

VÄNERSBORGS SÖNERS
GILLES

ÅRSSKRIFT
1952

Tjugoförsta årgången

VÄNERSBORG
C. W. CARLSSONS EFTR. BOKTRYCKERI
1952

Om Svenska Handelsbankens fastighet i Vänersborg (tomten nr 1 i kvarteret Näckrosen).

Om man skall försöka att skriva en stadsfastighets historia, har man naturligtvis en mycket god hjälp av sådana kartor över staden, där dess tomter äro till läget angivna. Tyvärr är det bevarade kartbeståndet för Vänersborg ganska ringa och även glest fördelat över århundradena. Mellan åren 1699 och 1787 finnes ingen karta bevarad, där de särskilda tomterna äro angivna. Men vissa upplysningar om tomterna och deras ägare kunna ju utom från kartor hämtas ur de bevarade mantalslängderna och ur rådhusrättens protokoll.

Regeringens avgörande år 1642, att staden Brätte skulle flyttas till Huvudnäs, där den skulle återuppstå under namnet Vänersborg, hade föregåtts av ett beslut den 15 april 1641, varigenom generalkvartermästaren Olof Hansson Örnewinge befalldes att taga Huvudnäs ägor i ögnasikte samt "avdela landet och så beställa, att där kunde vara dessein (plan) för dem som där vilja bygga." Att detta uppdrag också blivit utfört, kan man sluta sig till av att i Brätte stads räkenskaper för år 1641 finnes upptagen en utgift på 3 daler för öl, varmed generalkvartermästaren undfägnats vid sitt besök i staden. Huruvida någon stadsplan med å karta angivna tomter också av Örnewinge blivit upprättad är emellertid osäkert. Åtminstone finnes ej någon sådan karta bevarad, och Örnewinges för rättning kanske endast gällde ett utsättande direkt på marken av lämpliga tomter. Men i en skrivelse den 20 mars 1656 talas

om 39 av stadens tomter — dock icke bebyggda — som måste slopas för befästningarnas byggande, vilket ju kan tyda på att en karta över stadens tomter då funnits.

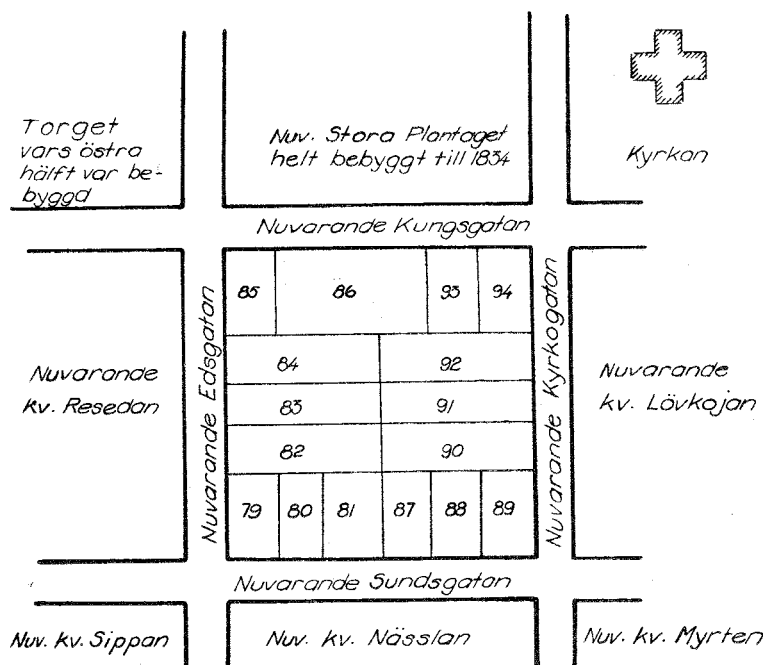
Den äldsta till vår tid bevarade kartan över staden med dess tomter är, som nämnts, upprättad år 1699 och är utförd av lantmätaren Bo Kempenskiöld. På denna karta äro tomterna betecknade med för hela staden genomgående numrering, slutande med nr 231 som sista tomtnumret.¹⁾ Till kartan hör också en förteckning över tomternas ägare.

Av kartan framgår, att stadsplanen var inrättad efter dåtida ideal i fråga om stadsanläggningar: gatorna äro linjeraka och skära varandra i räta vinklar. De olika byggnadskvarteren, som utgöras av kvadrater, äro i möjligaste mån på samma sätt indelade. Byggnadskvarteren synas ha varit 150 alnar eller 90 meter i fyrkant. Varje byggnadskvarter var indelat i en östlig och en västlig hälft, kongruenta till indelningen: i norr tre lika stora tomter, i söder likaledes tre lika stora tomter och i mitten tre tomter, som hade sin sträckning i väster— öster och således voro långa och jämförelsevis smala i motsats till de i kvarterens norra och södra delar belägna tomterna, vilkas längd in mot kvarterens inre endast obetydligt översteg deras bredd mot gatan. Varje byggnadskvarter innehöll således som regel 18 tomter, 9 i väster och 9 i öster.

Enligt denna karta med dess tomtägarförteckning motsvarades den nuvarande tomten nr 1 kvarteret Näckrosen — Svenska Handelsbankens tomt — av kartans tomt nr 85, en del av tomten närmast öster om denna utmed Kungsgatan — nr 86 — och en del av tomten nr 84 eller den nordvästigaste, långsmala tomten inom kvarteret med front mot Edsgatan.

¹⁾ Kartan finnes avbildad i V. S. G:s årsskrift 1935, sid. 36, och reproduceras här ånyo.

I det följande skall göras ett försök att för huvuddelen av tomten Näckrosen 1 eller tomten nr 85 enligt 1699 års karta följa dess ägarelängd genom tiderna, även om på grund av det

Detalj av Bo Kempenskiölds karta 1699 med nuvarande kv. Näckrosen i bildens mitt. Enligt Lindskogs karta 1787 voro kvarterets tomter i huvudsak oförändrade.

bristfälliga källmaterialet ganska stora luckor icke kunna utfyllas.

Tomten nr 85 — således tomten i sydöstra hörnet av Kungsgatans och Edsgatans korsning — ägdes 1699 av LARS BARCK, som tillhörde en av Vänersborgs mera framträdande släkter, representerad redan i Brätte och fortlevande långt in på 1700-talet med talrika medlemmar bland borgmästare och

rådmän. Lars Barck var gift med Christina Tenggren, antagligen en syster till kyrkoherden i Råda, Skara stift, Petrus Tenggren, vars hustru Brita Wallman var av gammal Brätte-Vänersborgssläkt. Lars Barck levde ännu 1708 men var död på hösten 1709.

Under 1700-talets första årtionden lämna stadens mantalslängder inga upplysningar om vilka av de i längderna upptagna borgarna som varit ägare till vissa tomter, ty några tomtnummer äro ej alls angivna i längderna. Och dessa äro ej heller upprättade efter "geografiska" synpunkter, utan personerna upptagas i längden efter heder och värdighet i samhället. Man börjar med herr landshövdingen, följd av landssekreteraren och landskamreraren och fortsätter med kyrkoherden, borgmästaren och alla rådmännen o. s. v., utan all hänsyn till varest i staden de ha sina hus, slutande med stadens kronobåtsmän och bönderna i stadens landsbygdsdel.

Från slutet av 1730-talet blir emellertid staden officiellt indelad i fyra kvarter, kallade Kransen, Rosen, Liljan och Blomman, de båda förstnämnda belägna norr om Kungsgatan, Kransen väster och Rosen öster om Edsgatan, och de båda sistnämnda kvarteren söder om Kungsgatan, Liljan öster och Blomman väster om Edsgatan. Från den tiden upprättas mantalslängderna kvartersvis efter tomtnumren. Varje kvarter hade sin särskilda nummerföljd, börjande för alla fyra kvarteren i korsningen av Kungsgatan och Edsgatan. Det är att märka, att såväl östra delen av Torget som Stora Plantaget i dess helhet voro bebyggda ända till 1834.

Huvuddelen av den nuvarande tomten nr 1 i kvarteret Näckrosen fick då beteckningen tomten nr 1 i kvarteret Liljan, vilket den sedan hade, till dess man vid upprättandet av 1787 års karta på nytt införde en för hela staden genomgående tomtnumrering, ett förhållande som sedan bestod, till dess den nu-

varande ordningen med tomtnummer inom varje byggnadskvarter blev i lag föreskriven.

Enligt mantalslängden för år 1740 ägdes Liljan nr 1 av handelsmannen JONAS WIKMAN. Hur denne åtkommit tomten, har icke kunnat utredas. Han förekommer, ogift, i mantalslängden för 1720 och omtalas 1746, men nämnes den 31 oktober 1747 såsom avliden. Han var gift med Brita Starck av en gammal Vänersborgsfamilj. Som änka ägde hon fastigheten åtskilliga år in på 1750-talet.

Efter änkan Wikmans död finner man såsom innehavare av gården Liljan nr 1 och skattskyldig för densamma antecknad målaremästaren CARL GUSTAF SANDBERG, som var gift med makarna Wikmans dotter Christina. Sandberg hade blivit mästare i Göteborg 1756 och fick burskap i Vänersborg 1758. Hans hustru Christina Wikman avled redan 1764, och änkemannen, som dog först 1805, sjuttio år gammal, hade då hunnit att gifta om sig två gånger. En syster till Sandbergs hustru var gift med borgaren Bengt Holst, och deras dotter Brita Christina gifte sig 1771 med föraren Arvid Buus. Dessa sistnämnda makar synas efter Christina Wikmans död genom arv ha varit de verkliga ägarna av Liljan 1, ty 1773 är det ARVID BUUS och hans hustru BRITA CHRISTINA HOLST, som sälja gården Liljan nr 1, "på hörnet", till handelsmannen PEHR HALL. Köpeskillingen var 1200 daler silvermynt.

Hall hade varit handelsbetjänt — han kallas också källarebetjänt — hos handels- och rådmannen Bruse, och hade 1772 fått burskap å timmerhandel och hushandel, det senare väl betydande handel i öppen, fast bod. Han var gift med en dotter till kyrkoherden i Blomskog, prosten Nicolaus Sörström (f. 1712, d. 1781). Pehr Hall blev en av stadens mera betydande handelsmän, och mantalslängderna visa, att han utom

med piga höll sig med icke mindre än tre drängar. Han tillhörde "stadens äldste", en institution som kan räknas som ursprunget både till drätselkammaren och stadsfullmäktige.

Hans handelsrörelse i Liljan nr 1 hade hunnit att få ganska stor omfattning, då fastigheten härjades av eld år 1777 vid den stora eldsvåda, som då övergick stora delar av staden. Byggnaderna på tomten ansågos då ha varit värda 1600 och Halls förstörda lösegendom 5422 daler silvermynt. Hall lät emellertid skyndsamt uppföra en solid nybyggnad av sten, ett förhållande som i flera år förskaffade honom viss skattelättnad, en förmån som införts till uppmuntrande av stenhusbyggen. Effekten var dock icke stor, ty av stadskartan av år 1787 finner man, att kyrkan, residenshuset, kronobageriet och skolhuset voro de enda stenhusen i staden utom handelsmannen Hall hus. 1782 inköpte Hall handelsmannen Johan Fägerströms till borgenärernas förnöjande uppgivna fastigheter Liljan nr 2, 3 och 4. Liljan nr 2 lades till hörntomten, men de andra båda inköpta fastigheterna såldes efter kort tid till handelsmannen Fredrik Berg.

Halls ekonomiska ställning blev emellertid mer och mer undergrävd, säkerligen främst till följd av de rådande svåra skördeförhållandena i landet. Efter de goda åren 1776—1779 följde år 1780 en knapp årsväxt och därpå flera dåliga år i omedelbar följd. I vissa delar av Sverige, däribland landskapen omkring Vänern, rådde verklig missväxt. Regeringen måste förklara all från utlandet kommande spannmål tullfri, och spannmål från kronobrännerierna utlånades till allmogen. Under sin inspektionsresa fann justitiekanslern 1782 en svår hungersnöd rådande på Dal, förvärrad genom försumlighet hos länsstyrelsen, som ställdes under åtal. Allmogen livnärde sig på ben, mäsik, agnar och hackelse av långhalm. "Att folk svälter ihjäl är snarare allmänt än sällsynt". Missväxten 1783 blev allmän och svårare än någonsin. På nyåret 1784 blev nöden

allt bittrare. Den ovanligt stränga och långvariga vintern 1784 ökade eländet. Vintern fortfor till april månads slut. Sjöfarten på insjöarna kunde börja först i juni. Halmtaken användes till föda åt kreatur och människor. Det var under dessa svåra år, som potatisen erövrade sin ställning som ett viktigt födoämne. Den hade förut betraktats med misstro. Men nöden hade ingen lag; man fick lov att försöka äta potatis. Ljusningen i skördeförhållandena kom först 1789 med en god skörd. Ett sådant tillstånd i landet måste ju kraftigt återverka på handeln och näringarna. Affärsmännen saknade köpare, och deras ställning blev undergrävd. Otaliga konkurser inträffade bland stora och små. Det stora Plomgrenska affärshuset i Stockholm gjorde konkurs och följdes senare av det mäktiga Sahlgrenska huset i Göteborg, som misslyckades i försöket att återupprätta balansen genom en stor exportaffär på Norra Amerika och måste sättas under administration.

Pehr Halls handelsrörelse led mycket av de svåra tiderna, och han gjorde också misslyckade affärer. Då och då tar han upp nya lån mot pant av sin fastighet. 1785 hade han genom handelsmannen i Göteborg Henry Greig låtit i Elbing inköpa 873 tunnor råg för 2120 rdr specie, varå han skulle betala 1/2 procent ränta i månaden samt dessutom alla fraktkostnader m. m. Såsom säkerhet hade han pantsatt sitt stenhus i Vänersborg, ett område av Skanshålorna med där befintliga åbyggnader och fyra åker- och ängstegar i Torpa samt dessutom halva hemmanet Närsidan i Laxarby socken och räntan av hemmanen Berg, Galthögen och Flatebyn i samma socken jämte fyramansskutan Stina Kajsa med sitt tacklage och tremansskutan Tornan förutom en andel i skutan Enigheten. Då Greig begärde inteckning för sin fordran, åberopade Hall, att han ännu ej vore återställd från en lång sjukdom, varför han ville ha uppskov, men Greigs ombud, hökerihandlaren

Söllscher, medgav endast åtta dagars anstånd. Då Hall sedan förklarar sig, åberopar han, att Greig fått salubrev på skutor-na och att Hall därmed hade betalt en betydlig del av sin skuld samt att det fattats några tunnor råg i leveransen. Men den 2 mars 1785 beviljades inteckning för hela skulden, dock icke i åker- och ängslyckorna såsom varande stadens donationsjord. Hall hade också upplånat pengar av sin svärfader, prosten Sörström, och av landshövdingen i länet von Törne, som emellanåt fungerar som långivare åt stadens borgerskap mot god ränta.

Den 28 mars 1787 blev Halls med stenhuss bebyggda gård Liljan nr 1 och 2 såld på auktion för betalning av ägarens skulder, och gården blev för 1008 rdr 16 öre specie försåld till landshövdingen MIKAEL von TÖRNE (f. 1726, d. 1796, landshövding i Älvsborgs län 1775—1785).

Om Hall är i stadens borgarelängd antecknat, att han avflyttat från staden 1788.

Landshövdingen och hans fru Jeanette Hiärne (f. 1747, d. 1803) sålde sedermera Liljan nr 1 och 2 till landskameraren, assessorn DANIEL WILHELM WIKSTRÖM (landskamrerare i Älvsborgs län 1779—1796; födelse- och dödsår äro okända) och hans hustru Wilhelmina af Dittmer (f. 1769, d. 1846).

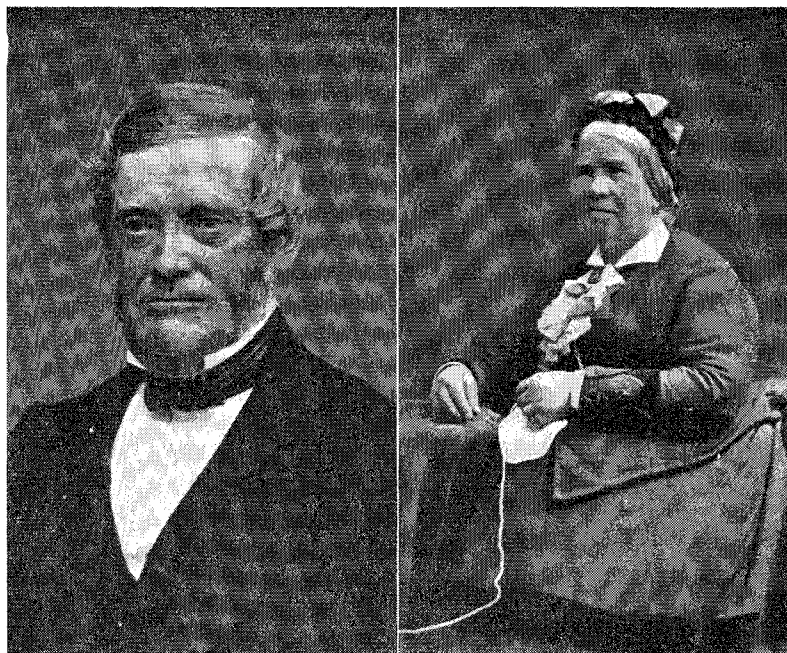
Genom köpebrev 1798 sålde dessa gården för 3000 rdr specie till majoren vid Bohusläns regemente CONRAD WILHELM von DÖBELN (f. 1745, d. 1804). Enligt det för honom utfärdade fastebrevet bestod gården av den hörntomt, som då kallades nr 226 och större delen av den öster därom vid Kungsgatan belägna tomten nr 227. Tomten nr 226 — hörntomten — var 50 alnar mot Edsgatan och 28 1/2 alnar mot Kungsgatan. Tomten nr 227 var 18 8/9 alnar bred mot Kungsgatan.

von Döbeln sålde fastigheten till konstmästaren eller ingénieur mecanicus vid Trollhätte kanal ELIAS SCHWEDER (f. 1756, d. 1809), som 1805 erhållit burskap i Vänersborg på skutrederi och salthandel och bodde omväxlande på sitt boställe Hult vid Trollhättan och i Vänersborg. Schweders änka Dorothea Gustafsson (f. 1777, d. 1835) utbjuder enligt annons den 11 februari 1830 i Wenersborgs Tidning gården i staden till försäljning. Den beskrives i annonsen som ett tvåvånings stenhus vid en av stadens vackraste platser vid torget, innehållande 9 rum, 5 i övre och 4 i nedre våningen. Till gården hörde också 40 tunnland jord å Torpa. Någon försäljning kom dock ej tillstånd, och 1834 vid den stora eldsvådan, som övergick större delen av staden, avbrändes gården ånyo och för övrigt hela kvarteret. Huset var då brandförsäkrat för 2300 riksdaler banco.

Genom köpebrev den 13 november 1834 sälja Dorothea Schweder och hennes barn tomlerna nr 226 och 227 eller 1 2/3 tomt i Liljan med avbrända hus för 2000 riksdaler banco (3000 kr.) till handlanden GUSTAF JONSSON, som får fastebrev den 22 februari 1835.

Gustaf Jonsson var född i Vänersnäs 1808 och son till bouteilleuren vid Ostindiska Kompaniet, sedermera possessionaten Lars Jonsson (f. 1766, d. 1844) och Elisabet Agrell (f. 1782, d. 1856), rådmansdotter från Vänersborg. Gustaf Jonsson hade i sju år varit i handel hos sin morbroder, handelsmannen Fredrik Agrell, då han 1830 fick burskap i Vänersborg såsom handlande. Han ägde vid branden 1834 de å torget belägna fastigheterna 2, 3 och 4 i kvarteret Kransen. Han gifte sig 1838 i Vänersborg med fröken Johanna Mathilda Kafle (f. 1817, d. 1891).

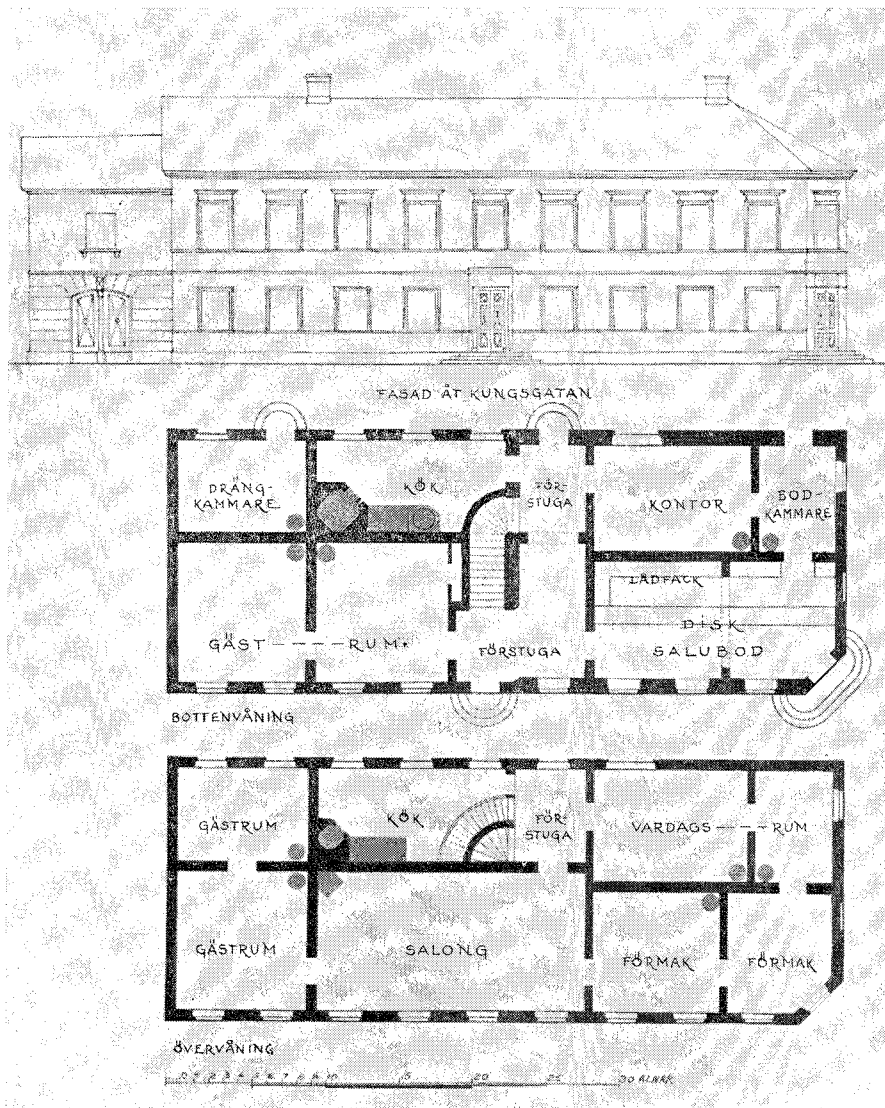
Gustaf Jonsson uppförde ett nytt hus på tomterna nr 226 och 227¹⁾ och drev där stor handelsrörelse, som han emellertid synes redan 1843 hava överlåtit på OTTO HARTWIG DYMLING, som den 15 april nämnda år anmälde sig ämna utöva handelsrörelse i fastigheten. Dymling (f. 1815, d. 1900)

Handlanden Gustaf Jonsson och hans hustru Thilda, f. Kafle.

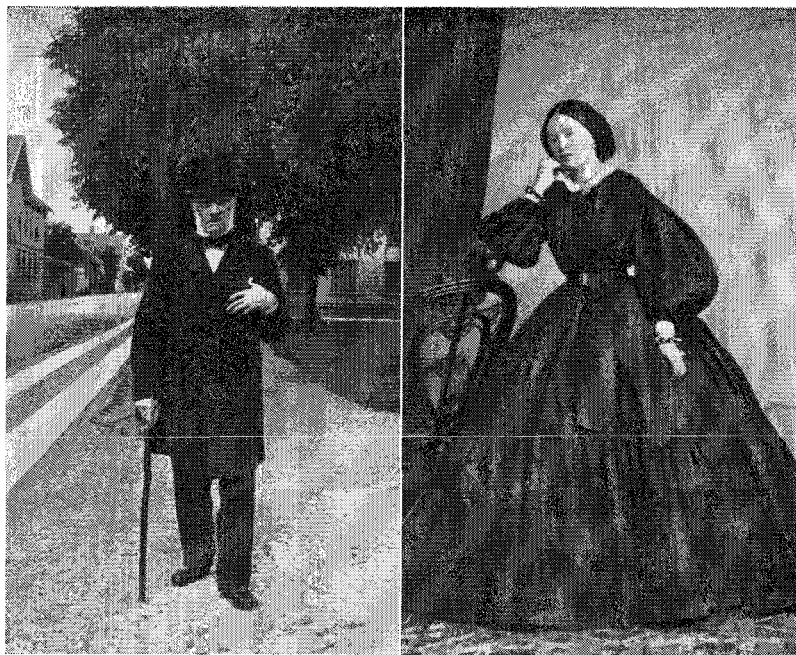
blev en mycket betydande man i staden. Han var gift med Therese Agrell (f. 1833, d. 1920), dotter till handlanden Fredrik Agrell och brorsdotter till Lars Jonssons hustru.

¹⁾ Arkitekten J. C. Kemners planritning av byggnaden finnes i Hasselberg: Vänersborgs Historia II, s. 29, och återgives här efter denna illustration.

Kemners planritning till den efter 1834 års
brand uppförda byggnaden.

Under Dymlings tid härjades fastigheten 1860 för tredje gången av eldsvåda men iståndsattes omedelbart. Dymling nyinredde då sin affär på ett ståtligt sätt, som blir föremål för ett beundrande omnämnande i stadens tidning: "Ägaren av butiken, herr O. H. Dymling, har med ospard möda och

Handlanden O. H. Dymling (på äldre dagar) och hans hustru
Therese, f. Agrell.

kostnad låtit iordningställa densamma efter mönster från Göteborg och utlandet. Fönstren äro höga och nedgå mot golvet, bestående av ett enda glas, hämtade som vi tro från Böhmen. I fönsternischerna äro anbragte utåt lutande bord, på vilka prover av de varor, som finnas till salu, äro smakfullt ordnade. Inuti företer den rymliga butiken, som är inrättad i två rum, mycken ordning och smak såväl i tapetseringen som

uti det betydliga varulagrets anordnande, så att envar, som älskar ordning och skick, skall finna ett nöje uti att besöka detta nya etablisseman, vilket till alla delar synes uppfylla en senare tids fordringar.”

Dymling överlät 1880 sin handelsrörelse till Gustaf Jonssons son handlanden Eric Jonsson och handlanden David Edward Johansson, vilka den 23 augusti 1881 till handelsregistret anmälde, att de under firma Dymling & C:o idkade speceri-, manufaktur- och klädeshandel.

Gustaf Jonsson hade avlidit år 1878. Utom affärsfastigheten i staden och vissa ägor där ägde han också egendomen Karten i Västra Tunhems socken. Såsom arvingar efterlämnade han fem barn: grosshandlaren Axel Jonsson i Göteborg, handlanden Eric Jonsson i Vänersborg, majoren vid Göta Artilleriregemente Oscar Jonsson, kaptenen vid Västgöta-Dals regemente Wilhelm Jonsson och änkefru Augusta Wahlgren, född Jonsson, änka efter grosshandlaren Richard Wilhelm Wahlgren i Göteborg. Enligt 1880 förrättat arvskifte skulle Karten jämte vissa ägor i staden tillfalla änkan och fastigheten i staden tillkomma barnen. Dessa överenskommo, att stadsfastigheten, då betecknad med nr 212—214¹⁾ efter en till följd av branden 1834 verkställd reglering och omnumrering, skulle mot lösen överlåtas å ERIC JONSSON.

Eric Jonssons och David Johanssons gemensamma affärsrörelse upphörde ganska snart. Johansson övertog ensam manufakturhandeln, och Eric Jonsson avflyttade till Stockholm, där han verkade såsom försäkringsinspektör.

Den 18 augusti 1888 anmälde Johan Alfred Almlöf och Oscar August Tenggren, att de i bolag övertagit den i fastighe-

¹⁾ Tomtdelen nr 214 bestod av 50 kv. alnar, köpta 1861 från handlanden Abraham Spaak.

Fastigheten Näckrosen 1 mot Kungsgatan resp. Edsgatan
(i början av 1900-talet).

ten bedrivna specerihandelsrörelsen, som fortsattes under firma Almlöf & Co. 1902 utträdde Tenggren ur firman.

Då Eric Jonsson avled ogift i Stockholm 1906, var fastigheten taxerad till 64.400 kronor. Genom köpebrev den 19 november 1906 sålde syskonen fastigheten till nyssnämnde JOHAN ALFRED ALMLÖF (f. 1858, d. 1911) för 80.000 kronor.

Redan den 10 november 1908 sålde emellertid Almlöf fastigheten för 110.000 kronor till godsägaren W. C. Kjellberg å Margreteberg, som därvid uppträdde för Enskilda Banken i Vänersborg, till vilken han också omedelbart för samma köpeskilling överlät fastigheten.

Almlöf fortsatte dock sin handelsrörelse i huset något år, men sedan han som delägare upptagit Johan Reinhold Johansson, utträdde han själv ur firman och levde sedan som privatman i Vänersborg. Han var sedan 1906 gift med Frida Björklund, numera omgift med köpmannen Thure Brand i Lidköping.

Vänersborgsbanken lät riva all bebyggelse på tomterna och uppförde där 1919 det nu befintliga ståtliga bankpalatset¹⁾ efter ritningar av professor Ivar Tengbom. Vid Vänersborgsbankens uppgående i Svenska Handelsbanken överläts också fastigheten enligt kontrakt den 26 mars 1943, och Handelsbanken erhöll lagfart den 30 juni 1943 å den fastighet, vars öden vi här följt under tvåhundra femtio år.

BERTEL HALLBERG.

¹⁾ Se annonssida i slutet av årsskriften.

Vänersborgs Bokhandel speciellt i äldre tider.

Att få tag i nyutkomna böcker var i äldre tider en besvärlig historia. Förläggarna sålde sina böcker häftade direkt till köpare och bokbindare bundna böcker på samma sätt. På denna handel hade vederbörande monopol.

Läskunnigheten var på den tiden ej allmän, och detta var väl den viktigaste orsaken till att det ej fanns någon ordnad bokhandel. Dock förekom det, att en eller annan person köpte upp böcker för att sedan resa omkring och sälja dem på marknader. Vid frihetstidens början fanns det därjämte tre riktiga bokhandlare i Sverige, två i Stockholm och en i Göteborg. Deras affärer tyckas ha fört en tynande tillvaro och upphört inom kort att döma av att deras annonser snart försvunno från tidningarna, men andra kommo till i stället även på andra orter i riket. Dessutom började böcker säljas i enskilda personers hem och särskilt hos präster och lärare samt i varjehanda butiker, t. ex. hos kryddkrämare, i järnaffärer, på apotek o. s. v.

Att även de som kallade sig bokhandlare förde åtskilliga för en bokhandel fullkomligt främmande varor även längre fram i tiden, framgår av en till Förlagsföreningen år 1848 insänd

skrivelse från skalden Orvar Odd, i vilken han citerar en räkning, som han mottagit från stadens "bokhandel" (tydligt avses Hälsingborg, där skalden bosatte sig år 1847):

1847	maj	2	1 ex.	Frithiofs saga
	„	17	2 skålpund	krakmandel
	juni	4	1 låda	apelsiner
	„	11	Fru Knorrings	Kusinerne
	aug.	1	1 låda	cigarrer
	„	2	1 fjärding	såpa
			1 ex.	Nya testamentet.

Se vi så på förhållandena i Vänersborg, så lär en bokhandel ha grundats här av Adolf Bonnier år 1832 (Svensk Bokhandelsmatrikel för år 1931). Enligt K. G. Cedergren (se Elfsborgs Läns Annonsblad den 1 juni 1932) skulle affären öppnats den 6 juni 1932. Emellertid nämner en senare bokhandlare G. G. Norlin (Schück sid. 386), att den förste bokhandlaren var Per Selander. Troligen var bokhandeln här blott en filial till Adolf Bonniers affär i Göteborg och Selander Bonniers ombud här. Om denne Selander har inhämtats (Skara stifts herdaminne), att han var född 1795, kollega och rektor vid läroverket, sedermera kyrkoherde i Ljung och kontraktsprost. Han blev avsatt år 1856 och dog år 1863.

Redan 1834 övertogs bokhandeln av E. N. Holmgren, som hade öppen bod, men platsen för denna har ej kunnat utrönas, liksom ej heller några data för denne Holmgren. Han överlämnade också affären redan följande år till nyss nämnde G. G. Norlin, född den 3 juni 1804 och kollega vid läroverket. Han hade dock i början ej öppen butik utan sålde böckerna i sin bostad i fältkamrer D. Rådbergs hus vid torget, vilket framgår av de annonser, som voro införda i nästan varje nummer av Vänersborgs Weckoblad. Detta hus har numera adressnummer Drottninggatan 12 och äges av G. Nyström. Norlin

tycks ha haft rätt så många böcker till salu, eftersom annonserna alltid voro olika till innehållet. Som prov kan anföras nedanstående annons i nämnda tidning för den 27 dec. 1844.

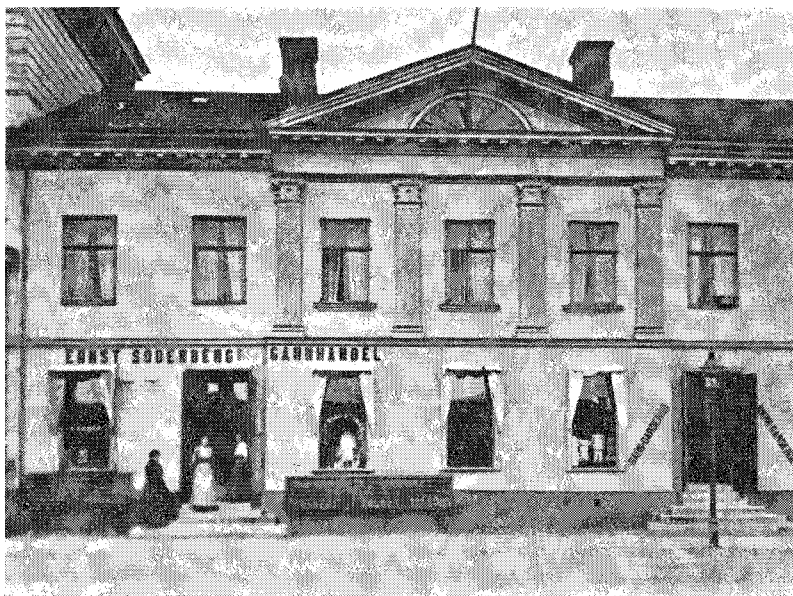

Många annonser voro mycket längre än denna och han annonserade också om Lånebibliotek. Den 23 sept. 1847 tillkännagavs det också, att Jönköpings Tändstickor funnos till salu hos G. G. Norlin.

År 1843 anhöll en studerande P. G. Ågren hos Förlagsföreningen att få bli dess kommissionär i st. f. Nordin, mot vilken framställdes den anmärkningen, att han var svår att anträffa och att han om somrarna var borta längre tider. Norlin tycks emellertid ha fått reda på denna skrivelse och avsände därför ett brev till Förlagsföreningen med anhållan att få ha bokhandeln kvar. Den 19 april antogs dock en ny kommissionär, men ej den nämnde Ågren, utan en herr Karström, som dock avsåg sig uppdraget för att i stället övertaga bokhan-

deln i Mariestad. Norlin fick då fortsätta verksamheten, sedan han lovat att skaffa sig öppen bod och biträde. Han blev sedermera efter nära enhällig kallelse kyrkoherde i Åsle, men innan han tillträdde tjänsten, avled han här i Vänersborg i kolera den 27 okt. 1850.

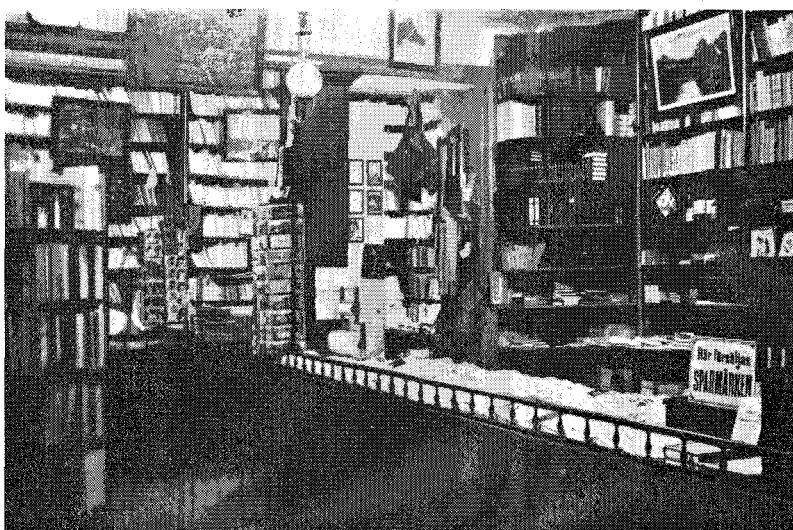
Affären övertogs då av farmacie kandidat F. A. Zettergren, född d. 15 maj 1818. Denne var teckningslärare vid lärover-

DROTTNINGGATAN 12
(före senaste ombyggnaden).

ket sedan 1842 och hade därjämte en tid varit Norlins biträde i bokhandeln. Han flyttade rörelsen till Drottninggatan 18 till den lokal, som nu innehaves av Frisks konditori. Även han annonserade ganska flitigt i stadens tidning om nyinkommen litteratur. Han var en synnerligen god tecknare och be-

skrives som en liten, mycket gemytlig man med stort anseende i staden. Han deltog också mycket i det kommunala livet. Han dog 1889 i leverkräfta, men bokhandeln lämnade han många år tidigare, nämligen år 1873, då den övertogs av Axel Kristoffer Polheimer, född i Skinnskatteberg d. 29 jan. 1836. Han flyttade affären till det hus, Drottninggatan 12, där redan Norlin hade bokförsäljning. Bokhandeln disponerade då hela nedre botten i denna byggnad.

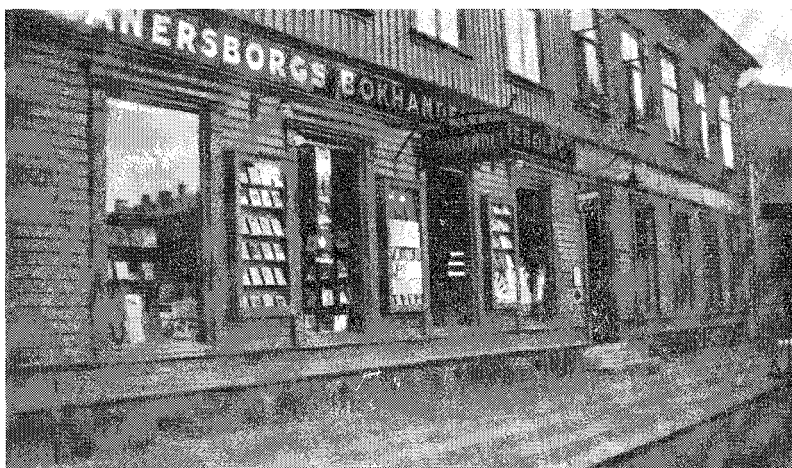

INTERIÖR AV BERGIUS' BOKHANDEL.

Det säges om Polheimer, att han personligen ej var så värderad som företrädaren, bl. a. därför att han pratade för mycket, ofta rätt osammanhängande och oredigt. Som delägare hade han Helena Charlotta Pettersson under åren 1879—1886.

Sistnämnda år avflyttade han till Åmål, och rörelsen övertogs då av Karl Sigfrid Alm, född d. 16 nov. 1861 i Finska församlingen i Stockholm och avflyttad till Uppsala år 1887. Några andra upplysningar om honom ha ej stått att erhålla.

Fastän Alm flyttade från Vänersborg år 1887, stod han dock kvar som bokhandelns innehavare till år 1889, då affären övertogs av Olof Georg Bergius, född i Forshälla d. 5 juni 1839. Han var tidigare lantbrukare och hade bl. a. ägt Hvena i Brålanda. Han flyttade bokhandeln till Kungsgatan 3, där den alltjämt är belägen. Som goda medhjälpare i affären hade han bl. a. sonen Niklas under åren 1900—1906 och 1914—

NUVARANDE AFFÄREN
(före senaste omändring).

1919 samt dottern Ruth under åren 1906—1914. Sonen Niklas var en mycket boksynt man, som studerat i Uppsala och sedermera vistats en tid i en katolsk klosterskola i Belgien. Därjämte var han några år lärare vid Brunnsviks folkhögskola. Sedan flyttade han till Kungälv, där han levde en privatmans lugna liv under sina återstående dagar. O. G. Bergius avled 1920, men bokhandeln hade han lämnat redan föregående året, då den övertogs av E. B. Gallander, född d. 28 dec. 1882,

År 1922 övergick äganderätten till ett aktiebolag med Gallander kvarstående som föreståndare och Inez Lewenhagen, sedermera fru Wennberg, som verkställande direktör. År 1929 lämnade Gallander helt verksamheten, och affären övertogs då av nuvarande innehavaren bokhandlaren Sten Wennberg, född i Skara den 11 maj 1895. Hans maka Inez, född Lewenhagen, är alltjämt verksam i affären och sköter dess bokföring.

JOSEF SJÖGREN.

Använda källor:

Schück, Henrik, Festskrift, författad på uppdrag av P. A. Norstedt & Söner i anledning av dess 100-årsjubileum 1923.

Warholm, J. W., Skara stifts herdaminne 1867—1874.

Svensk bokhandelsmatrikel 1931.

Wenersborgs Weckoblad, diverse årgångar.

Elfsborgs Läns Annonsblad 1932.

Vänersborgs församlings kyrkoböcker.

Dessutom muntliga uppgifter av ett par äldre vänersborgare.

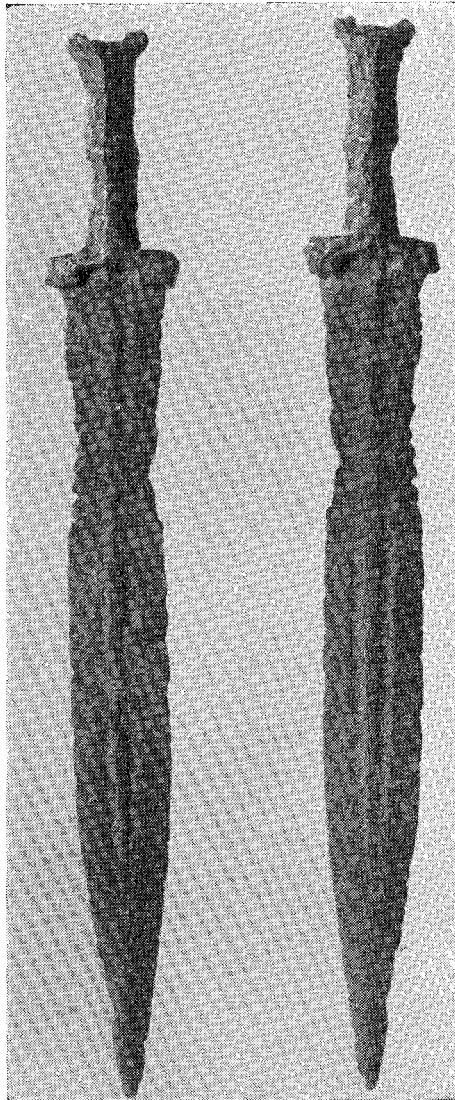

Fig. 1.
HÖGANÄS-SVÄRDET.

Ett märkligt järnsvärd från Höganäs i Skåne.

Ett i sin art mycket märkligt järnsvärd förvaras i Vänersborgs museum. Svärdet tillfördes museet med framlidne fältläkaren K. G. Cedergrens samling såsom nr 1, järnåldern, och skall enligt bestämd uppgift ha funnits 1913 i en förstörd gravhög vid Höganäs i Skåne.

Svärdet är i det stora hela väl bibehållet, fig. 1, särskilt vad beträffar klingans nederdel, som har en svartbrun mattblank yta med relativt få korrosionsspår. Klingans överdel är något mera anfränt och likaså en del av fästet. Hela svärdet är 43,5 cm långt, och klingan har en längd av 33,5 cm. Den har sin största vidd, 4 cm, vid nedre delen, c:a en tredjedel från spetsen räknat. Överdelen synes ha varit något insvängd. Den smalaste delen av klingan torde ursprungligen ha varit 3,4 cm bred, men på grund av rostfrätning är bredden numera blott 3 cm. Klingan är vid nederdelen 7 mm tjock, vid överdelen 6 mm. Klingan avsmalnar så småningom mot spetsen, som är något trubbig och har en bredd av 5 mm. Den är för övrigt tunn och ganska vass. Klingan är på båda sidor försedd med en ganska kraftig mittvulst med tämligen plan översida och med en största bredd av c:a 6 mm. Dessa vulster, som avsmalna mot spetsen och alldeles upphöra på ett avstånd av 8,5 cm från denna, äro avgränsade genom c:a 5 mm breda fåror.

Det framgår såväl genom en företagen röntgenundersökning, utförd genom AB. Tekniska Röntgencentralen, fig. 5, som ge-

nom en skada på fästet, fig. 3, att klingan är försedd med en genom hela fästet gående tånge med fyrkantigt tvärsnitt samt att handtaget består av tre lösa delar, nämligen hjaltet eller parerstången, kavlen eller handtaget samt ändknappen. Hjaltet har i tvärsnitt en rektangulär form, och det avsmalnar något mot vardera ändan samt har på undersidan en rektangulär urtagning. Dess längd är 5,3 cm och största bredden 1,5 cm. Vid mittpartiet är tjockleken 1,9 cm och vid ändarna 1,1 cm. Det är tydligt, att tången förts igenom det vid hjaltets mittparti befintliga hålet och att hjaltet tillika vilar på trappstegsliknande urtagningar hos klingan. Det bör nämnas, att på röntgenfilmen framträder på hjaltets ena sida i något ljusare skuggning en svagt markerad enkel spiralslinga. Detta innebär, att på hjaltet måste finnas en inläggning av en tätare metall än järnet, som före konserveringen doldes av överliggande rostlager. Det har lyckats fotografen Ekberg i Stockholm att genom ett speciellt förfarande göra röntgenbilden av denna spiralslinga tydlig på en fotokopia, fig. 6. Sedan en del rost avlägsnats från hjaltets yta, framträdde rester av denna inläggning, som synes bestå av silver eller någon mycket ljus bronslegering. Tyvärr äro resterna så obetydliga, att de icke tillåtit någon närmare undersökning, och större delen av den inlagda metallen synes ha förvandlats till en oxid eller sulfid med samma färg som järnet och icke iakttagbar för blotta ögat. Efter en utförd konservering framträda emellertid de bevarade partierna av denna spiralformiga inläggning ganska tydligt, fig. 4. Själva kavlen är ihålig, vilket framgår såväl av det skadade partiet som av röntgenundersökningen. Tvärsnittet är tämligen runt eller rundovalt. Kavlen har på mittpartiet en runt om gående ansvällning och är i tvärsnitt tämligen rund. Längden är 3,2 cm, största diametern hos mittpartiet är 2,3 cm. och hos ändarna 2 cm. Kavlen uppvisar på ena sidan en rätt egenartad längsgående

skarvliknande kant, bestående av en annan metall än järn, och som vid analys visat sig bestå av brons och i själva verket utgör en lödfog. Upptill ger denna skarv intryck av att be-

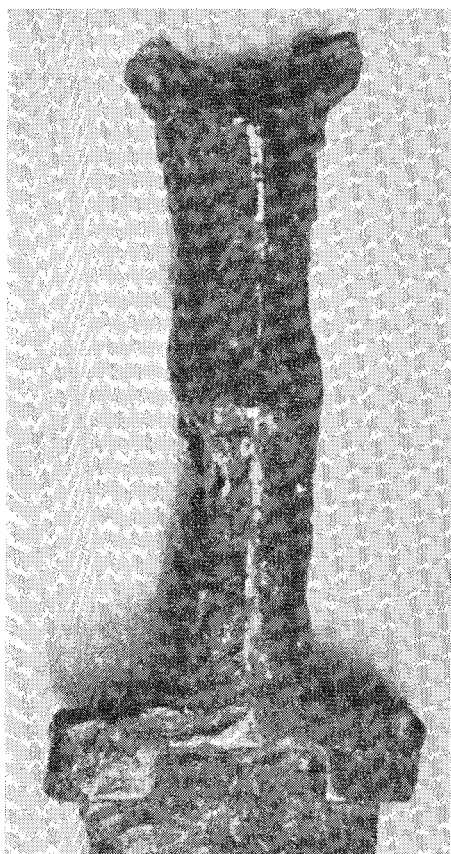

Fig. 2.

Fig. 3.

Detaljer av fästet till järnsvärd, Höganäs, Skåne.
(Vänersborgs museum).

stå av två på kant ställda och intill varandra lagda koppar- eller bronsbleck, men nedtill förenas dessa bleck till ett; på bilden fig. 2 markeras dessa bleck av de ljusa vertikala ränderna på kavlens mittparti. Vidare finnes vid det sönder-

rostade mittpartiet en mindre anhopning av koppar eller brons, fig. 2—fig. 3. Denna metallmassa går delvis fritt i dagen men ligger till större delen under järnhandtaget och

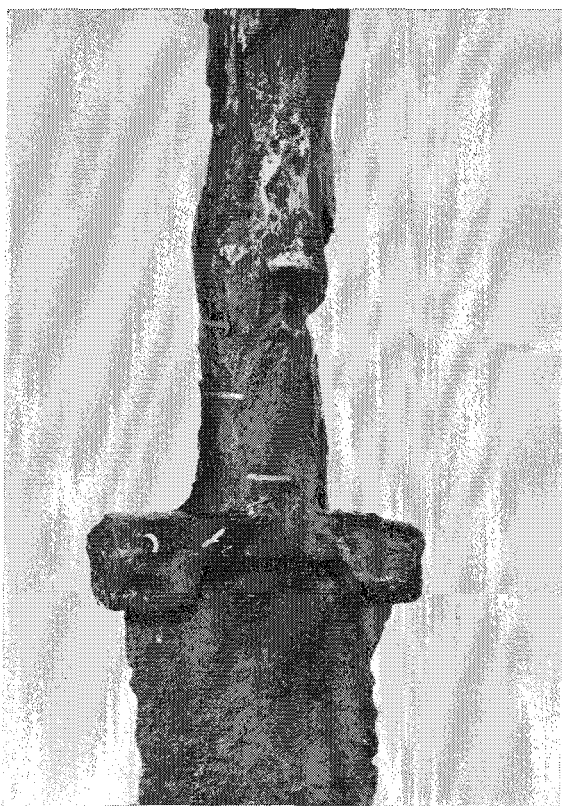

Fig. 4.

Detalj av fästet till järnsvärd med inläggningar i koppar och silver, Höganäs, Skåne. (Vänersborgs Museum).

och synes för övrigt sträcka sig fram mot den ifrågavarande skarven.

Huru skola vi nu förklara denna skarv? Den enda möjligheten synes mig vara att tolka den som en lödfog. Man har sålunda förut format till handtaget av järn genom smidning,

vilket troligen icke varit alltför lätt, eftersom järnblecket ursprungligen torde ha haft en anseelig tjocklek. Antagligen har denna smidning utförts över ett särskilt format städ, och

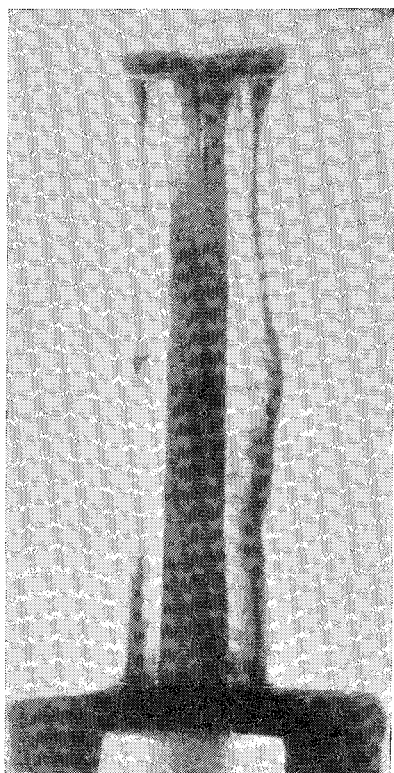

Fig. 5.

Röntgenfoto av fästet till järnsvärd, Höganäs, Skåne.
(Vänersborgs museum).

troligen har böjningen av blecket skett samtidigt. Därefter har man lött ihop järnbleckets kanter med koppar, sålunda en slags hårdlödning. Detta torde ha skett på så sätt, att man först placerat två metallremsor eller ett omböjt metallbleck emellan järnbleckets kanter och pressat ihop dessa.

Sedan har man upphettat framför allt området omkring kontaktställena så starkt, att i första hand kopparn råkade i smältning och förenade sig med järnet. Detta förfaringssätt användes ännu i dag, då man genom hårdlödning önskar mera varaktigt förena t. ex. kanterna hos två järnbleck. Under förhistorisk tid hade man givetvis inte liksom i våra dagar svetslågan för att nå fram till den behövliga värmegraden, utan man fick nöja sig med blästern. Givetvis kunde då uppvärmningen bli något olikartad. Detta synes även ha varit fallet beträffande det här i fråga varande handtaget.

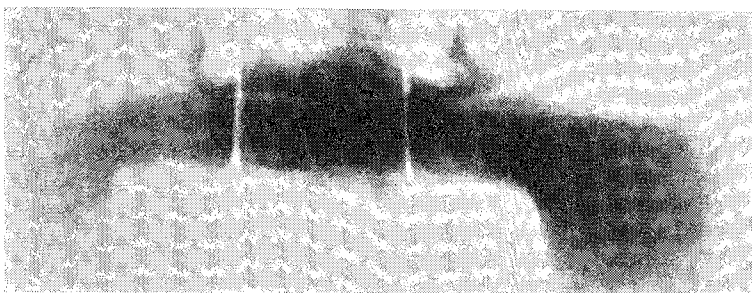

Fig. 6.

Röntgenfoto av parerstängen till järnsvärd, utvisande rester efter spiralförmig silverinläggning, Höganäs, Skåne. (Vänersborgs museum). Foto Ekberg.

Såsom framgår av fig. 2, har ifråga om kavlens överdel värmen icke varit tillräckligt hög för att låta de båda kopparblecken flyta ihop. Detta framgår även av röntgenfotot fig. 5, där den vita ojämna linjen betecknar mellanrummet mellan de båda kopparblecken, medan de närmast intill liggande svarta strimmorna beteckna själva blecken. Hos kavlens nederdel synas emellertid de båda kopparblecken ha flutit, tillsammans, fig. 2, vilket även framgår av röntgenfotot fig. 5, där vi kunna iakttaga endast en enda svart strimma. Härvidlag har man sålunda haft en tillräcklig hög värmegrad, så att de båda

kopparblecken kunnat smälta och förena sig både med varandra och med järnbleckets kanter. Den anhopning av koppar, som finnes vid det sönderrostade partiet på kavlens in-

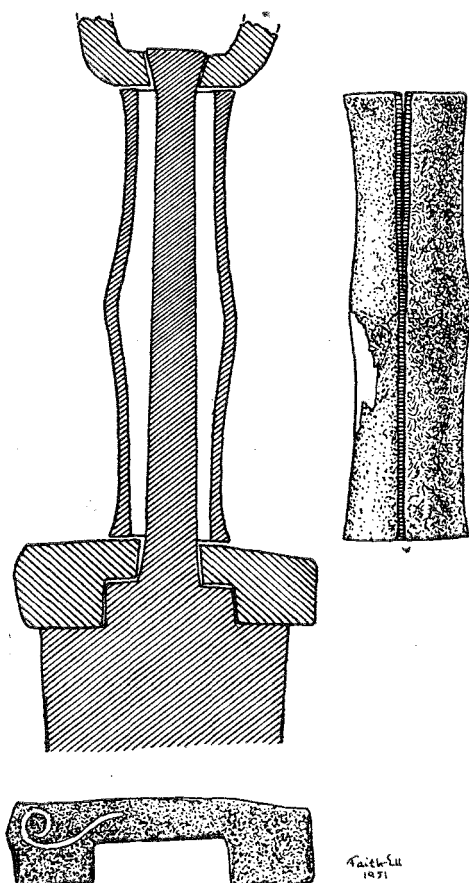

Fig. 7.

Detaljer (tvärsnitt) av fästet till järnsvärd, Höganäs, Skåne. (Vänersborgs museum).

sida, utgör med största sannolikhet smältmassa från lödfogen, som vid upphettningen runnit ut på fästets insida. På grund av att koppar och järn här legat intill varandra, har genom vattnets inverkan, då svärdet hamnade i jorden, upp-

kommit ett elektriskt spänningstillstånd, och detta torde ha befordrat rostbildningen i så hög grad, att järnet på detta ställe totalt frätts sönder. Det har visat sig efter konserveringen, att man även försett handtaget med inläggningar, synbarligen av koppar eller en kopparliknande legering och i form av horisontella, smala lameller, fig. 4.

Det torde vara ganska sannolikt, att man, först sedan kavlen blivit fullständigt färdig, trätt den på tången, och efter sedan man fästat hjaltet vid klingan. Troligen har detta

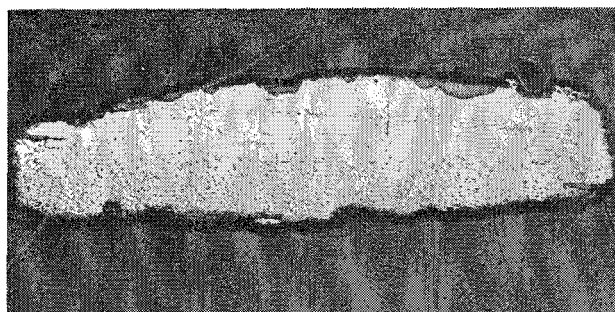

Fig. 8.

Mikrofotografisk förstoring ($\times 15$) av ett parti av klingan till järnsvärd, Höganäs, Skåne. (Vänersborgs museum).

trängts på klingan, ty det finnes inga rester efter någon nit. Däremot kan kavlen genom hårdlödning möjligen med koppar ha fästats vid hjaltets överdel. På röntgenfotot, fig. 5, kan nämligen urskiljas en tämligen skarpt avgränsad, smal, svart strimma i skarven mellan kavlen och hjaltet, vilket måste innebära, att här befinner sig ett tunt lager av en metall, tätare är järnet.

Ändknappen är numera genom rost så sammankittad med kavlen, att inga skarvar äro urskiljbara. Vid röntgenfotograferingen ha emellertid skarvarna mycket tydligt kunnat iakttagas, fig. 5, och det framgår, att den i längdsnitt syn-

barligen ovala ändknappen genom ett hål har trätts på tången, så att den kom att vila på kavlens överdel, jfr teckningen fig. 7. Tången vidgar sig något mot änden, och detta antyder, att man stukat den för att få en fast förankring av ändknappen och kavlen. Knappens ändar avslutas med vingliknande utsprång. Med största sannolikhet utgöra dessa rester efter något slags antenner, som brutits av eller rostat sönder.

En spektroskopisk undersökning av svärdet har utförts genom försorg av docenten Sture Landergren vid Sveriges Geologiska Undersökning, och därav framgår att klingan består av ett järn, som är relativt starkt kopparhaltigt. Undersökningen har sålunda givit följande procentvärden:

	Ti	V	Mn	Fe	Co	Ni	Cu	Sn	Pb	As
Klingan	0,01—0,1	<0,01	0,1—1	grund-massa	<0,01	<0,01	0,1—1	—	—	<0,01
Kavlen	0,01—0,1	<0,01	0,1—1	grund-massa	<0,01	<0,01	0,1—1	—	—	<0,01
Lödmetall	<0,01	<0,01	0,01—0,1	1	<0,01	<0,01	grund-massa	1—10	0—0,1	<0,01

En metallografisk undersökning av svärdet har utförts av professor Axel Hultgren vid Tekniska Högskolan i Stockholm. Enligt professor Hultgren visas klingans struktur i fig. 8 ($\times 15$), fig. 9 ($\times 500$) och fig. 10 ($\times 75$). Fig. 8 visar ett tvärsnitt av klingan ($\times 15$), vars undre parti består av finkornig ferrit och små cementitpartiklar, jfr. även fig. 9 ($\times 500$), motsvarande en kolhalt av c:a 0,5 %. Det övre partiet, jfr även fig. 10 ($\times 75$), består av grovkornig ferrit, med ringa mängd cementit och med talrika, långsträckta inneslutningar bestående av oxid och troligen silikat. I fig. 10 ses även det grå ytskiktet av korrosionsprodukt, med små öar av icke angripen cementit. Klingan har sålunda smitts, sannolikt vid hög temperatur, att döma av inneslutningarnas form. Den ojämna kolhalten kan innebära, att olika ämnen

hopvällts. Fig. 11 visar ett tvärsnitt ($\times 100$) av handtaget (kavlen) invid en lödfog. Det mörkgråa, ojämna partiet längst ned består av ett ytskikt av grå korrosionsprodukt

Fig. 9.

Mikrofotografisk förstoring ($\times 500$) av ett parti av klingan till järnsvärd, Höganäs, Skåne. (Vänersborgs museum).

på järnet. Det vita, ojämna mittpartiet utgör en del av järnblecket, och det övre, större, linsformade, tämligen ljusa området består av en gjuten bronslegering (lödmetsall) med den tritstruktur. Denna struktur torde ha uppkommit därigenom, att ett stycke lödmetsall, bestående av en kopparlege-

Fig. 10.

Mikrofotografisk förstoring ($\times 75$) av ett parti av
klingen till järnsvärd, Höganäs, Skåne.
(Vänersborgs museum).

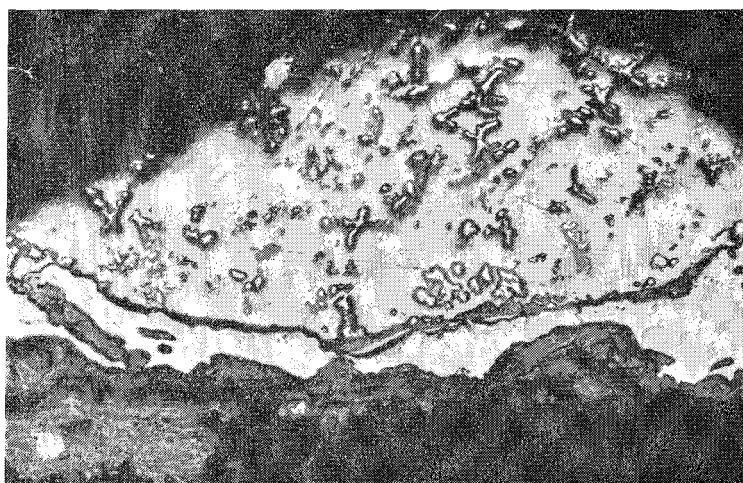

Fig. 11.

Mikrofotografisk förstoring ($\times 100$) av ett parti av
kavlen till järnsvärd, Höganäs, Skåne.
(Vänersborgs museum).

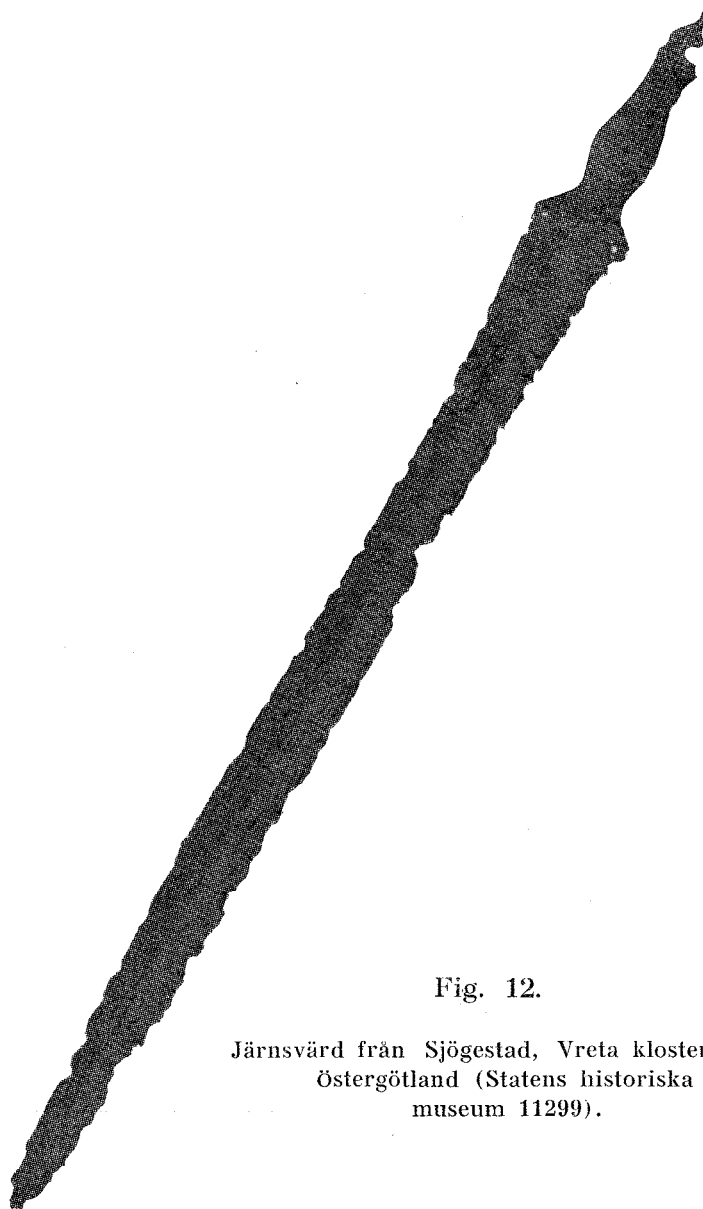

Fig. 12.

Järnsvärd från Sjögestad, Vreta klosterns sn,
Östergötland (Statens historiska
museum 11299).

ring, anbragts vid det omböjda järnbleckets fog, varefter upphettning skett, tills lödmetallen smält och upplöst en del av det angränsande järnet.

Ett annat svärd, som det kan vara lämpligt att behandla i detta sammanhang, är ett sedan länge väl känt vapen, fig. 12. Det tillhör Statens historiska museums samlingar och

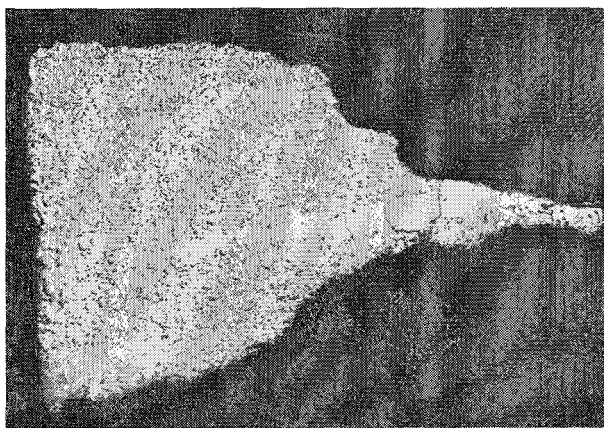

Fig. 13.

Mikrofotografisk förstoring ($\times 15$) av ett parti av klingan till järnsvärd, Sjögestad, Vreta klosterns sn, Östergötland (Statens historiska museum 11299).

hittades av stenarbetaren E. R. Wörn under en stenhäll en fot under jordytan i början av februari månad 1901 vid länsmansbostället Sjögestad i Vreta Klosters socken i Östergötland. Svärdet är starkt angripet av rost, framför allt klingans eggar och tångens överdel. Ytan uppvisar likaledes talrika gropar efter korrosionen. Svärdet har en bred, flat greppunga med profilerade, ytterst svagt upphöjda kanter. Greppungan är försedd med ett antal nithål, avsedda för nitar, vilka haft till ändamål att fästa ett handtag av trä, horn eller

ben, som omsluttit grepptungan. Mitt på tångens bredaste parti finnes sålunda ett dylikt nithål. Vid tångens övre ände finnes ett likartat nithål vid ena kanten, och ett dylikt torde ha funnits vid motsatta kanten. Slutligen finnes vid tångens nedre del ett liknande nithål vid vardera kanten, och i ett av dessa kvarsitter en kopparnit. Samtliga nithål ha en diameter av c:a 5 mm. Tången har en längd av 13,7 cm. Klingan har ett spetsovalt tvärsnitt och saknar rygg i egentlig mening. Den är relativt bred vid mittpartiet, c:a 4,4 cm, och avsmalnar så småningom mot spetsen. Ovanför mittpartiet är klingan något insvängd och har där en bredd av c:a 3,8 cm, medan den längst upp vid tången har en bredd av c:a 6 cm. Vid överdelen är klingans största tjocklek 0,9 cm för att så småningom avtunna mot spetsen, där tjockleken är omkring 1 mm. Hela svärdet har en längd av 82 cm.

En spektroskopisk undersökning har utförts även ifråga om Sjögestadsvärdet, och därav framgår att järnet är förhållandevis rent. Undersökningen har givit följande värden:

	Ti	V	Mn	Fe	Co	Ni	Cu	Sn	Pb	As
Klingan	0,01—0,1	< 0,01	0,01	grund-massa	< 0,01	< 0,01	< 0,01	—	< 0,01	< 0,01
Kopparnit	spår	—	spår	—	spår	< 0,01	grund-massa	0,01	0,01—0,1	—

Båda svärdens torde ha förfärdigats av terrestriskt järn, eftersom den låga kolhalten torde utesluta användningen av meteoritjärn¹⁾. Även Sjögestadsvärdet har blivit underkastat en metallografisk undersökning.

Fig. 13 visar ett tvärsnitt av klingan ($\times 15$). Strukturen är finkornig med undantag för två parallella stråk, det ena vid

¹⁾ Sture Landergren, On the geochemistry of swedish iron ores and associated rocks (1948), s. 125.

eggen (till höger på bilden), där mycket stora kristallkorn av ferrit, d. v. s. praktiskt taget rent järn, förekomma. Vid ena kanten (nedre partiet på bilden) är kolhalten relativt hög, ca 0,7 %. Fig. 14 visar detta kolhaltiga parti i stor förstoring ($\times 1200$), och där uppträder även lamellär perlit, d.

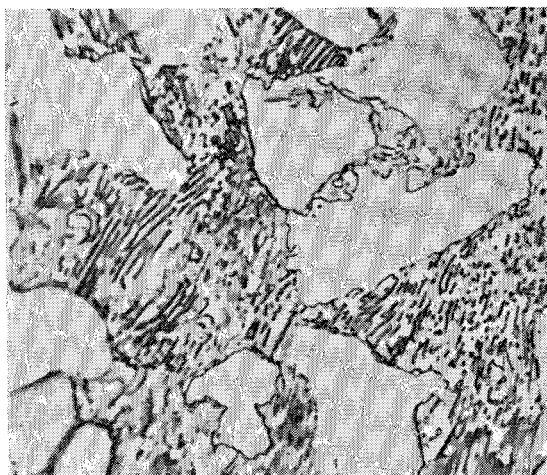

Fig. 14.

Mikrofotografisk förstoring ($\times 1200$) av ett parti av klingan till järnsvärd, Sjögestad, Vreta klosterns sn, Östergötland. (Statens historiska museum 11299).

v. s. en blandning av ferrit och cementit, det senare bestående av järnkarbid, Fe_3C (med 6,7 % C). Fig. 16 ($\times 1200$) från ett närliggande parti utvisar, att ferriten innehåller rännor, löpande på ett visst avstånd från perliten. Härav framgår, att högsta temperaturen vid sista upphettningen i detta fall legat vid c:a 750 å 780°. Fig. 15 visar ett parti av den grovkorniga strukturen ($\times 200$) med lägre kolhalt, ca 0,1—0,3 %. Undersökningen visar, att klingan smitts. Ojämnheten i kolhalt kan bero på att järnmassan varit olikartad, möjligen även på att

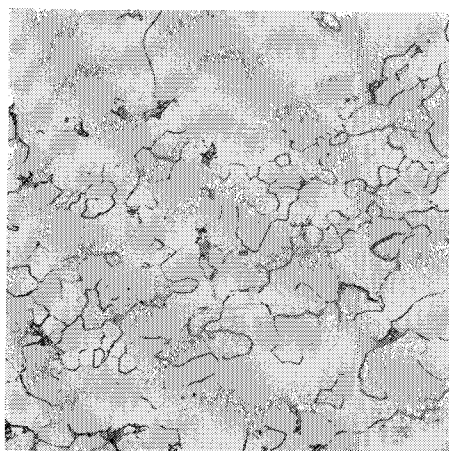

Fig. 15.

Mikrofotografisk förstoring ($\times 200$) av ett parti av klingan till järnsvärd, Sjögestad, Vreta klosterns sn. (Statens historiska museum 11299).

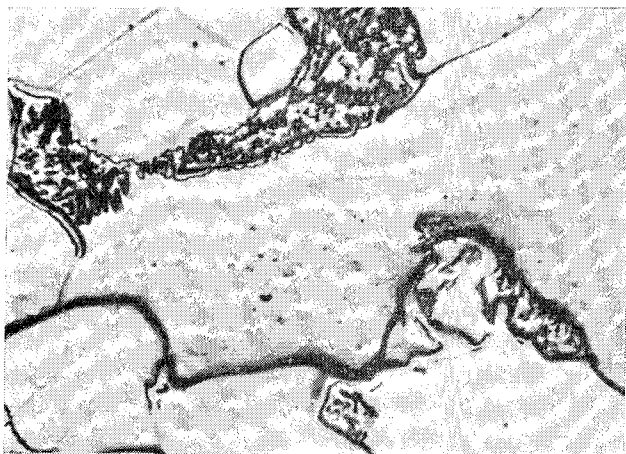

Fig. 16.

Mikrofotografisk förstoring ($\times 1200$) av ett parti av klingan till järnsvärd, Sjögestad, Vreta klosterns sn, Östergötland. (Statens historiska museum 11299).

två eller flera råämnen hopvällts. Inga tecken på härdning ha kunnat iakttagas.

Av de här nämnda svärden tillhör Sjögestadsvärdet avgjort den kultur, som vi efter en fyndort Hallstatt i Österrike bruka benämna hallstattkulturen. Dylika svärd, s. k. hallstattsvärd, äro mycket sällsynta i Norden. Jag känner, förutom Sjögestadsvärdet, endast ett exemplar från Waldhusen vid Lübeck i Schleswig-Holstein, funnet jämte en s. k. kropfnål av brons och ett bronsbleck i en grav. Under senare tid har publicerats ett fynd från Wales i sydvästra England vid Llyn Fawr, Rhigos, Glamorganshire, med ett fragment av ett hallstattsvärd av järn av mycket hög kvalitet med delvis bevarat handtag av ben och med upphöjda ränder på klingans sidor. I Brandenburg, Hannover och Schlesien förekomma enstaka dylika svärd. Mera talrika bliva de givetvis i Tjeckoslovakiet, Österrike (Hallstatt) och i Sydtyskland. En särskilt stor anhopning finnes i Hessen, närmast i Mainområdet. I Östfrankrike, med tyngdpunkt i Côte d'Or-området, finnes ett 30-tal exemplar¹⁾. Det är sannolikt, att de nordeuropeiska hallstattsvärden av järn utgöra importföremål söderifrån, kanske närmast från Hessen och Östfrankrike. Côte d'Or-området i östra

¹⁾ A. Rieth, Die Eisentechnik der Hallstattzeit, Mannus-Bücherei 70 (1942), översiktskarta över svärd.

E. Sprockhoff, Die germanischen Griffzungenschwerter (1931), s. 45, 113, karta Taf. 31.

Déchelette, Manuel d'Archéologie III (1927), karta.

F. Henry, Les Tumulus du Departement de la Côte d'Or (1933), s. 45 ff.

O. Crawford och R. Wheeler, The Llynfawr and other Hoards of the Bronze Age, i Archaeologia 71, s. 133 f.

Cyril Fox och H. A. Hyde, A second Cauldron and an Iron Sword from the Llyn Fawr Hoard, Rhigos, Glamorganshire, The Antiquaries Journal 1939, s. 369 ff.

Frankrike är rikt på järnmalm, som är av ganska ren beskaffenhet¹⁾), och det behöver sålunda inte vara omöjligt, att Sjögestadsvärdet, som ju består av mycket rent järn, också frambringats inom detta område och att det via Weser exporterats norrut.

Svärdet från Höganäs, till vilket jag icke funnit något direkt motstycke, kan synas närmast tillhöra det yngre hallstattskedet och det torde under alla omständigheter få betraktas som ett importföremål. Det må gärna erkännas, att framför allt klingan och i någon mån handtaget har vissa likheter med den romerska gladius från det första århundrandet efter Kristus.²⁾ Dessa gladius synas emellertid alla sakna den fyrkantiga urtagning på parerstängen eller hjaltet, som är utmärkande för Höganäs-svärdet. Jag anser det därför mera sannolikt, att svärdet tillhör förromersk tid och att det bör dateras före det skede, som vi benämna la tène-tiden³⁾). Det skulle sålunda tillhöra hallstattskedet. Svärdet utgör ett typiskt stickvapen, och med sin kraftiga klinga och sitt funktionsmässigt och solitt gjorda fäste skiljer det sig från de flesta av den yngre hallstattkretsens praktdolkar och svärd, vilka vanligen ha relativt breda och tunna blad, ibland mera rappir-artade⁴⁾). Ett fåtal korta antennsvärd från Österrike, Sydtyskland och Östfrankrike ha emellertid klingor, som likna Höganässvärdet⁵⁾). Fästena hos ifrågavarande svärd bestå dock mestadels av brons, och dessa fästen äro, i de fall då de äro bevarade, formade på annat sätt. Mera jämförbara, utan

¹⁾ Enl. benäget meddelande av docent S. Landergren.

²⁾ Althertümer unserer heidnischen Vorzeit, Bd 4, Taf. 52.

³⁾ Efter en fyndplats La Tène i Schweiz.

⁴⁾ A. Rieth, a. a., fig 30—37, 40, 41.

⁵⁾ Rieth, a. a., fig. 35:7, 40.

v. Sacken, Das Grabfeld von Hallstatt, Taf. VI:2, 3, 5.

Déchelette, Manuel III (1927), fig. 280:3, 282:2.

att direkt överensstämman, äro fästena hos en del troligen sena hallstattdolkar och -svärd, vilka ha sin tyngdpunkt i Väst-europa, närmast Östfrankrike och Spanien¹⁾. Jag känner dock ett järnsvärd från ett la tène-gravfält vid La Osera, Avila i Spanien, som med avseende på såväl klingan som fästet rätt mycket överensstämmer med vårt svärd. Men det spanska svärdet har en mycket rikligare inläggning av silver och koppar än det svenska.²⁾ Jag har emellertid en känsla av att Höganäs-svärdet snarare hör hemma inom den östra hallstatt-kretsen eller kanske hellre bortom denna. Det kan inte bort-resoneras, att vi måste ha ett mycket tidigt centrum för järnutvinning i Östra Alpområdet och på norra Balkan. Jag är i detta fall av samma mening som Witter och Richardson, då de framhålla, att den äldsta järnutvinningen torde vara baserad på bergartsmalm och att den måste ses i samband med bergsbruk på koppar. Detta skulle i så fall ha skett i sådana trakter, där både koppar- och järnmalm finnas tillsammans. Det skulle då vara frågan om lätt reducerbara malmer, såsom järnsparat eller siderit, limonit och i viss mån pyrit. Hämatitmalmer torde väl knappast ha kommit till användning på detta tidiga stadium. Den här antydda kombinationen av koppar- och järnmalmer finnes både i östra Alpområdet samt i Främre Orienten, där framför allt Syrien—Palestina och Kara-Daghmassivet äro gynnsamt ställda. I östra Alpområdet åtföljes den där befintliga kopparkisen ofta av järnsparat,

¹⁾ Déchelette, a. a., fig. 281, 282:7, 286.

E. Cartailhac, *Matériaux pour l'histoire primitive et naturelle de l'homme*, 14 (1879), s. 483, fig. 167, s. 487, fig. 176—177, Taf. X—XI.

A. Bertrand, *Les celtes* (1894), s. 85, fig. 34:6.

²⁾ Dr. H. Klumbach vid Römisch — Germanisches Zentralmuseum i Mainz har benäget gjort mig uppmärksam på detta fynd; jfr "Adquisiciones del Museo arqueológico nacional (1940—1945)", Madrid 1947, s. 52 ff., Taf. XII.

antingen den ena insprängd i den andra eller båda förekommande i samma gångart. Då kopparsmältarna i dessa trakter under förhistorisk tid smälte sin kopparmalm, torde det ha försiggått så, att malmen först rostades för att så mycket som möjligt befrias från svavlet. Vid denna procedur utdrevs samtidigt större delen av den vid järnet bundna kolsyran hos den ibland medföljande järnspaten, och härigenom gavs möjlighet att vid tillräckligt hög temperatur erhålla förutom koppar även en mer eller mindre ren järnsmälta som bottensats i ugnen. Detta var emellertid möjligt blott ifråga om ugnar, som hade en viss minimihöjd och vidd. Det var givet, att denna i bergsmännens ögon besynnerliga slutprodukt, vars egenskaper man inte närmare kände till, så småningom började väcka uppmärksamhet. På grund av det i järnsmältan befintliga svavlet blev vid upprepad upphettning och bearbetning det erhållna järnet sprött och föga användbart. Men otvivelaktigt kommo bergsmännen så småningom på den tanken att använda den på kopparkis fria järnspatmalmen för utvinning av den nya metallen. Man erhöll då ett slags mjukt smidesjärn, som dock på grund av sin konsistens just inte syntes lämpa sig för annat än smycken¹⁾. Det var först mot slutet av bronsåldern, då den förefintliga kopparmalmen av vissa orsaker började minska eller bliva mera svårtillgänglig, som nöden tvingade bergsmännen att ägna mera uppmärksamhet åt järnmalmen och järnet. Koppartillgångarna kunna ha blivit allt för svårarbetade eller de kunna ha tagit slut. Å andra sidan kunna också klimatiska företeelser ha spelat in. Den under bronsålderns senare del tilltagande ne-

¹⁾ H. Craigh Richardson, *Iron prehistoric and ancient*, American Journal of Archaeology 38 (1944), s. 555 ff.

W. Witter, *Über die Herkunft des Eisens*, Mannus 34 (1942), s. 7 ff., 73 f.

J. Forbes, *Metallurgy in Antiquity* (1950), s. 396.

derbörden i Europa och icke minst i Alpområdet torde nämligen ha förorsakat en betydande stigning av grundvattnet i koppargruvorna, och detta synes vid en viss tidpunkt ha gjort slut på kopparutvinningen i dessa trakter¹). Det torde emellertid ha dröjt en avsevärd tid, innan järnet kunde utvinnas i någon större mängd och innan man genom härdning och reglering av kolhalten lyckades få fram en metall, som var jämbördig med och överlägsen bronsen. Det är av intresse att konstatera den höga kopparhalten, omkring 1 %, hos Höganäs-svärdet. En så hög kopparhalt torde knappast kunna förekomma hos järnmalm i allmänhet. Ytterligare en del kontinentala hallstattföremål ha vid analys visat sig innehålla koppar upp till 0,68 %. Det kan nämnas, att de tunna järnbleck, vilka finnas som beläggning på de runda bronsskivorna i det märkliga fyndet från Hassle i Glanshammar socken i Närke, ävenledes blivit undersökta i detta sammanhang, och de bestå av precis samma slags järn som Höganäs-svärdet och ha samma höga kopparhalt. Av de hittills undersökta järnmalmerna i Tyskland innehålla endast de i Siegerland befintliga järnspat- och brunjärnsmalmerna en viss ringa kopparmängd, och de synas ha börjat bearbetas först under la tène-tid²). Enligt S. Landergrens uppfattning måste särskilda omständigheter föreligga, för att järn skall få en kop-

¹) H. Gams och R. Nordhagen, Postglaziale Klimaänderungen und Erdkrustenbewegungen in Mitteleuropa (1923), s. 216, 304.

A. Rieth i *Mannus* 30 (1938), s. 562 ff.

K. Zschocke och Ernst Preuschen, Das urzeitliche Bergbaugesamt von Mühlbach bei Bischofshofen, Materialien zur Urgeschichte Österreichs 6, s. 140, 143.

E. Gersbach, Ein Beitrag zur Untergliederung der jüngeren Urnenfelderzeit (Hallstatt B) im Raume der südwestdeutsch-schweizerischen Gruppe. *Einundvierzigstes Jahrbuch der Schweizerischen Gesellschaft für Urgeschichte* 1951, s. 188, not. 79.

²) Rieth, a. a., s. 148 ff.

parhalt av omkring 1 %. Enligt min mening skulle den höga kopparhalten hos svärdet ifråga kunna förklaras så, att järnet blivit utsmält i ugnar för kopparsmältning av här ovan antydd art och där både koppar- och järnmalmer förekommit tillsammans.

Att järnet tidigt varit känt som en märkvärdig och dyrbar metall inom det östra Medelhavsområdet och i Främre Orienten veta vi genom enstaka fynd samt genom de bevarade texterna, men jag vill poängtera, att vi därför icke kunna tala om någon järnålder i egentlig mening. Under dessa tidiga skeden uppträder järnet i form av smycken eller som material för kultföremål och praktvapen. Det synes vinna terräng mycket långsamt, och det är betecknande för nästan alla länder, att metallen ifråga, då den inom respektive land blivit något mera vanlig, uppträder i typer, som tillhöra bronsåldern. Att döma av de undersökningar, som utförts av en del äldre järnfynd, synas dessa i de flesta fall bestå av meteoritjärn, vilket också antydes av texterna. Det främreorientaliska namnet på järn, *parzillu*, och möjligen även det grekiska *sideros* kunna åsyfta himmelskt järn. I ett fåtal fall ha emellertid analyserna utvisat terrestriskt järn. Då dylikt järn kommit till användning, härrör det troligen från ytligt liggande och lätt reducerbara bergmalmer, såsom limonit och siderit. Forskningen har ännu inte kunnat med säkerhet avgöra, när ett järn kommit från en bergmalm eller en myrjärnsmalm, men för min egen del anser jag det vara mest sannolikt, att ifråga om den äldsta järnutvinningen myrjärnsmalmen kommit först i andra rummet.

Mesopotamien torde väl närmast ha fått sitt järn norrifrån, sålunda från Armenien, Transkaukasien och Kaukasus. I Karabagh-distriktet finnas nämligen, förutom stora mängder av magnetitmalmer, även pyritmalmer, och likartade malmer finnas nära Urmiasjön. I förbigående kan nämnas, att i dessa

distrikt finnas även kopparmalmer, vilka torde ha bearbetats under förhistorisk tid. Stora lager av magnetitmalmer finnas vidare i Kubanområdet. I Mesopotamien ha järnfragment funnits i kungagravarna från Ur, och under Hammurabi-tiden omnämnes järnet som en kostbar metall. I El-Amarnabreven talas om praktdolkar av järn, inlagda med guld och halvädalstenar. I förbigående kan nämnas en dolk från den hurrittiska kulturen (1600—1375) med en klinga av brons men med fäste av järn. Till och med så sent som i slutet av 1100-talet f. Kr. omnämner Tiglatpileser I (1115—1093) en spjutspets av järn såsom ett särskilt förnämligt vapen. Ännu i mitten på 800-talet uppräknas järn i tributlistorna efter vikt och tillsammans med guld, silver och koppar. Mot slutet av 8:e århundradet f. Kr. synes emellertid järntillverkningen ha blivit vanlig, om vi få döma efter det förråd av råämnen av järn med tillspetsade ändar, som påträffats i Sargons palats vid Khorsabad och som enligt en källa i vikt uppgår till icke mindre än 160.000 kg (enligt en annan uppgift 150.000 kg)¹⁾.

I Syrien och Palestina framträda de äldsta vittnesbörden om järnet icke före det 19:e århundradet, och såväl litterära uppgifter som själva fynden upplysa om, att det är fråga om uteslutande praktföremål och smycken. Ett vackert prov härpå utgör den märkliga yxan från Ugarit, daterad till senare hälften av det 2:a årtusendet f. Kr. Den har en klinga av järn och ett utomordentligt vackert arbetat skafthålsparti av brons, som gjutits på klingan. Denna består icke som tidigare

¹⁾ S. Przeworski, *Die Metallindustrie Anatoliens in der Zeit von 1500 — 700 vor Chr.* (1939), 140 ff.

W. Witter, a. a., s. 45.

R. J. Forbes, a. a., s. 445 ff, 466.

O. Montelius, *Die älteren Kulturperioden im Orient und in Europa II* (1916—1923), s. 142 f.

antagits av terrestriskt järn, utan av ett slags meteorjärn, kallat atascite. Omkring år 1200 f. Kr. börjar emellertid i Syrien uppträda en del bruksföremål av järn i gravar och boplatser, och en del av dessa föremål ha former, tillhörande bronsåldern. I en del fall kan brons och järn ingå i samma föremål, t. ex. ett bronsbetsel från Tell-el-Fâra med kindstänger av järn. Under 1100- och 1000-talet börja bruksföremål av järn uppträda framför allt i filistéerna tillhöriga boplatser, och brons- och järnföremål förekomma i ungefär lika proportioner, men från och med 900-talet äro järnföremålen i majoritet. Sannolikt torde detta järn härröra från inhemska källor, ty det har funnits smältugnar, som kunnat dateras ända tillbaka till 1100-talet f. Kr. Palestina och Syrien äro mycket rika på lågvärdiga malmer. Bl. a. finnes limonit nära Nahr-el-Kelb och Beyrut samt nära Jordan, och på dessa platser ha även funnits rester efter gamla gruvor. Rika järnmalmslager ha påträffats nära Alexandria, och gruvor ha funnits vid Germanica nära staden Doliche, som ansågs vara "järnets födelseort". Frågan om Palestinas äldsta järnålder är mycket viktig och skulle behöva utredas närmare. Betydelsefull är framför allt frågan om filistéernas förhållande till den äldsta järnhanteringen i dessa trakter. Det torde väl numera få anses som säkert, att dessa filistéer, som hade krigiska äventyr med egypterna, i själva verket tillhört den illyriska folkstammen. De kunna sjövägen ha kommit till Mindre Asiens kust, och de torde ha utgjort en del av de folkvandringsskaror på norra Balkan, vilka orsakat den doriska vandrigen¹⁾.

1) Przeworski, a. a., s. 141 f.

Witter, a. a., s. 63 ff, 52 ff, abb. 5.

Forbes, a. a., s. 432, 385.

G. Bonfantes, Who were the Philistines? American Journal of Archaeology 51 (1946), s. 251 ff.

Cl. F. A. Schaeffer, Ugaritica, Missions de Ras Schamra, III (1939).

Inom det hettitiska väldet synes järnet ha varit känt redan före år 2000 f. Kr., men endast ett fåtal smärre föremål ha påträffats, och i de bevarade texterna äro de omtalade järnföremålen vanligtvis hänfödda till kulten. Det under 1200-talets förre del skrivna brevet från kungen av Kizzuwadna till Hattusil III (1283—1260) ger emellertid en antydning om, att järnet nu blivit något vanligare, men det synes fortfarande betraktas som en lyxmetall. Det är först efter hettiterväldets fall omkring 1200 f. Kr., som vi kunna tala om en begynnande järnålder. I förbigående kan nämnas, att det framgår genom von der Ostens grävningar vid Alishar, att i där befintliga lager IV och V, vilka av Osten dateras såsom posthettitiska och väl närmast tillhörande frygerna, det förekommer tre gånger så mycket järn, som i föregående hettitiska lager. På 1000- och 900-talet förekomma sålunda järnföremål, imiterande bronsålderstyper, och nu börja även åkerbruksredskap göras av järn. Först under det 8:e århundradet inträder emellertid fullständig järnålder. I Mindre Asiens kärnland finnas talrika järnmalmsförekomster, dock mest bestående av hämatit men några av pyrit. Det kan nämnas, att järngruvor omtalas av de klassiska författarna¹⁾.

I Transkaukasus härröra de äldsta järnföremålen i form av smycken från sena bronsåldersgravar och daterade till 1200-talet. Något senare under 1100- och 1000-talet uppträda en del järnvapen såsom spjutspetsar och knivar av bronsålderstyp. I Kobanområdet förekommer det äldsta järnet mera sparsamt och användes som inläggningsmetall på bronser. Under 800-talet börjar järnet i Kaukasområdet att bli något vanligare, och det uppträder oftast i former, som stå brons-

¹⁾ Przeworski, a. a., s. 149 ff.

Witter, a. a., s. 56 ff.

Forbes, a. a., s. 450 ff, 386.

Oriental Institute of the University Publ. Chicago, Nr IV, s. 234.

åldern nära. I flera fall ha påträffats järnföremål med ornamentala detaljer i brons, t. ex. järnsvärd med fästen av brons. Först under skytisk tid kunna vi dock tala om, att en verklig järnålder inträder i dessa trakter¹).

I fråga om Iran förefaller det, som om de äldsta järnföremålen i form av dolkar och spjutspetsar samt armband och fingerringar skulle uppträda jämförelsevis sent, t. ex. vid Tepe Giyan (1400—1100). I yngre gravar från 800-talet förekommer ett något större antal järnsaker, och många föremål bestå av såväl brons som järn, t. ex. dolkar med klingor av järn och fästen av brons. Särskilt från Luristan känna vi flera föremål, hos vilka bruksdelen är förfärdigad av järn, medan andra delar bestå av brons, t. ex. svärd och dolkar med klingor av järn och fästen av brons, hackor och yxor med klingor av järn och skaftholkar av brons samt nålar av järn med brons huvuden. Samtliga dessa föremål torde tillhöra första fjärdedelen av det första förkristna årtusendet. Dessa med brons försedda järnföremål försvinna, så snart järnproduktionen blir mera allmän, vilket sker under 700-talet. Inom detta område har påträffats gamla gruvor och smältplatser vid Tabriz och Elburz. Såväl hæmatit- som limonitmalmer finnas på flera ställen, t. ex. vid Demawend, Damghan, Semnan, Sharud, Kuh-i-Benan och Carmania²).

Beträffande Egypten synes det, som om järnet där skulle ha gjort sig gällande mycket sent fastän man haft kunskap om metallen på ett mycket tidigt stadium. Järnfragment och halssmycken av guld- och järnpärlor uppträda redan i fördynastiska gravar. Från gamla riket finnas endast ett fåtal delvis osäkra järnföremål i gravarna. Under nya riket

¹) Przeworski, a. a., s. 139.

Forbes, a. a., s. 442, 386.

²) Przeworski, a. a., s. 138.

Forbes, a. a., s. 387.

synes järnet ha börjat spela en något större roll, och en del fynd finnas i form av praktvapen och smycken samt ett och annat bruksföremål. Först under den saitiska perioden, sålunda under 600-talet f. Kr., börjar järnet bliva mera vanligt i Egypten. Av hieroglyftexterna att döma synes egypterna ha fått en del järn från hettiterna. Senare kan möjligen en del järn ha kommit från Nubien. Under ptolemeisk tid, 200-talet f. Kr., ha vi de äldsta proven på en inhemsk järnutvinning vid Memphis, Daphnæ och Naukratis. Egypten är endast sparsamt försett med lätt reducerbara järnmalmer, och här kan nämnas limonitförekomster vid Wadi Marwat. I förbigående kan framhållas den av Quiring framförda hypotesen, att egypterna på ett tidigt stadium skulle ha fått järn genom att smälta den alluviala, haematitrika Nilsanden. Har så varit fallet, torde emellertid denna järntillverkning icke ha spelat någon praktisk roll¹⁾.

På Cypern uppträder under 1200-talet f. Kr. järnet som lyxmetall. Under de båda århundradena efter 1200 förekomma en del smärre järnföremål i gravarna, men det är först efter omkring år 1050 f. Kr. som järnfynden börja framkomma något rikligare och ibland i former tillhörande bronsåldern. På Cypern finnas järnmalmsförekomster, däribland limonit nära Soli, Paphos och Tamassos, och det finnes lämningar efter gamla järngruvor²⁾.

I fråga om Grekland och den grekiska övärlden föreligger omkring år 2000 f. Kr. närmast på Kreta en del järnfynd mest

¹⁾ Przeworski, a. a., s. 142.

Forbes, a. a., s. 384, 425 ff.

Quiring i Zeitschr. f. prakt. Geologie 41 (1933), s. 128 ff.

Witter, a. a., s. 19.

²⁾ Przeworski, a. a., s. 142.

Forbes, a. a., s. 385, 456.

E. Gjerstad, The Swedish Cyprus Expedition, IV:2 (1948), s. 131, 137, 427, 459.

av meteorjärn och bestående av klumpar av obearbetat järn. Möjligen tillskrev man detta järn magisk betydelse. Förhållandevis sent (1500—1200) framträda smyckeföremål av järn, mest i form av ringar och kultföremål. Även under submykensk tid, sålunda i slutet av 1100-talet, synes järnet åtminstone på det grekiska fastlandet ha använts mest som smyckemetall. Under århundradena därefter — sålunda under geometrisk tid — får emellertid järnet större betydelse som bruksmetall, och då förekomma spjutspetsar och svärd, en del av mellaneuropeisk typ, samt hackor och yxor, de flesta av bronsålderstyp. Järn- och bronsföremål av samma typ kunna förekomma i samma fynd. I Makedonien föreligger fynd från denna tid framför allt i västra delen, de flesta från gravar och boplatser invid Vardar. Flera föremål äro av typer från Donau-området. Först under 700-talet börjar emellertid järnet uppträda något rikligare i dessa trakter, varvid icke minst torde ha inverkat den livliga industri, som de grekiska kolonierna utvecklade på Mindre Asiens och Italiens kuster. Kreta är fattigt på järnmalm, men däremot äro flera av de andra öarna ganska rika på järn, och det är troligt, att grekerna hämtade sitt mesta järn från dem. I Macedonien finnas en del järnmalmsfyndigheter, men vi veta icke, i vilken grad de bearbetats av grekerna¹⁾.

Beträffande Mellan- och Nordeuropa, som i detta sammanhang intresserar oss mest, äro förhållandena mera svåröver-

¹⁾ Przeworski, a. a., s. 143.

Forbes, a. a., s. 385, 455 ff.

Montelius, *La Grèce préclassique* (1924), Pl. 14: 10—12.

M. N. Valmin, *The Swedish Messenia Expedition* (1938), s. 371 ff, Pl. XXX.

W. Kraiker och K. Kübler, *Kerameikos I, Die Nekropolen des 12. bis 10. Jahrhunderts*, (1939), s. 16, 20, 39 f, 47, 102, 106 f, Taf. 76.

J. L. Myres, *Who were the Greeks?* (1930), s. 433 ff.

skådliga och de kronologiska bestämningarna svårare att fastställa. Detta gäller icke minst norra delen av Balkan, där sannolikt de folkrörelser började, vilka fått namn av den doriska vandrigen och som omkring 1200 f. Kr. orsakade en sådan omvälvning av Medelhavsvärlden och Främre Orienten.

Det är otvivelaktigt, att de tre stormakter, nämligen det hettitiska imperiet, det mykenska väldet och Egypten, vilka under det 14:e och de två första tredjedelarna av det 13:e århundradet f. Kr. behärskade särskilt den östra Medelhavsvärlden, i viss mån balanserade varandra. Frånsett små kontroverser mellan de mindre buffertstaterna, åtnjöt särskilt Grekland och öarna med Mykene som centrum en lugn tid av kulturell uniformitet med vidsträckta handelsförbindelser framför allt med Egypten samt med kolonierna på Sicilien och i södra Italien. Detta framgår icke minst genom den mykenska keramiken och dess utbredning. Med hettiterna voro de grekiska kontakterna kanske icke fullt så intima, och dessa torde kanske ha varit mera av diplomatisk än av merkantil art. Det kan synas, som om man borde ha gått till mötes en lång tid av välstånd och lycka. Men så föll slaget snabbt och obevekligt, då folkskarorna från norr både till lands och till sjöss trängde fram såväl över den grekiska halvön och dess kuster som till Mindre Asien. Av de arkeologiska fynden att döma synas redan några årtionden före 1200 f. Kr. förtrupperna ha nått fram till det egentliga Grekland. Mykene synes till en början ha värjt sig med framgång, men det hettitiska väldet så när som på några rester övermannades troligen efter mycket kort tid och kollapsade omkring eller något efter 1200 f. Kr. Invasionen rullade sedan vidare genom Syrien och Palestina mot Egypten, som endast med svårighet kunde försvara sig. Texterna ge endast tillfälligtvis kunskap om inkräktarna, vilka synas ha färdats i stammar eller i etniskt avseende sammanhängande grupper, t. ex. fili-

stéerna i Palestina. På det grekiska fastlandet föll den ena staden efter den andra, till sist även Mykene. Endast Athen synes ha undgått förstörelse. Det är troligt, att Troja även under det här ifrågavarande skedet varit ett slags nyckelpunkt, och möjligen har Troja VII:b närmast motsvarat det här ifrågavarande händelseförloppet. Detta lager VII:b ha vissa forskare indelat i ett äldre och ett yngre, varav det sistnämnda innehåller buckelkeramik, likartad med motsvarande hos den s. k. lausitzerkulturen, som fått namn efter en fyndplats Lausitz i Tyskland.¹⁾

Vi kunna nu fråga oss: Huru voro dessa nordliga folk beskaffade, vilken kultur hade de vid övergången mellan brons- och järnåldern och i vilket förhållande ha de stått till hallstatt-kulturen och järnets första framträdande? Dessa frågor äro mycket svåra att besvara, eftersom det ännu finnes allt för många okända faktorer att räkna med, och vi skola här endast beröra några huvudpunkter. Det är givet, att de närmast boende folken, t. ex. i Makedonien, blevo mest delaktiga av Medelhavskulturen, men även norrut uppträder framför allt mykensk keramik, och det torde vara ganska sannolikt, att det mykenska riket haft intresse av den inom Hallstattområdet tillvaratagna kopparn. En av de främsta orsakerna till den doriska folkvandringen kan ha varit den under bronsålderns senare del framträngande lausitzerkulturen, som åtminstone till sin väsentliga del anses ha uppburits av illyrierna. Anledningen till deras framträngande kan ha berott på

¹⁾ J. F. Daniel, *The Dorian Invasion*, *American Journal of Archaeology* 1948, s. 107 ff.

J. L. Caskey, *Notes on Trojan Chronology*, *American Journal of Archaeology* 1948, s. 119 ff.

W. Kraiker och K. Kübler, *Kerameikos I* (1939), s. 163 ff.

N. G. L. Hammond, *Epirus and the Dorian Invasion*, *The Annual of the British School at Athens* XXXII (1931/32), s. 131 ff, 164 ff.

tryck från andra folk eller på överbefolkning. Få vi döma av språkforskningens resultat, som även i viss mån understödjes av arkeologiska fynd, så ha illyriernas vandringar satt spår efter sig såväl västerut som söderut i Jugoslavien och i östra Italien. Dessa illyrier ha i sin tur dragit med sig eller oroat andra folk, och det har sålunda på många håll uppstått blandkulturer och starka motsättningar. Dessa kulturförhållanden ha av forskningen tills dato endast delvis kunnat klarläggas. Under alla omständigheter synes Donauområdet ha spelat en stor roll, och därifrån ha utgått inflytelser såväl till Nord- som Sydeuropa¹).

Beträffande indelningen av skedena vid bronsålderns slut och järnålderns början framförallt i Mellaneuropa ha svårigheter gjort sig gällande. Som känt är har Reinecke indelat den mellaneuropiska bronsåldern i fyra delar, nämligen A, B, C och D, samt den efterföljande äldsta järnåldern likaledes i fyra avsnitt, sålunda Hallstatt A, B, C och D. Det har emellertid visat sig att Hallstatt A och B icke utgör någon järnålder i verklig mening. Själva gravfältet vid Hallstatt synes också börja först under ett framskridet skede av hallstattiden. Jan Filip har framfört en hypotes, till vilken även Behn synes vilja ansluta sig, då han söker draga konsekvenserna för Hallstattområdets del av Åkerströms sena datering beträffande den geometriska stilens uppträdande i Italien, nämligen att hallstattkulturen icke skulle utgöra någon

¹) W. Kimmig, Beiträge zur Frühphase der Urnenfelderkultur am Oberrhein, Badischen Fundberichten 17 (1941—47), s. 148 ff.

J. Pokorny, Zur Urgeschichte der Kelten und Illyrier (1938), s. 30 ff.

R. Pittioni i ovan anförda arbete, s. 191 ff, 220 ff.

A. Furumark, Det äldsta Italien (1947), s. 157 ff.

G. v. Merhardt, Donauländische Beziehungen der früheisenzeitlichen Kulturen Mittelitaliens, Bonner Jahrbücher 147 (1942), s. 1 ff.

homogen kultur, tillhörande ett särskilt folk, utan snarare ett komplex av bestämda stil- och dekorationselement, vilka voro förhärskande i Europa vid övergången till järnåldern. Hallstattkulturen skulle sålunda utveckla sig rikast, där de olika inflytandena korsade varandra och olika stamförskjutningar ägde rum¹⁾. Den här anförda tankegången är intressant och kan i vissa fall vara tillämplig. Det förefaller mig emellertid vara rimligt att fortfarande tänka sig Hallstatt och östra Alpområdet som den viktigaste eller en av de viktigaste kärnområdena med en av i huvudsak keltisk-illyriska stammar sammansatt befolkning eller kanske snarare ett härskande överskikt. Ett viktigt underlag för den i detta område blomstrande kulturen torde ha varit först kopparbrytningen, men säkerligen har så småningom saltutvinningen kommit att spela en betydande roll.

Childe och Hawkes ha försökt lösa de här ovan angivna kronologiska svårigheterna genom att så att säga förlänga bronsåldern med två perioder, nämligen E och F, och ha för övrigt gjort en indelning av bronsåldern, som något avviker från Reineckes. Beträffande dessa två sista av bronsålderns perioder skulle E motsvara en något modifierad Hallstatt A och F en något modifierad Hallstatt B. Under hänvisning till den italienska kronologien har Hawkes daterat E till tiden 1000—750 f. Kr. och F till tiden 750—640 f. Kr. Reineckes Hallstatt C, som skulle inleda den egentliga järnåldern i Mellaneuropa,

¹⁾ Reinecke, *Die Alterthümer unserer heidnischen Vorzeit*, V (1911), s. 231 ff.

Jan Filip, *Die Urnenfelder und die Anfänge der Eisenzeit in Böhmen* (1936—37), s. 152.

Fr. Behn, *Zur Zeitstellung der Hallstattkultur, Arbeits- und Forschungsberichte zur sächsischen Bodendenkmalspflege* (1951), s. 57 ff.

Å. Åkerström, *Der geometrische Stil in Italien* (1943), s. 124 ff, 145 ff.

vill han i likhet med Déchelette hellre benämna Hallstatt I, och den skulle dateras till tiden 640—500 f. Kr., medan Rein-
eckes Hallstatt D skulle benämnas Hallstatt II och dateras till
550—400 f. Kr. Hawkes har även försökt ställa Nordeuropas
bronsålder i samband med det här angivna kronologiska
schemat, och han har bl. a. låtit Montelius period III omfatta
senare delen av Mellaneuropas bronsålder D samt förra delen
av bronsålder E, och han har daterat detta skede till 1050—
800 f. Kr.; Montelius period IV skulle omfatta senare delen
av Mellaneuropas bronsålder E och förra delen av bronsålder
F med en datering av ungefär 800—700 f. Kr.; Montelius period
V skulle omfatta senare delen av Mellaneuropas bronsålder F
samt Hallstatt I och kunna dateras 700—550, medan slutligen
Montelius period VI skulle omfatta Hallstatt II och kunna da-
teras till tiden 550—400¹⁾. Det kan vara av intresse att här
nämna en av Hencken gjord undersökning rörande utbred-
ningen i Europa av de s. k. Herzsprungsköldarna, till vilka
även skulle höra det svenska exemplaret från Spannarp i Hal-
land. Dessa sköldar karakteriseras av en v- eller u-formig or-
namentdetalj, troligen en reminiscens från mykenska och även
senare sköldars urtagning i ena kanten (titthål?). Hencken
daterar dessa sköldar till ett skede motsvarande Childe-Haw-
kes bronsålder E, som också han i Nordeuropa låter motsvaras
av Montelius period IV, men han vill låta denna period sluta om-
kring 800 f. Kr. och icke 700, som Hawkes vill göra gällande²⁾.

¹⁾ V. G. Childe, *The Final Bronze Age in the Near East and in Temperate Europe*, *Proceedings of the prehistoric society for 1948*, s. 177 ff.

C. F. C. Hawkes, *Middle Europe, Italy and the North and West*, *Proceedings of the prehistoric society for 1948*, s. 196 ff.

²⁾ H. Hencken, *Herzsprung Shields and Greek Trade*, *American Journal of Archaeology* (1950), s. 295 ff.

A. J. B. Wace, *Mycenae, an archaeological history and guide* (1949), fig. 82.

Jag är här icke i tillfälle att närmare ingå på det berättigade eller icke berättigade beträffande den absoluta kronologi, som uppställles av de här nämnda forskarna, främst Hawkes, men jag skulle vilja hänvisa till den varning, som framföres av Furumark, att icke uppfatta Benacci-gravarna som Italiens äldsta järnåldersfynd¹). Givetvis kan Childes och Hawkes uppställning vara värdefull som en arbetshypotes, och den kan synas lösa vissa svårigheter, som äro förbundna med Reineckes system. Problemet är emellertid svårlöst beroende på den heterogenitet, som utmärker "Hallstatt-tiden", och jag tror, att alla de mer eller mindre olikartade särkulturer, vilka uppstodo under de här ifrågavarande oroliga århundradena, genomgående måste bliva föremål för undersökning såväl i Nord- som Mellaneuropa, innan en hållbar kronologi kan upprättas. Delvis har ett sådant arbete utförts av österrikiska och tyska forskare beträffande urnefältkulturen²). En annan svårighet, som ofta inte nog beaktas ifråga om den absoluta kronologin, är också att rätt kunna beräkna den tid, som åtgår, när bevisligen en fornsaksform har vandrat från Syd- eller Mellaneuropa till Nordeuropa; denna vandringstid kan givetvis variera beroende på föremålets art.

Det är för närvarande svårt att utröna, om och i vilken utsträckning de doriska folken känt till järnet vid sitt uppträdande på den grekiska halvön omkring 1200 f. Kr. Som nämndes användes järnet i Grekland på det stora hela taget som smyckemetall under så gott som hela det andra årtusendet f. Kr. Först under protogeometrisk tid, sålunda efter omkring år 1100 f. Kr., ha vi enstaka järnsvärd, betecknande nog av mellaneuropeisk form, såväl i

¹) Furumark, *Det äldsta Italien* (1947), s. 137.

²) K. Willvonseder, *Das Urnenfeld von Wells* (O.-Ö.), *Archæologia Austriaca VII* (1950, och där citerad litteratur.

Grekland som på Balkan. Inom norra Balkan äro järnfynd från bronsåldern sällsynta. Vid Cucuteni i Rumänien ha funnits några sylar av järn tillsammans med bronsålderskeramik och i en bronsåldershög från Bulgarien har påträffats en flat järnring. Däremot synas fynd av denna art saknas under det extremt oroliga 1100-talet och en del av 1000-talet. Först under geometrisk tid synas säkra järnåldersfynd uppträda. I Bosnien — Herzegovina, framför allt i Sava-bäckenet, uppträda järnåldersfynden mera plötsligt och äro av något senare datum. Under det äldre skedet bestå fynden från dessa lämningar mest av bronsföremål, av vilka flera äro av former från Donau-området. Möjligen hör till detta äldre skede en del järnslag, funnen på en boplat vid Vardarofitsa. Men senare under 700- och 800-talet f. Kr. blir järnet ganska vanligt, även i form av vapen. Från boplaten vid Chauchitsa kan sålunda nämnas ett antennsvärd med klinga av järn och fäste av brons. I Bosnien och Herzegovina samt i närgränsande trakter, d. v. s. i norra Illyrien, ha undersökts gravar och boplatser framför allt vid Sava och dess bifloder, t. ex. Glasinats (med omkring 20.000 gravar), Donja Dolina, Sanskimost, Santa Lucia m. fl. Vid Sanskimost har man funnit rester efter kupolformade ugnar för smältning av järnmalm. De flesta fynden, bland dem antennsvärd, visa att järnålderskulturen här uppträder relativt sent och att de äro starkt påverkade av Hallstatt. De synas uppträda ganska plötsligt och visa inga övergångar från bronsålderstyper. Senare utbildas i detta östliga område en särskild svärdform, nämligen det eneggade kroksvärdet av järn. Även gravskicket, en blandning av brandgravar och skelettgravar, liksom själva skelettmaterialet överensstämmer med motsvarande från Hallstattområdet. Som Casson framhållit förefaller det sålunda, som om fynden utmed Sava skulle vittna om en mera sekundär penetration, i tiden senare än den huvudström av invandrare, som

ganska snabbt skulle ha tagit sig fram utmed huvudfarleden Morava—Vardar. Bland de fynd, som uppträda på Balkan under det här ifrågavarande skedet, böra ytterligare nämnas tämligen ofta förekommande hästbetsel och beslag till dylika, förfärdigade såväl av brons som av järn. De anses häntyda på ryttarens äldsta uppträdande i Europa och ha satts i förbindelse med vissa i Ungern framträdande och ursprungligen från Sydryssland och Kaukasus kommande rytтарfolk, traker—kimmerier¹⁾.

Ifråga om hallstättkulturens kärnområde äro järnföremål sällsynta såväl under Reineckes Hallstatt A som B. Under Hallstatt C börjar dock järn förekomma, men ännu användes i stor utsträckning brons vid vapentillverkningen, och under förra delen av Hallstatt C göras t. ex. svärden övervägande av brons. Först under senare delen av skedet förfärdigas svärden vanligen av järn och dessa bliva då i allmänhet längre än bronssvärden. Detta sammanhänger med att en ny teknik nu börjar göra sig gällande, nämligen smidning i egentlig mening, för vilken bronsåldersgjutmästaren tidigare stod främmande. Det förnämsta verktyget blir sålunda hammaren och städet. I detta sammanhang kan nämnas, att i en huslämning från Noreia hittades jämte smärre järnföremål och keramik från yngre hallstattskeket även rikligt med järnslag samt ett avlångt halvfabrikat av järn. Ett intressant belägg är likaledes förekomsten av järnslag som magringsmedel i

¹⁾ Rieth, a. a., s. 7 ff, 136.

S. Casson, Macedonia, Thrace and Illyria (1926), s. 142 ff., fig. 50, s. 299 ff.

W. Heurtley i The annual of the British School at Athens XXVII (1925—26), s. 64.

J. Davies i The annual of the British School at Athens XXVIII (1926—27), s. 197 ff.

F. Altheim och E. Trautmann, Italien und die dorische Wanderung (1940), s. 36 ff.

en del lerkärl från yngre hallstattid. Först under Reineckes Hallstatt D kan man säga att järnet börjat slå igenom, men ännu under detta skede förfärdigas smycken av järn, vilka äro kopior av bronsåldersformer¹⁾. Av våra undersökningar torde sålunda framgå, att de doriska folken vid sina framstötter mot Grekland möjligen kunna ha känt till järnet, men att de dock icke praktiskt utnyttjat detsamma. Kanske har detta helt enkelt berott på att de ännu vid denna tidpunkt hade gotit om brons, och för övrigt torde deras bronssvärd rent vapentekniskt ha varit överlägset det samtida mykenska. Detta utesluter icke, att till Balkanområdet kunnat komma vissa impulser rörande järnhanteringen från Mindre Asien och icke minst från Kaukasus längs vägen norr om Svarta havet.

Beträffande Italiens järnålder ha de senaste forskningarna visat, att den börjar i mellersta delen av landet och bra mycket senare, än vad som tidigare antagits, sålunda vid mitten av 600-talet. Det har också visat sig, att järnåldern här uppträder ganska plötsligt och att den sammanhänger med inkommandet av ett nytt folk, tyrsenerna.²⁾

I Mellan- och Nordeuropa har funnits en hel del järnföremål i fynd tillhörande varierande skeden av bronsålderns kulturmiljö. På grund av gynnsamma lagringsförhållanden ha framför allt i de schweiziska pålbyggnaderna kunnat tillvaratagas smycken av järn samt bronser, inlagda med

¹⁾ Rieth, a. a., s. 18 ff, 76 ff.

W. Schmid, *Norisches Eisen* (1932), s. 172 ff.

M. Hell, *Ein Beitrag zur Geschichte des Eisens*, Germania 15 (1931), s. 68 f.

²⁾ A. Furumark, *Det äldsta Italien* (1947), s. 68, 101, 161.

Å. Åkerström, *Der geometrische Stil in Italien* (1943).

G. Säflund, *Bemerkungen zur Vorgeschichte Etruriens*, Studi etruschi 12 (1938).

järn av bronsålderstyp och tillhörande Reineckes Hallstatt A och B. Enstaka järnsvärd med bronsfästen samt bronssvärd, inlagda med järn av antenntyp samt av s. k. mörigen- och auvergniertyp, ha likaledes funnits i Schweiz, Sydtyskland och Böhmen. Även i Nordeuropa har vid flerfaldiga tillfällen funnits järn i förbindelse med bronsåldersfynd, dels i form av smycken, dels som inläggningar på bronser. Jag vill t. ex. erinra om en rakkniv av brons från Jylland med ett inlagt vågformigt band av järn och likaså ett hängkärl av brons från Härnevi i Uppland, hos vilket man praktiskt förstått att utnyttja järnet i form av kärnstöd. Även då järnet användes helt som material för vapen och verktyg bibehölls under detta skede bronsålderns former¹⁾.

Det är för närvarande mycket vanskligt att bedöma, varifrån det järn kommit, som uppträder i de olika nord- och mellaneuropeiska bronsåldersfynden. De tidigaste smyckena av järn från Mellaneuropa kunna givetvis ha kommit från Medelhavsområdet, men senare, då även vissa

¹⁾ H. N. Rainbow i *The Arch. Journal* 85 (1928), s. 85.

V. G. Childe i *Proceed. of the Soc. of Ant. of Scotland* 72 (1937—38), s. 39.

H. Hencken i *Proceed. of the Royal Irish Academy*, 53 C (1950), s. 88.

Mahr i *Proceed. of the Royal Irish Academy* 42 C (1944), s. 24.
 Rieth, a. a., s. 7, fig. 2, 8.

Sprockhoff, *Die germanischen Vollgriffschwerter der jüngeren Bronzezeit* (1934), s. 29, 40, 61, 104 f, 130, 135, Taf. 16:3, 25:12, 26:2, 4, 6, 27:7.

P. Weiershausen, *Vorgeschichtliche Eisenhütten Deutschlands* (1939), s. 5, 182, 217.

E. Vogt, *Der Beginn der Hallstattzeit in Schweiz; Vierzigstes Jahrbuch der schweizerischen Gesellschaft für Urgeschichte* (1949—50), s. 214 ff, Taf. XXV.

S. Müller, *Sönderjyllands Bronzealder*, Aarbøger 1914, fig. 39—40.

A. Oldeberg, *Metallteknik under förhistorisk tid II* (1943), s. 194 f, fig. 383.

nyttosynpunkter börjat göra sig gällande och vissa lokala former börja uppträda, anser jag, som förut nämnts, att vi måste räkna med utvinning av järn på ett ganska tidigt stadium och då ur bergmalm i samband med kopparsmältning. Den trakt, som skulle komma i fråga, torde väl närmast ha varit Hallstatt och östra Alpområdet samt möjligen även det ännu föga undersökta och på såväl guld som koppar och järn uppfyllda området norr om Donau, på gränsen mellan Bayern och Böhmen, vilket utgjort en del av det forna Lausitzer-området¹).

Det är sannolikt, att under senare delen av hallstattskedet också de lokala järnmalslagren i Syd- och Västtyskland, i Schweiz och i östra Frankrike torde ha börjat bearbetas. Indirekt framgår detta genom den ovan anförda stora anhopningen av järnsvärd i dessa trakter. Smältugnar för järnmalm, tillhörande hallstattkulturen, ha endast indirekt kunnat konstateras. Sålunda hittades vid Dollnstein i Mittelfranken en del järnslag, en lerpip och hallstattkeramik. Av intresse i detta sammanhang är ett fynd från en gravhög från Schlatt i Baden, tillhörande det yngre hallstattskedet. Den innehöll förutom föremål av guld, brons och järn även ett asklager med träkol och järnslag. Det har inte kunnat utrönas, huruvida man under hallstatttiden börjat utnyttja myrjärnsmalmerna. Vi ha nämligen ännu allt för få analyser, och vi kunna, som förut framhållits, ännu icke fullt säkert avgöra, huruvida ett järnföremål härrör från en bergartsmalm eller en myrjärnsmalm²).

Först i och med början av la tène-tiden kunna vi tala om att järnåldern i Mellaneuropa kommer till sin fulla utveck-

¹) Witter, a. a., s. 75 ff.

²) G. Kraft och W. Rest i *Badische Fundberichte* III (1936), s. 406 ff.

ling. Vapen och redskap göras nu allmänt av järn, och det förefaller, som om även Nordtysklands järnmalmstillgångar börjat utnyttjas. Enligt de undersökningar, som Weiershausen utfört, synes härvidlag järnqlans (Roteisenstein) i första hand ha kommit i fråga. Det är möjligt, att denna järnutvinning hos de keltisk-illyriska folken under yngsta hallstattid och framför allt under la tène-tid skett i viss mån så att säga "industrimässigt", om vi rätt få tolka den anhopning av vissa råämnen av järn med tillspetsade ändar, som påträffats inom övre Rhenområdet och i östra Frankrike. Dylika finnas även inom nordiskt område, men endast enstaka, och de torde ha förts genom handeln norrut¹). Inom det germanska bondeområdet torde emellertid en mera husbehovsmässigt driven järntillverkning ha ägt rum. Den malm, som härvidlag kommit till användning, torde väl närmast ha varit myrjärnsmalmen, vars tillväxt befordrades av det nu inträdande fuktiga klimatet. I Danmark anses denna järnutvinning ha börjat under det 4:e förkristna århundradet, i Norge under 200-talet f. Kr. och i Sverige troligen under sen la tène-tid²). Under alla omständigheter torde kelterna ha varit germanernas läromästare beträffande järnhan-

¹) M. Hell, Ein Beitrag zur Geschichte des Eisens, Germania 15 (1931), s. 68.

G. Kossinna, Die Anfänge der Eisengewinnung und der Eisenbearbeitung, Mannus, Erg. Bd. 8 (1931), s. 15.

P. Weiershausen, Vorgeschichtliche Eisenhütten Deutschlands (1939), s. 194 ff, kartan fig. 64.

²) J. Brøndsted, Danmarks Oldtid III (1940), s. 35, 84 ff, fig. 24: i, 66:b.

G. Hatt, Nye iagttagelser vedrørende Oldtidens Jernudvinding i Jylland, Aarbøger 1936, s. 23, 26, 31.

T. Dannevig Hauge, Blesterbrug og myrjern (1946), s. 212.

J. Nihlén, Studier rörande äldre svensk järntillverkning (1932), s. 55, 133.

J. Nihlén, Äldre järntillverkning i Sydsverige (1939), s. 62, 120.

teringen, liksom illyrerna varit detsamma för kelterna. En antydan härom utgör namnet på järn hos de olika folken: illyriska *isarnon*, keltiska *esarno*, forngermanskt språk *isarna*, gammal-isländska *isarn*, *jarn*¹⁾.

Jag har här ovan sökt skissera fram en bakgrund till de förhållanden, som voro förhärskande i Mellaneuropa vid bronsålderns slut och under den efterföljande tiden och jag har sökt belysa den rörlighet och de än flytande än skarpt differentierade kulturgränser samt de stora motsatser och stiltförändringar, som utmärkte skedet. Just i en dylik miljö kunde utbildas, vi kunna kalla dem, experimentformer likartade med Höganässvärdet. Jag skulle vilja tro, att detta framskapats inom ett gränsområde till det egentliga Hallstatt-området, förslagsvis under Reineckes Hallstatt D, i ett område mellan östra Alpområdet och nordvästra Balkan, där bronsålderstraditionerna ännu voro starka men där man dock var väl insatt i järntechnikens konst, och i ett område, där man haft beröring med såväl mörigen- som antennsvärden. En mellaneuropeisk grupp av antennsvärden har ju en utpräglad östlig utbredning, och det förefaller som om nämnda område varit utgångspunkt för spridningen av vissa stora järnföremål. Tångens trappstegsliknande utformning vid basen hos Höganässvärdet kan möjligen antyda till och med en sen del av Hallstatt D, eftersom vissa *la tène*-svärd kunna ha en likartad utformning, fastän hörnen äro avrundade²⁾. I förbigående kan nämnas, att några av Ginters anförda skytiska järndolkar från Orenburg-distriktet i Sydryssland med

1) Holder, *Altkelt. Sprachschatz* (1904), s. 75.

Walde, *Vergleich. Wörterbuch der indogermanischen Sprachen* I, s. 4.

Rieth, a. a., s. 137.

2) R. Popov i *Bulletin de l'institut archéologique bulgare* V (1928—29), s. 273 ff., fig. 145.

rak parerstång och antennformig ändknopp ha en viss likhet med vårt svärd¹⁾).

Det kan nämnas, att på åtskilliga ställen inom Östeuropa ha ifråga om vapen framkommit diverse hybridformer. Ett prov på en dylik utgör t. ex. en bronsdolk från Gammon, Kr. Ratibor i Schlesien, funnen jämte en bronskniv av 5:e periodstyp med ringformig skaftände. Dolken har ett jämbrett, synbarligen massivt bronsskaft, ornerat med runda bucklor i relief. Fästet slutar med en halvrund knopp och på gränsen mellan klingan och fästet sitter en kraftigt utformad rak parerstång. Jag känner inga liknande dolkar²⁾).

Jag skulle i detta sammanhang även vilja omnämna det märkliga fyndet från Vrhpolje i Krain, vilket utom diverse föremål, däribland spjutspetsar av järn och hallstattkeramik med punkterade meandermönster, även innehöll ett bronssvärd av en något modifierad mörigentyp, vars relativt korta klinga mycket väl överensstämmer med Höganässvärdet och vars på klingan pånitade fäste av brons, åtminstone vad formen beträffar, har en överraskande likhet med Höganässvärdets fäste. Genom orneringen på en gravgodset tillhörande bronsskål har fyndet daterats till tidigast 7:e förkristna århundradet. Två likartade bronssvärd finnas från Steiermark. Som Reinecke framhåller, lever sålunda kvar genom århundraden inom ett begränsat och relativt avskilt område ett slags mörigenform, som tidigare tillhört den sydtyska urnefältkulturen. Ytterligare kan nämnas några i närgränsande trakter uppträdande sena avkomlingar av mörigenformen, nämligen två svärd med klingor av järn och bronsfästen, det ena från Rivoli Veronese nära Etsch's framträngande ur Al-

¹⁾ Ginters, Das Schwert der Skythen und Sarmaten in Südrussland (1928), Taf. 23:g.

²⁾ Rasche, Neue Ergebnisse über die Vorgeschichte Oberschlesiens, Nachrichtenblatt für deutsche Vorzeit 17 (1941), Taf. V.

perna, det andra från bayerska Schwaben¹⁾). Beträffande Höganässvärdets silverinläggning kan nämnas, att dylika inläggningar av silver eller ljus brons på järn förekomma i flera fall i Mellaneuropa inom hallstattkulturen, vilket Rieth utförligt påvisat. Vanliga äro inläggningar av smala lameller, ofta bildande vinkelmönster, och de lamellformade inläggningarna av koppar på Höganässvärdets handtag kunna möjligen räknas till samma kategori. Däremot förefaller det, som om spiralinläggningar skulle vara mindre vanliga hos den egentliga hallstattkretsens svärd. Men givetvis är spiralen icke okänd som orneringsmotiv inom området både vad beträffar bronser och lerkärl²⁾, och detta motiv kan möjligen utgöra ett arv från äldre målad bandkeramik samt keramik med inlagda mönster³⁾, vilka förekomma icke minst inom sydösteuropeiskt område. Av större intresse i detta sammanhang äro emellertid de spiralinläggningar i silver, vilka förekomma på en del guldkärl, tillhörande ett skattefynd från Valcitran i Bulgarien och daterat till 9:e eller 8:e århundradet f. Kr.⁴⁾. Vad beträffar den mellaneuropeiska vapentechniken under här ifrågavarande skede, finnes tyvärr icke mycket skrivet, som mera ingående behandlar de olika vapnens konstruktion. Sålunda går Rieth i sitt arbete endast i förbigående in på handtagens utformning hos hallstattsdolkarna. Dessa handtag synas vara förfärdigade såväl av brons som av järn, och Rieth antyder i några fall, att de förfärdigats i flera delar, vilka svetsats eller nitats ihop med grepptungan.⁵⁾ Hårdlödning

¹⁾ P. Reinecke, Eine Spätform des Mörigenschwertes, Germania 23 (1939), s. 18 ff., fig. 1—3.

²⁾ Pescheck, Bemalte Keramik vor 2.500 Jahren (1944—47), Taf. 8:4, 10:9.

³⁾ M. Wosinsky, Inkrustierte Keramik (1904), Taf. IV, IX, X, XII, XIII, LXX, LXXXIV m. fl.

⁴⁾ P. Reinecke, Ein neuer Goldfund aus Bulgarien, Germania 1925, s. 50 ff.

⁵⁾ Rieth, a. a., s. 106, 111 ff.

av silver- och guldföremål voro emellertid kända redan under 4:e årtusendet f. Kr. i Mesopotamien samt något senare inom östra Medelhavsområdet, och inom den etruskiska kulturen kände man till konsten att hårdlöda brons. Jag har förut antytt möjligheten av att ett Statens historiska museum tillhörigt hallstattsvärd av brons i gammal tid blivit lagat genom hårdlödning med en silverlegering, och vi veta med säkerhet, att en grekisk amfora av driven koppar blivit hårdlödad med silver. Likaledes omnämner Maryon några bronser från yngsta bronsålder, vilka blivit lagade genom hårdlödning. Av intresse äro de av Maryon åberopade uppgifterna av Herodotus och Pausanias beträffande en till templet vid Delphi överlämnad offergåva, bestående av ett ställ av järn från 500-talet f. Kr., vars delar enligt uppgift skulle ha förenats med tillhjälp av hårdlödning¹).

¹) A. Oldeberg, *Metallteknik under förhistorisk tid II* (1943), s. 216.

E. Pernice, *Untersuchungen zur antiken Toreutik*, Jahresheften des österreichischen archäologischen Institutes VII (1904), s. 164 f.

H. Maryon, *Metalworking in the ancient world*, *American Journal of Archaeology* (1949), s. 111 ff.

Herodotus I, 25.

Pausanias X, 16.

ANDREAS OLDEBERG.

ÅRSKRÖNIKA 1951.

Det här var då rakt inte meningen. När vi i fjol — för andra gången — uppdrog åt årsskriftsnämnden att ombesörja 1951 års krönika och till yttermera visso däri invalde en ny medlem, var nog avsikten den, att bestyret med krönikeskrivandet skulle övergå till någon annan eller eventuellt bli föremål för något slags cirkulationssystem. Jag ska inte gå in alltför mycket på orsakerna till att det blivit, som det blev. Alltnog: i stället för någon annan blev det — ”en annan”, som Elov Nordén på sitt spirituella sätt började en av sina berömda krönikor.

Dock; just nu fick jag en snilleblix. Hur skulle det vara, om Gillet varje år utsåg ett offer att följande år sköta krönikaskapet? Gärna med en ersättare. För säkerhets skull! Sedan kanske ”en annan” skulle gå lite säkrare.

Eftersom jag vid det här laget hunnit att i någon mån avreagera mig de mindervärdeskomplex, som i skilda riktningar rört sig inom mig med avseende å nyssbemälde Nordéns av mig i fjol lovordade förtjänster som tidnidare — nytt ord, professor Östergren! —, och som jag även i år har en del saker att säga gillebröderna, griper jag mig med betydligt lättare sinne verket an. Pass på! — Krönikan kan börja.

När jag i går kväll satt och hörde konungen tala till utlandssvenskarna i radion, slog det mig — för vilken gång i ordningen, vet jag inte — vilken förträfflig monark vi fått på Sveriges gamla tron. Finns det egentligen någon svensk, som kan så vackert, så konkret och så verksamt formulera, vad vi svenskar i skilda situationer vill ha sagt? Jag bortser därvid inte från att en mild försyn utrustat Gustaf VI Adolf med en

stämman och en förmåga att behandla vårt modersmål, som mången avundas honom. Korrekt och lojal är vår konung, men han är mycket mer än så. När han uppfyller sitt valspråk, känner varje undersåte, att hjärta och förnuft leder pliktuppfyllelsen.

När Gustaf VI Adolf bestigit sina fäders tron, blev en av hans första uppgifter att inspektera sitt kansli. Sin huvudstad behövde han ej besöka; den kände han och den honom. Sin Eriksgata började han i Uppsala, landets kulturhård. Sedan styrde han kosan till Västergötland. Det är lindrigt sagt, att uppskattningen härav är stor. Nog visste vi förut, att vår landsända — landskapet ”på Dal” inbegriper jag däri — är förnämlig, men nu ha vi fått kungsord på det.

Och givetvis kom han först till Vänersborg. Det var måndagen den 13 augusti. Som den folkliga monark han är, företog han resan i kavaj, men vår stad hedrade han med blankaste cylinder och oklanderlig jaquette. Förstås! Vädrets makter var just ej nådiga den dagen. Mellan ett par skurar tog staden emot på torget, där en hederstribun uppförts. Oscar Andersson, van sedan 300-årsjubiléet, hälsade konungen på sitt utmärkta sätt, och konungen svarade, initierat som alltid, och minde bl. a. om sitt senaste besök vid nyssnämnda tillfälle. Så steg han ned bland allt folket, hälsade på gamla fru Jönsson, Alma Borgstedt, Manne Johansson och många andra gamla vänersborgare, på en skäggig hemvärnsman, på skolbarnen, på musikfanjunkare Hermansson och hans klämmiga stadsmusikkår, och det var många, många andra, som inte tvättade höger hand på flera veckor efter den ”couren”! Så följde inspektion av länsstyrelsen och av landstinget, varpå staden gav lunch på stadshotellet för majestätet. Dessemellan hann konungen — extra ordinem och under ett veritabelt skyfall — med att besöka kyrkan och ånyo se på von Rosens underbara altartavla. Efter lunchen tog konungen emot en

ansenlig mängd högre och lägre kommunala och andra honorarios, med vilka han otvunget talade, gärna med handen i byxfickan. Det kanske var det sistnämnda, som gjorde allt så gemytligt. Så for han till Trollhättan, och på kvällen var det middag för en mycket utvald samling gäster på residenset, åtföljd av en synnerligen angenäm mottagning för en betydligt utökad församling från stad och nejd. Därunder skedde en medborgaruppvaktning med sångarhyllning från Fisktorget. Där stod konungen på balkongen i duggregn — han avböjde paraply — och åhörde i strålkastarbelysning några av Erik Alvin arrangerade Fridas visor. Nog är vår kung särskilt populär i Vänersborg efter det besöket, och vi tacka honom i underdånighet för allt han därunder skänkte oss.

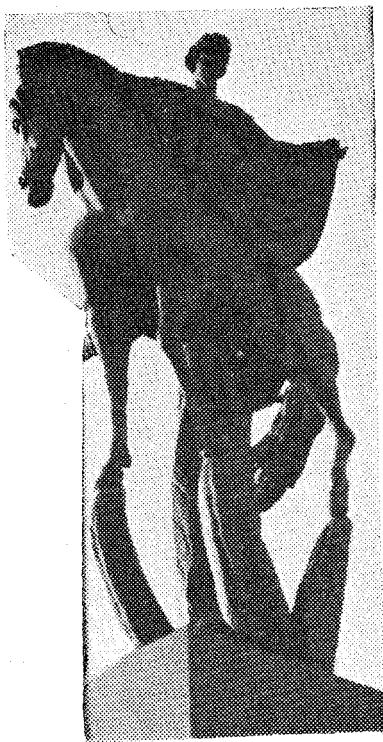
Om också kungabesöket varit den allt överskuggande händelsen i vår stad under det snart tilländalupna året, har givetvis en hel del annat hunnit hända. Undan för undan tillföres staden en ny sevärdhet. Man har anlagt en promenadväg längs Dalbostranden, som nu hunnit en god bit på väg mot Sprängningarna. Den tänkes i en framtid utdragen ända till Ursand, stadens nya friluftsbad — om det nu någonsin blir det. Stadens verkligt stora fråga, avloppsfrågan, väntar ännu på sin lösning. Den måste dock snarast lösas, kosta vad det vill. Det är en skam, att man inte för kloakers skull skall kunna bada någonstans i denna vattenomflutna stad. Åtskilligt har det byggts i år, men likväl är bostadsbristen alltfört skriande. Inga träd synas under året ha fällts i plantaget, vilket torde vara — Döttragilletts förtjänst; däremot har Södra Järnvägsgatan nu — definitivt? — igenlagts, vilket icke skall förgätas. Där har blivit en ljuvlig skidbacke. Tjänlig även för brandbilar? Och andra fordon! I östlig riktning. (Tyst, min mun!)

Staden har instiftat sin egen förtjänstmedalj till belönande av insatser och arbete under lång tid till stadens fromma. Medaljen, som håller 31 mm i diameter och är försedd med mur-

krona, bandhållare och band i stadens färger, bär på åtsidan en bild av stadens vapen och på frånsidan överst "Vänersborgs stad", därunder mottagarens namn och nederst orden "För gägnelig gärning", omfattade av en eklövskrans. Den utdelades för första gången vid stadsfullmäktiges sista sammanträde för året den 11 innevarande december till fyra stadens trotjänare, f. rektorn Ernst Lundberg, f. poliskonstapeln Anton Lundgren och f. verkmästaren A. B. Westerberg, samtliga förtroendemän, samt kommunalarbetaren Ferdinand Apell. Tyvärr saknades i medaljörenas rad stadens mångåriga stadssekreterare, vår gillebroder Max Rehman, som under året avlidit. I tacksamt minne bevara vi dessa trotjänares insatser till vår stads fromma.

Nu är han där. Jag menar: Carl Milles konstverk S:t Martin står nu framför residenset. Den 12 december överlämnade — efter ett som alltid träffsäkert högtidstal av Oscar Andersson — konstnären själv sitt verk till Vänersborgs stad. Och den blide professorn önskade därvid, att den gamla säggen om S:t Martin som barmhärtighetens apostel måtte till en eftervärld bära tanken på det godas seger här på jorden.

Vad sägs nu om detta sista tillskott till stadens förskönande? Om själva konstverket lärer väl omdömet vara tämligen enhälligt: Det är ett smycke, varöver vänersborgarna böra vara tacksamma. Men hur är det med infattningen? Här gå åsikterna isär, och bland de goda vänersborgarna synes till dels ha utbildat sig en opinion, som tyvärr kommit att gå ut över själva konstverket, vilket är högst beklagligt. Man anser för det första, att konstverket är för litet. Jag kan i detta sammanhang upplysa om att enligt den ursprungliga överenskommelsen konstverket skulle ha blivit större. Orsakerna till förminskningen undandra sig mitt bedömande. Jag tror emellertid, att felet till största delen ligger i omgivningen. Vi hade från början tänkt oss en mindre stensättning i gräsmat-

CARL MILLES SKULPTUR
"S:T MARTIN".

tan omkring postamentet, eventuellt med några stengångar framifrån och från sidorna. Kronan, som ju äger marken, har i stället — för dyra pengar — låtit ersätta gräsmattan med en stensättning, låt vara av i och för sig vacker oxbergssten, men av sådan pompös dimension, att verkan av konstverket i avsevärd mån förtages. Och torgets stenöken har härigenom förstörats. Men härom mera i det följande.

Man synes i sin upprördhet ha velat lägga skulden bl. a. på min ringa person och t. o. m. varit oförsynt nog att till vissa smeknamn på konstverket knyta mitt namn. Det är oförsynt, därför att man varit ute i ogjort väder — förlåt vit-sen! Sedan Oscar Andersson och jag såsom representanter för staden resp. gillet hösten 1950 på inbjudan av professor Milles besökte Millesgården och framlagt våra rön för stadens myndigheter och gillet, vilka därefter fattat sina beslut, ha vi intet haft att skaffa med den närmare utformningen. Vad vi sågo då, var en modell i lera, några decimeter hög. Gjutningen av konstverket skedde först nyligen, och jag tror inte, att någon vänersborgare sett konstverket i slutligt skick, förrän det uppsattes på sin plats. Och statens myndigheter hava icke ens tillfrågats om residensplanens omändring. Det hör nämligen till historien, att stadens byggnadsnämnd enligt lag icke har att taga befattning med kronans allmänna fastigheter.

Postamentet har försetts med en inskription, som skulle hava placerats på dess baksida. Genom något misstag har emellertid stenhuggeriet placerat inskriften på alltför iögonfallande plats på postamentets norra sida. Även detta är beklagligt.

Man har slutligen ondgjort sig över att gillet's namn knutits till konstverkets tillkomst. Har då gillet alls intet gjort i detta sammanhang? Jag hänvisar till vad jag härom anförda i förra årets krönika. Vår ålderman m. fl. juridiska auktoriteter går i god för att gillet icke var skyldigt att nu utgiva de 30.000 kronorna. När vi likväl gjorde det, torde vår medverkan till konstverkets tillkomst vara ganska klar.

Sådant misstänkliggörande av vårt gilles goda avsikter — helst när det framföres genom oansvariga tidningsinsändare under anomymitetens insegel — stärker just ej viljan till nya insatser. Skam dock den som fäster sig vid bagateller! I detta sammanhang vill jag tacka redaktionen av E. L. A., som vägrade taga in de allra värsta utgjutelserna, vilka dock vunnit spridning i staden genom smygande skvaller.

Man vänjer sig vid allt. Ska vi inte komma överens om att se tiden an? En vacker dag kanske man kommer under fund med, att det hela är rätt gott. Jag vet, att mången redan kommit till den slutsatsen.

Jag talade nyss om vårt stora torg, stadens naturliga trafikcentrum. Det är krafter i rörelse för att få bilar och bussar förlagda till annan plats. Man har talat om järnvägsplanen, om småskoletomten, om Fisktorget och om "sandén" norr om Dalbobron. Givetvis bör man avvakta resultatet av igångsatt trafikteknisk utredning av frågan. Det torde dock ej vara förmåtet att konstatera, att få städer ha det så lyckligt ställt som Vänersborg, som just i skärningen mellan trafiklederna har en stor öppen plats, vars tidigare uppgift som handelsplats alltmera avtar. Är det verkligen meningen att slutligt markera torgets egenskap av steril stenöken? Estetismen får ej tillåtas göra sig bred på det levande livets bekostnad. Är det pulserande rande livet något oskönt? Nej! För mig ha t. o. m. farande bilar och bussar skönhetsvärde. Men en stenöken — omöjligt! Hur skulle det vara med folkomröstning?

Blickar vi så ut över omvärlden, så är först att notera, att Sverige fått en rödgrön regering. Det betyder, att socialdemokrati och bondeförbund i och för regeringssamverkan ingått ett till synes något omaka äktenskap, om vars hållfasthet framtiden får bära vittne. Det såg ut att resultera i en omfördelning och sänkning av de direkta skatterna, ity att en kommitté nyss framlade förslag om sådana glädjande nyheter.

Det kom som en balsam på såren, helst som stadens fullmäktige för nästa år beslutat en kommunal skattehöjning med inte mindre än 2:50. Men nämn den fröjd, som varar beständigt. Redan har den allsmäktige Per Edvin Sköld förklarat, att det näppeligen finns rum för några skattesänkningar! Och se'n har väl Sveriges Riksdag inget annat att göra än att säga ja och amen.

Ett annat resultat av det gröna inslaget i regeringen synes vara den rådande gröna vintern. Tänk att ha så stor makt! Efter en sval och solfattig sommar kom en torr och långvarig höst, som nu synes hava övergått i rena våren.

Ute i våra landskommuner är det uppbrottsstämning. Den nya kommunindelningen träder i kraft på nyåret. Slutstämningar ha hållits, medel konsumerats och fina bilder influtit i E. L. A. Det är en epok i svensk historia, som går mot sitt slut. Den nya tiden slår också här igenom.

Ute i den stora världen är det sig likt. Koreakriget fortsätter, och i Panmunjong är det rammelbuljong. Old Winnie Churchill har återtagit ledningen av The Great Empire och hans utrikesdepartement kan åter kallas Edens lustgård. Båda resa inom kort till U. S. A., vars president alltmera övergår till att bliva hela världens — troman. Till Stalins och Wysjinskis stora förtret. Vad det blir av det hela, vet ingen. Ett vet vi dock: det är inte så, som vi vanliga dödliga vill ha det på vår jord.

Vi vill dock tro, att goda makter är i rörelse. Om än livet synes vara ett rävspel, vill vi dock inte förtvivla. Ska vi inte ta fasta på det och önska varandra och hela mänskligheten Ett Gott Nytt År!

Vänersborg den 26 december 1951.

GUNNAR HJORTH.

MINNESRUNOR 1951.

"Bort gå de, stumma skrida de,
en efter en, till skuggornas värld."

Bort hava de gått ur våra leder, lämnande tomrum efter sig, svåra att fylla. Nio av våra gillebröder hava under det gångna året gått över gränsen till en bättre tillvaro för att där få njuta evig ro och vila. Åter hava vi ställts inför detta ständigt återkommande "Varför", på vilket vi människor aldrig få något svar. De äro dock ej borta ur vårt medvetande. Minnet av dessa män och deras gärning skall ständigt leva kvar bland oss.

Köpmannen EMIL JONSSON, Vänersborg, född därstädes den 22 augusti 1877, avled den 12 februari 1951. — Jonsson fick efter avslutade skolstudier först kondition hos dåvarande handlanden A. Zachau, en av stadens på den tiden mest betydande firmor, vilken han senare i kompanjonskap övertog under firma Jonsson & Ullgren. Sedan han överlätit nämnda firma, biträdde han sin maka i dennas affärsverksamhet, Alma Ekströms Eftr. Gammal medlem i Vänersborgs Köpmannaförening har han tagit livlig del i köpmännens

branscharbete. — J. ägde en omfattande beläsenhet på skilda kulturområden, och för sin hemstads utveckling hyste han ett mycket starkt intresse. Hans minne för gamla händelser i stadens historia och människor, som här levat och deras släktförhållanden, var hart

när otroligt. Emil Jonsson var en god och vänlig människa, och bland en äldre generation vänersborgare finns många vänner, som i minnet tacksamt bevara hans stilla, försynta och tillmötesgående personlighet. — Emil Jonsson inträdde i Vänersborgs Söners Gille år 1906.

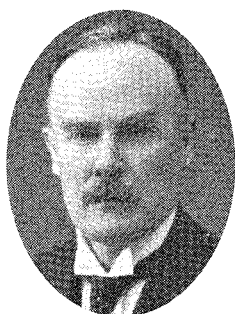
F. d. boktryckaren ANDERS WENNERGREN, Vänersborg, född i Vänersnäs den 19 december 1875, avled den 21 mars 1951. — Wennergren började sin yrkesbana vid unga år hos kaptenen C. W. Carlsson, som då innehade boktryckeri i Vänersborg. År 1909 övertog W. jämte fyra kamrater nämnda boktryckeri under firma C. W. Carlssons Eftr., i vilket företag han till för några år sedan kvarstod som delägare, då han på grund av åldersskäl drog sig tillbaka. — W. ägde ett mycket livligt yrkesintresse och deltog i den första facksammanslutningen i staden. Inom Väners-

borgs Arbetareförening har namnet Anders Wennergren ett synnerligen uppskattat värde. Tillhörande föreningens allra äldsta medlemmar har han inom olika styrelser nedlagt ett gagnbringande arbete, vilket fick sin belöning, då han erhöll Patriotiska sällskapets guldmedalj. Bl. a. fungerade han under omkr. 50 år som föreningens bibliotekarie, och beläst man, som han var, nedlade han ett stort och intresserat arbete inom Vänersborgs Arbetareinstitut, vilket har W. att tacka för sitt bestånd och utveckling i många avseenden. — W. var en godhjärtad människa med idel vänner, och hans minne skall länge bevaras i tacksam hägkomst. — Anders Wennergren inträdde i Vänersborgs Söners Gille år 1908.

F. d. stationskarlen VIKTOR JOHANSSON, Vänersborg, född därstädes den 25 juni 1880, avled den 27 april 1951. — Johansson tjänstgjorde från tidig ungdom vid Uddevalla—Vänersborg—Herrljunga järnväg, där han gjort sig känd som en plikttrogen och samvetsgrann järnvägsman. — Sin fritid ägnade J. helt åt fiske. Passionerad fiskare tillbragde han så gott som all sin lediga tid vid och på vattnet. Få kände som han fiskarnas vanor, när och var det nappade bäst. J. var en av stadens mest framgångsrika laxfiskare, och legio äro

de laxar, gammalgäddor och annan fisk, som fastnat i hans garn. — Viktor Johansson inträdde i Vänersborgs Söners Gille år 1922.

Handelsträdgårdsmästaren ANTON THERN-
QUIST, Vänersborg, född därstädes den 20
augusti 1874, avled den 12 juni 1951. —
Thernquist, som i yngre år hade tänkt bli
militär, övertog vid faderns, P. T. Thernquist,
död den av honom drivna handelsträdgårdsan-
läggningen. Det torde icke ha varit endast
omtanken om levebrödet som sådant utan
fastmer den stora kärleken till Floras väna
barn och intresset för allt vad blommor och
växtlighet gällde, som gjort honom till en
sällsamt skicklig örtagårdsmästare och före-

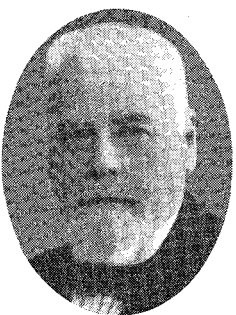
gångsman inom trädgårdshanteringen med växthusodling som särskilt
omhuldad specialitet. Genom idogt arbete och omtanke utvecklade
han rörelsen till en inom fackmannakretsar som mönsteranläggning
ansedd trädgård, kombinerad med en särdeles välkänd blomster-
affär. — Inom yrkeskretsen såg man upp till den välbalanserade, all-
tid moget övervägande föregångsmannen och anförtrorde honom un-
der många år ledningen av dess facksammanslutning. Men Th:s
goda föredöme och rättrådighet räckte till icke endast för den gär-
ning, som låg honom närmast om hjärtat. Vänersborgs Fabriks- och
Hantverksförening hade i honom en synnerligen verksam kraft,
så ock köpmännens lokala organisationer, där man hade stor
nytta av Th:s alltid noga övervägda råd. — För Vänersborgs Söners
Gille hyste Th. stort intresse och Gillet har i honom i egenskap
av andre ålderman haft en synnerligen stor tillgång. Särskilt gäller
detta då närmast som rådgivare både i råd och dåd vid skötseln och
förvaltningen av Gillets fastighet. Det blev en stor saknad, då han
av åldersskäl frånträdde denna befattning. — I Sällskapet Vänersborgs
Par Bricole beklädde Th. med den äran en hög ämbetsmannapost.
Vasalogen i Vänersborg hade i honom en för dess syften varmt hän-
given medlem. — Av alla högt skattad på grund av sina i alla skif-
ten omutliga krav på hederlighet och rättvisa var Th. den personificie-
rade anspråkslösheten, som aldrig ville lysa utåt. — Anton Thern-
quist inträdde i Vänersborgs Söners Gille år 1908.

domsåren. — Carl Eriksson inträdde i Vänersborgs Söners Gille år 1919.

Konditorn HENRIK BACK, Vänersborg, född därstädes den 22 april 1896, avled den 22 juni 1951. — Sin första yrkesutbildning erhöll Back i den gamla ansedda firman Fritz Engströms konditori i hemstaden och praktiserade sedan i Troilhättan, Sollefteå, Karlshamn m. fl. platser, innan han år 1924 öppnade egen rörelse i Vänersborg. — B. var en framsynt man, som väl visste att följa med tidens växlingar, och Backs konditori har under hans yrkeskunniga ledning vuxit ut till ett av stadens mest välsorterade, vilket tillvunnit sig ett berättigat anseende. — Yrket krävde helt sin utövare, och det var icke mycket vid sidan av, som tiden medgav honom att uträtta av föreningsarbete. En stilla och försynt, av alla uppskattad personlighet har gått bort, långt innan arbetsdagen enligt mänskligt mått borde vara lyktad. — Henrik Back inträdde i Vänersborgs Söners Gille år 1943.

F. d. trafikchefen CARL CARLSSON, Norrköping, född i Vänersborg den 8 maj 1873, avled den 27 juli 1951. — Carlsson avlade ingenjörsexamen vid Chalmers högre avdelning 1897. Samma år kom han till Kalmar, där han deltog i byggandet av Kalmar—Berga, Kalmar—Torsås och Östra Blekinge järnvägar. Han utförde arbetsritningarna till Sala—Gysinge—Gävle järnväg, där han 1901 anställdes som baningenjör. Efter fem år fick han en liknande befattning vid Stockholm—Roslagens järnvägar och genomförde där en

rad moderniseringar och utbyggnader. Till Norrköping kom han 1908, då han blev verkställande direktör, trafikchef och ingenjör vid Vikbolandsbanan. Han utförde den nya bangården i Norrköping. Under ett 20-tal år var han medlem av Järnvägsföreningens styrelse och av Järnvägarnas arbetsgivareförening. — Carl Carlsson inträdde i Vänersborgs Söners Gille år 1929.

Stadssekreteraren MAX REHMAN, Vänersborg, född i Halmstad den 31 augusti 1891, avled den 10 septemer 1951. — Rehman avlade studentexamen vid hemstadens läroverk 1909 samt reservofficersexamen 1911. Samma år blev han underlöjtnant i Västernorrlands regementes reserv och sedermera löjtnant i Bohusläns regementes reserv. Efter en tvåårig länsstyrelsetjänstgöring avlade R. kansliexamen 1914 och fungerade 1914—15 som uppbördsinspektör i Göteborg. Till stadskassör i Vänersborg antogs R. 1916, vilken tjänst vid drätsel-förvaltningens i stadens omorganisation den 1

januari 1937 förvandlades till stadskamrersbefattning. Sekreterare i drätselkammaren blev R. 1918 och i stadsfullmäktige 1920. För några år sedan ändrades titeln stadskamrer till stadssekreterare. R. har vidare varit sekreterare i hälsovårdsnämnden, ordförande i taxeringsnämnden 1917—1925, överförmyndare i staden 1925—1935, tillhörde någon tid Riksbankens lokalstyrelse samt beklädde fortfarande posterna som revisor i Sparbanken och i Bostadskreditkassan. — Sedan år 1944 var han ordförande-mästare i Frimurarelogen Råta Vinkeln. — Max Rehman invaldes i Vänersborgs Söners Gille år 1946.

Byggmästaren JOHAN LINDGREN, Vänersborg, född därstädes 16 maj 1880, avled den 9 oktober 1951. — Lindgren innehade under en lång följd av år tillsammans med sina bröder byggnadsfirman Bröderna Lindgren. Han har gjort sig känd som en mycket skicklig yrkesman. — Livligt intresserad av sång och musik tillhörde han de numera avsomnade Vänersborgs Kvartettsångarsällskap och Musikföreningen Linnéa. Han var medlem av Vänersborgs Arbetareförenings nöjesbestyrelse, där han nedlagt ett mycket intresserat och

uppskattat arbete. — Johan Lindgren inträdde i Vänersborgs Söners Gille år 1914.

PRIMUS ANDERSON.

*Sida vid sida falla de,
samlas allt fler och fler,
somliga tidigt kallade,
andra, då sol gått ner.*

*Skuggorna breda sig om dem,
vilan är djup och lång,
Domnande kvällsvind söver dem,
susar sin vaggande sång.*

Vänersborgs Söners Gilles styrelseberättelse för år 1951.

Styrelsen för Vänersborgs Söners Gille får härmed avgiva följande berättelse över verksamheten under år 1951, Gillets 46:e arbetsår:

Gillet har under året varit samlat till årsstämma den 28 mars och till högtidsstämma annandag jul. Till den senare hade 55 av Gillets medlemmar infunnit sig. Förste äldermannen höll därvid föredrag över ämnet: "Spridda bilder ur livet i staden på 1670-talet."

Gillets årsskrift har under året utkommit med sin tjugonde årgång och tillställts samtliga medlemmar. Samarbetet med stadens museum har fortsatt.

Det med Gillets medverkan av staden förvärfvade konstverket S:t Martin, "barmhärtighetens apostel", som fått sin plats framför länsresidenset, avtäcktes av konstnären, professor Carl Milles, den 12 december. Härom läses närmare i 1951 års krönika.

Ur "Knut Hernströms Understödsfond" hava utdelats två julgåvor, ur Major Oscar Wenerströms Understödsfond" likaledes två julgåvor och ur Gillets allmänna kassa sex julgåvor.

Liksom tidigare har ur "Wilhelm och Nora Malmbergs Donation" utgått stipendier å tillhopa 100 kronor till elever vid stadens folkskolor.

Medlemsantalet utgjorde vid 1951 års utgång 417, varav 12 ständiga medlemmar. Under året hava 9 medlemmar avlidit, 1 utträtt ur Gillet och 27 tillkommit.

Beträffande älderdomshemmet med tillhörande fond hänvisas till fastighetsföreningens särskilda styrelseberättelse.

Över Gillets allmänna kassa och övriga fonder lämnas följande redogörelse:

1. ALLMÄNNA KASSAN:

Behållning från år 1950	877:79
Årsavgifter	2.160:—
Ränta	26:60
Diverse	—:15
	2.186:75
	Kronor 3.064:54

Kostnader i samband med gillestämmor	162:10	
Bidrag till kostnaden för årsskriften ..	994:70	
Julgåvor	315:—	
Kransar m. m.	267:—	
Bankfack	10:—	
Trycksaker m. m.	62:—	
Porto	223:10	
Diverse	45:75	2.079:65
Behållning till år 1952: Innest. i bank..	982:44	
Innest. å postgiro	2:45	984:89
	Kronor	3.064:54

2. VANERSBORGS SÖNERS GILLES FÖRSKÖNINGSFOND:

Behållning från år 1950	4.072:91	
Ränta	122:16	
	Kronor	4.195:07
Behållning till år 1952: Innest. i bank ..	Kronor	4.195:07

3. NAMNKUNNIGA VANERSBORGARES MINNES FOND:

Behållning från år 1950	637:84	
Ränta	19:11	
	Kronor	656:95
Behållning till år 1952: Innest. i bank ..	Kronor	656:95

4. KNUT HERNSTRÖMS UNDERSTÖDSFOND:

Behållning från år 1950	2.083:38	
Räntor	68:30	
	Kronor	2.151:68
Julgåvor	60:—	
Behållning till år 1952: Obligationer..	2.000:—	
Innest. i bank	91:68	2.091:68
	Kronor	2.151:68

5. HJALMAR A. LINDEDALS MINNES FOND:

Behållning från år 1950	4.474:05	
Räntor	134:81	
	Kronor	4.608:86

Behållning till år 1952: Obligationer ..	4.000:—	
Innest. i bank	608:86	4.608:86
Kronor		4.608:86

6. MAJOR OSCAR WENERSTRÖMS UNDERSTÖDSFOND:

Behållning från år 1950	3.376:65	
Räntor	101:61	
Julgåvor	100:—	
Kronor		3.478:26

Behållning till år 1952: Obligationer ..	3.000:—	
Innest. i bank	378:26	3.378:26
Kronor		3.478:26

7. WILHELM och NORA MALMBERGS DONATION:

Behållning från år 1950	11.630:45	
Räntor	348:70	
Kronor		11.979:15

Stipendier till elever vid statens folkskolor	100:—	
Behållning till år 1952: Obligationer ..	10.000:—	
Innest. i bank	1.879:15	11.879:15
Kronor		11.979:15

8. 25-ÅRSMÄNNENS FOND:

Behållning från år 1950	920:10	
Försålda 25-årstecken	12:—	
„ årsskrifter	15:—	
Annonser i årsskriften	550:—	
Bidrag till kostnaden för årsskriften..	994:70	
Ränta	27:71	1.599:41
Kronor		2.519:51

Årsskriften 1951	1.544:70	
Behållning till år 1952: Innest. i bank	974:81	
Kronor		2.519:51

9. KONSUL RICHARD DYMLINGS DONATION:

Behållning från år 1950	2.800:25
Ränta	84:—
	Kronor 2.884:25

Behållning till år 1952: Innest. i bank Kronor 2.884:25

Inom sig har styrelsen för året utsett: till andre ålderman taxeringsintendenten Gunnar Hjorth, till gilleskrivare bankkassören Primus Anderson och till kassafogde drätselkontoristen Kurt Hallberg.

Styrelsen har under året haft 5 protokollförda sammanträden.

Vänersborg den 4 mars 1952.

BERTEL HALLBERG.

GUNNAR HJORTH. PRIMUS ANDERSON. KURT HALLBERG.
BROR FOCK. BRUNO STERNER. VALTER KARLSON.

Granskningsberättelse.

Undertecknade, vid ordinarie gillestämma utsedda granskningsmän för Vänersborgs Söners Gilles räkenskaper och förvaltning under år 1951, få efter fullgjort uppdrag avgiva följande berättelse.

Vid genomgången av Gillets räkenskaper, balansräkningar och övriga handlingar har ådagalagts, att räkenskaperna blivit förda med omsorg och noggrannhet, att inkomsterna blivit i vederbörlig ordning bokförda samt att utgifterna äro behörigen styrkta.

Kapitalbehållningen pr 31/12 1951, Kr. 31.653:92, har av oss kontrollerats utan anmärkning, varvid även fondernas innehav av obligationer inventerats och befunnits överensstämma med räkenskaperna.

Den av styrelsen lämnade sammanställningen över Gillets och dess olika fonders ställning är i full överensstämmelse med de oss förelagda räkenskaperna, och dess riktighet bestyrkes till alla delar.

Då även i övrigt någon anledning till anmärkning icke förefinnes, hemställa vi, att styrelsen tacksamt beviljas full ansvarsfrihet för 1951 års förvaltning.

Vänersborg den 17 mars 1952.

ALLAN HEDEN.

JOHN ANDERSON.

Granskningsmän.

Vänersborgs Söners Gilles Fastighetsförenings styrelseberättelse för år 1951.

Styrelsen för Vänersborgs Söners Gilles Fastighetsförening u. p. a. får härmed avgiva följande berättelse över föreningens verksamhet under år 1951:

Räkenskaperna utvisa följande:

ÄLDERDOMSHEMMET:

VINST- och FÖRLUSTKONTO:

<i>Inkomster:</i>		
Inträdesavgifters konto	26:—	
Arrende konto	5.500:—	5.526:—
	Kronor	5.326:—
<i>Utgifter:</i>		
Löners konto	200:—	
Renhållnings konto	59:25	
Reparationers konto	1.832:81	
Försäkringsavgifters konto	167:30	
Räntors konto	384:01	
Skatters konto	243:—	
Diverse omkostnaders konto	32:74	2.919:11
Inventariers konto (avskrivning)		225:—
Kapital konto		2.381:89
	Kronor	5.526:—

IN- och UTGÅENDE BALANSKONTO:

<i>Tillgångar:</i>	den 1/1	den 31/12
Fastighetens konto	60.000:—	85.000:—
Inventariers konto	500:—	100:—
Obligationers konto	50:—	50:—
Bankräkningars konto	955:51	3.109:32
Restantiers konto	—	48:60
Kassa konto	299:77	—
	Kronor	61.805:28 88.307:92

Skulder:

Låne konto	13.400:—	43.400:—
Reservfondens konto	10.000:—	10.000:—
Kapital konto	38.405:28	34.907:92
	Kronor	61.805:28 88.307:92

*SYSKONEN INGEBORG och GOTTFRID ELIASSONS
DONATION:*

VINST- och FÖRLUSTKONTO:

Inkomster:

Räntors konto	1.103:64
	Kronor 1.103:64

Utgifter:

Kursförlust konto	900:—	
Diverse konto	16:50	916:50
Kapital konto		187:14
	Kronor	1.103:64

IN- och UTGÅENDE BALANSKONTO:

Tillgångar:

	den 1/1	den 31/12
Låne konto	3.400:—	23.400:—
Obligationers konto	25.200:—	5.200:—
Bankräkningars konto	1.456:57	1.685:54
Kassa konto	41:83	—
	Kronor	30.098:40 30.285:54

Skulder:

Kapital konto	30.098:40	30.285:54
	Kronor	30.098:40 30.285:54

Det för gäldande av Vänersborgs Söners Gilles bidrag till Milleskonstverket framför länsresidenset genom förtida infriande av fastighetsföreningens förbindelse till Vänersborgs stad av den 15 december 1921 att erlægga ytterligare 30.000 kronor för ålderdomshemsfastigheten erforderliga beloppet har åstadkommits genom dels ett inteckningslån hos Sparbanken i Vänersborg å 10.000 kronor, dels ett lån å 20.000 kronor hos Eliasonska fonden.

Sedan det kommit till styrelsens kännedom, att taxeringsvärdet å föreningens fastighet torde komma att vid nu pågående allmänna fastighetstaxering höjas från 47.000 kronor till 85.000 kronor, har

styrelsen beslutat att i förevarande bokslut uppskriva fastighetens värde till sistnämnda belopp. Ett avsevärt övervärde torde likväl förefinnas.

Styrelsen hemställer om godkännande av ifrågavarande åtgärder.

För utbetalningen ur Eliassonska fonden av ovannämnda lån hava försålts obligationer för nominellt 20.000 kronor, tillhöriga Gillets understöds- m. fl. fonder och löpande med 3 % ränta, var- efter dessa ersatts med Eliassonska fonden tillhöriga 3 1/2 % obliga- tioner. Genom försäljningen uppkommen kursförlust har påförts Eliassonska fonden, då denna under en följd av år erhållit högre av- kastning än Gillets övriga fonder, vilkas avkastning i stället i fort- sättningen ökas. Eliassonska fonden kommer att för framtiden gott- skrivas oförändrad ränta.

Då förvaltningen av Gillets fastighet genom en särskild ekonomisk förening i fortsättningen synes komma att skattemässigt bli oför- delaktig, får styrelsen hemställa om föreningens bemyndigande att eventuellt likvidera föreningen och överföra fastigheten direkt i Gil- lets ägo eller till en för ändamålet bildad stiftelse.

Inom sig har styrelsen för år 1951 utsett: till vice ordförande tax- eringsintendenten Gunnar Hjorth, till sekreterare bankkassören Primus Anderson, till kassör drätselkontoristen Kurt Hallberg och till fas- tighetsförvaltare handlanden Valter Karlson.

Styrelsen har under året haft 5 protokollförda sammanträden, var- jänte annat samråd ägt rum.

Vänersborg den 4 mars 1952.

BERTEL HALLBERG.

GUNNAR HJORTH. PRIMUS ANDERSON. KURT HALLBERG.

BROR FOCK. BRUNO STERNER. VALTER KARLSON.

Revisionsberättelse.

Undertecknade, av Vänersborgs Söners Gilles Fastighetsförening u. p. a. utsedda att granska föreningens räkenskaper och förvaltning för år 1951, få efter fullgjort uppdrag avgiva följande berättelse.

Räkenskaperna äro förda med ordning och reda; alla inkomster äro i vederbörlig ordning bokförda och samtliga utgifter bestyrkta med verifikationer.

Kapitalbehållningen pr 31/12 1951, Kr. 75.193:46, har av oss kontrollerats utan anmärkning, varvid även fastighetsföreningens och Syskonen Eliassons donations innehav av obligationer inventerats och befunnits överensstämma med räkenskaperna.

Fastighetens förvaltning — däri inbegripet under året vidtagna reparations- och förbättringsarbeten — har handhåfts på bästa sätt.

Föreningens ställning framgår av den i styrelsens berättelse avgivna redogörelsen, vilken är i full överensstämmelse med de av oss genomgångna räkenskaperna.

Då även i övrigt någon anledning till anmärkning icke framkommit, hemställa vi, att fastighetsföreningens styrelse tacksamt beviljas full ansvarsfrihet för 1951 års förvaltning.

Vänersborg den 17 mars 1952.

ALLAN HEDEN.

JOHN ANDERSON.

Revisorer.

Sammanställning över Vänersborgs Söners Gilles tillgångar vid utgången av år 1951.

Allmänna kassan	984:89	
Vänersborgs Söners Gilles Försköningsfond ..	4.195:07	
Namnkunniga Vänersborgares Minnes fond ..	656:95	
Knut Hernströms Understödsfond	2.091:68	
Hjalmar A. Lindedals Minnesfond	4.608:86	
Major Oscar Wenerströms Understödsfond ..	3.378:26	
Wilhelm och Nora Malmbergs donation	11.879:15	
25-årsmännens fond	974:81	
Konsul Richard Dymlings donation	2.884:25	31.653:92
Ålderdomshemmet	44.907:92	
Syskonen Ingeborg och Gottfrid Eliassons donation	30.285:54	75.193:46
Summa Kronor		106.847:38

VÄNERSBORGS SÖNERS GILLES

MEDLEMMAR

1951.

Medlemmar.

	Födelse- år	Inträ- desår
ALFREDSSON, GÖSTA, Bryggeriarbetare, Vänersborg ..	1922	1951
ALFREDSSON, KJELL, Tegelbruksarbetare, Vänersborg	1916	50
ALFREDSSON, OLOV, Textilarbetare, Vänersborg	1921	50
ALMQVIST, HARRY, Ombudsman, Vänersborg	1894	38
ALMQVIST, HENNING, Folkskollärare, Vänersborg ..	1896	46
ALMQVIST, SVEN, Med. stud., Vänersborg	1931	46
ANDERSSON, ALVAR, Handelsbiträde, Vänersborg ..	1916	45
ANDERSSON, ARNE, Folkskollärare, Stockholm	1917	43
ANDERSSON, AXEL, Sanatorievaktmästare, Vänersborg	1901	30
ANDERSSON, ERIK, Elektriker, Göteborg	1897	40
ANDERSSON, ERIK T., Förman, Vänersborg	1896	30
ANDERSSON, ERIC, Förrädsarbetare, Vänersborg	1915	51
ANDERSSON, FRITIOF, Rättare, Vänersborg	1897	42
*ANDERSSON, GOTTFRID, f. d. Överpostiljon, Uddevalla	1878	07
ANDERSSON, GUSTAF, Reparatör, Vänersborg	1901	32
ANDERSSON, GÖSTA, Syssloman, Borås	1913	46
ANDERSON, JOHN, Grosshandlare, Vänersborg	1910	29
ANDERSSON, JOHN, Linjeförman, Karlskrona	1896	43
ANDERSSON, KARL, Metallarbetare, Göteborg	1896	45
*ANDERSSON, KNUT, Verkstadsägare, Vänersborg ..	1881	09
ANDERSSON, NILS, Vaktmästare, Vänersborg	1922	51
ANDERSSON, OSCAR, Installatör, Vänersborg	1897	38
ANDERSSON, OSCAR, Förman, Vänersborg	1892	42
*ANDERSON, PRIMUS, f. d. Bankdirektör, Göteborg..	1878	06
*ANDERSON, PRIMUS, Bankkassör, Vänersborg, <i>gille- skrivare</i>	1898	18
ANDERSSON, RAGNAR, Handlande, Vänersborg	1919	35
ANDERSSON, RICHARD, Snickare, Vänersborg	1874	47
ANDERSSON, STIG, Socialvårdssyssloman, Vänersborg	1918	45
ANDERSSON, TORSTEN, Apotekare, Skövde	1896	32
ANDREASSON, HARRY, Arkitekt, Vänersborg	1901	30
ARVIDSSON, BIRGER, Schaktmästare, Köping	1897	46
ARVIDSON, STELLAN, Rektor, Stockholm	1902	28
BACK, HENRIK, Konditor, Vänersborg †	1896	43
BACKMAN, GUNNAR, Bankkassör, Arvika	1890	45
*BARKSTEDT, LUDVIG, f. d. Bankkamrer, Alingsås ..	1882	06
BARKSTEDT, SIGURD, Apotekare, Vänersborg	1885	30
*BECKEMAN, BENNO, Direktör, Stockholm	1878	19
*BECKEMAN, KNUT, f. d. Hamnkapten, Uddevalla, <i>ständig medlem</i>	1880	15

BENGTSSON, HJALMAR, Sjukvårdare, Vänersborg	1905	33
*BERG, FRITZ, Boktryckare, Vänersborg	1884	08
BERGGREN, ERIK, Fil. lic., Vänersborg	1911	32
BERGLUND, FOLKE, Sjökapten, Vänersborg	1910	45
*BERGLUND, FRITIOF, Handlande, Vänersborg	1884	21
BERGLUND, GÖSTA, Övermaskinist, Vänersborg	1920	43
BERGMAN, AXEL, Handlande, Vänersborg	1898	46
BERGMAN, KARL-ERIK, Handelsbiträde, Vänersborg	1920	48
*BERGSTRÖM, AXEL, Landskamrerare, Falun	1892	26
*BERGSTRÖM, GUNNAR, Tandläkare, Örebro	1906	23
BERGSTRÖM, TORSTEN, Tandläkare, Hälsingborg ..	1912	29
BERRMAN, GÖSTA, Folkskollärare, Göteborg	1910	43
BIEL, GÖSTA, Rederitjänsteman, Lerum	1911	46
*BIEL, CARL, f. d. Sjökapten, Vänersborg	1874	15
BJÖRNDAHL, ERIK, Bokbindaremästare, Vänersborg..	1888	37
BODÉN, SVEN, Ingeniör, Vänersborg	1918	47
BORG, EINAR, Handlande, Vänersborg	1906	48
BORG, FRITZ, f. d. Hälsovårdstillsyningsman, Troll- hättan	1881	50
BORGLING, CARL, Häradsskrivare, Stockholm	1888	32
BOTHEN, CARL, Löjtnant, Sundsandsvik	1873	34
*BRAND, ERNST, Ingeniör, Hälsingborg	1880	21
*BRAND, THURE, Handelsresande, Lidköping	1882	06
*BROBECK, KARL, Kamrerare, Falun	1886	19
*BROMAN, LASSE, Läroverksadjunkt, Skara	1906	23
BÜGLER, JOHN, Landskanslist, Vänersborg	1904	31
BÄCKLUND, AXEL, Målaremästare, Vänersborg	1898	45
CEDERGREN, GÖSTA, Provinsialläkare, Umeå	1905	36
CEDERGREN, RAGNAR, Affärschef, Göteborg	1907	30
CEDERGREN, STIG, Stadsombudsman, Gävle	1911	30
CEGRELL, ELOF, Kontorschef, Vänersborg	1916	49
*DAFGÅRD, AXEL, Köpman, Vänersborg	1891	21
DAFGÅRD, BENGT, Studerande, Vänersborg, <i>ständig</i> <i>medlem</i>	1939	50
DAFGÅRD, HARRY, Charkuterist, Vänersborg	1906	30
DAHL, LENNART, Bergsingeniör, Finspång	1924	48
DAHLIN, ERIK, Frisörmästare, Vänersborg	1896	30
*DAHLLÖF, LEOPOLD, f. d. Häradsskrivare, Alingsås	1862	06
*DALQUIST, GEORG, Grosshandlare, Alingsås	1880	09
DAHLSTRÖM, PAUL, Lokförare, Nyköping	1895	47
*DAHLSTRÖM, WERNER, Handlande, Karlsborg	1891	15
DAHME, ALGOT, Ämneslärare, Vänersborg	1909	39
*DANIELIUS, KARL, f. d. Förste provinsialläkare, Växjö	1869	23
DE BOURG, MATS, f. d. Rektor, Södertälje	1884	30

*DINNETZ, FRITZ, Snickaremästare, Vänersborg	1895	21
DINNETZ, GUSTAF, Hovmästare, Stockholm	1886	32
DINNETZ, KNUT, Lagerförman, Stockholm	1891	32
*EDLUND, ANDERS, f. d. Skofabriksarbetare, Väners- borg	1870	15
EDLUND, AXEL, Handelsresande, Vara	1894	28
EDLUND, BERTIL, Kansliskrivare, Nya Varvet	1899	30
EDLUND, HARRY, Målaremästare, Vänersborg	1903	46
EGERSSON, ANDERS, Kontorist, Vänersborg	1903	49
EILARD, REINHOLD, Stadsfogde, Borås	1894	48
EK, HARALD, Kapten, Umeå	1919	44
EK, KNUT, Slöjdlärare, Vänersborg	1924	50
*EKBERG, HJALMAR, Civilingenjör, Stockholm	1872	22
ELFMAN, NILS-OLOF, Läroverksadjunkt, Bromma ..	1919	44
ELMQVIST, FREDRIK, Lokförare, Vänersborg	1903	42
ELOW, PER, Bankkamrer, Brålanda	1906	30
ELOW, STIG, Ingeniör, Lidingö	1912	30
EMANUELSSON, ERIC, Handelsbiträde, Vänersborg ..	1916	51
ENGLUND, GUNNAR, Försäljningschef, Stocksund	1913	42
ENGLUND, CLAES, Studerande, Vänersborg	1943	47
ENGLUND, MAGNUS, Vänersborg, <i>ständig medlem</i>	1949	49
ENGLUND, NILS, Läkare, Vänersborg	1909	30
ENGLUND, NILS TURE, Studerande, Vänersborg	1939	47
*ERICSSON, AXEL, f. d. Bagaremästare, Vänersborg ..	1880	19
*ERIKSSON, AXEL, Handlande, Vänersborg	1889	21
ERICSSON, BROR, Bagaremästare, Vänersborg	1913	46
ERIKSSON, FILIP, Murare, Vänersborg	1912	46
ERICSON, HENNING, Handelsträdgårdsmästare, Väners- borg	1902	50
ERICSSON, JOHN, Tandläkare, Vänersborg	1908	43
*ERIKSSON, CARL, Boktryckare, Mjölby †	1883	19
*ERIKSSON, LARS, f. d. Skolvaktmästare, Vänersborg..	1878	21
ERICSSON, NILS, Bagaremästare, Vänersborg	1907	46
ERICSSON, STIG, Handelsresande, Vänersborg	1920	46
FAGERSTRÖM, AXEL, Bryggeriarbetare, Vänersborg ..	1902	35
FALK, RAGNAR, Länsassessor, Vänersborg	1890	47
*FALK, SVEN, Redaktör, Stockholm	1866	06
*FOCK, BROR, Sparbankskassör, Vänersborg, <i>bisittare</i> <i>i Gillets styrelse</i>	1888	07
*FRIBERG, KNUT, f. d. Apotekare, Stockholm	1877	09
FRIEDLANDER, BIRGER, Handlande, Vänersborg	1887	43
*FRÖBERG, GÖSTA, Apotekare, Karlshamn	1896	24
FRÖID, ARVID, Skofabriksarbetare, Vänersborg	1897	41
GADDE, ELOF, Järnhandlare, Vänersborg	1911	30

GADDE, NILS OLOF, Sporthandlare, Vänersborg	1915	34
GALLE, KJELL, Handlande, Vänersborg	1911	51
GEMVIK, OLOF, Direktör, Uddevalla	1917	46
*GILLBERG, EWALD, Handlande, Vänersborg	1889	08
GILLBLAD, GUNNAR, Reparatör, Göteborg	1893	43
GLASSELL, LENNART, Typograf, Vänersborg	1910	46
*GRUNDBERG, HADAR, Godsägare, Askersund	1884	07
*GRUNDBERG, PER, Godsägare, Gräveby	1879	07
GULLBRANTZ, HELGE, Murare, Vänersborg	1913	44
GULZ, THORSTEN, Avdelningschef, Kapten, Vänersborg, <i>gillets arkivarie</i>	1905	28
GUSTAFSSON, EDVARD, Facklärare, Hässleholm	1923	46
GUSTAFSSON, GÖSTA, Handelsbiträde, Uddevalla	1911	47
GUSTAFSSON, GUSTAV, f. d. Gruvfogde, Vänersborg..	1896	51
GUSTAFSSON, HOLGER, Landskontorist, Vänersborg ..	1911	38
GUSTAFSSON, PER ARNE, Sjökapten, Vänersborg	1918	42
*GUSTAFSSON, PER EDWARD, Landskanslist, Vänersborg	1893	19
HAGBORG, ARNE, Handlande, Vänersborg	1908	30
*HAGBORG, WALTER, Handlande, Vänersborg	1901	17
HALL, HELGE, Handlande, Vänersborg	1910	41
*HALLBERG, BERTEL, Borgmästare, Linköping, <i>gillets förste älderman</i>	1886	06
*HALLBERG, KURT, Drätselkontorist, Vänersborg, <i>gillets kassafogde</i>	1893	16
*HALLONQVIST, KNUT, Handlande, Vänersborg	1895	21
HALLONQVIST, UNO, Handlande, Vänersborg	1925	45
HALLQVIST, ERIK, Stationsmästare, Lilleskog	1893	30
HALLQVIST, TAGE, Studerande, Vänersborg	1926	45
HAMMARSTRÖM, UNO, Kapten, Umeå, <i>ständig medlem</i>	1899	28
HANSSON, EINAR, Lokförare, Uddevalla	1897	48
HANSSON, KNUT, Lagerbiträde, Vänersborg	1889	38
*HANSSON, VICTOR, Begravningsentreprenör, Vänersborg	1878	23
HASSELBERG, GÖSTA, Fil. lic., Uppsala	1909	42
HASSELLUND, NILS, Lantmäteriasistent, Kinna	1901	36
HEDBERG, AXEL, f. d. Vaktmästare, Vänersborg	1874	44
HEDEN, ALLAN, Drätselbokhållare, Vänersborg	1907	34
HELLMAN, EINAR, Glasmästare, Vänersborg	1906	29
HELLMAN, ERIK, Glasmästare, Vänersborg	1898	30
HELLSTRÖM, RAGNAR, Handlande, Vänersborg	1905	43
*HJORTH, GUNNAR, Taxeringsintendent, Vänersborg, <i>gillets andre älderman</i>	1902	23
HOLM, HERBERT, Handelsbiträde, Vänersborg	1903	50

HÖGBERG, BIRGER, Sjökapten, Göteborg	1904	50
JANSON, BENGT, Tegelmästare, Töreboda	1920	50
JANSON, GÖSTA, Konsul, Barranquilla (Colombia) ..	1902	49
JANSON, HOLGER, Socialvårdssyssloman, Partille	1912	35
JANSON, OLOV, Kamrer, Vänersborg	1909(30)	49
JENNISCHE, BENGT, Lasarettssunderläkare, Vänersborg	1913	30
*JERNQVIST, SVEN, Bankrevisor, Norrköping	1898	26
JOHANSSON, ARVID, Lokförare, Uddevalla	1897	47
*JOHANSSON, AXEL, f. d. Förman, Vänersborg	1884	11
JOHANSSON, AXEL, Handelsföreståndare, Vänersborg	1903	30
JOHANSSON, BENGT, Köpman, Vänersborg	1896(15)	45
JOHANSSON, EMIL, Handlande, Vänersborg	1887	19
JOHANSSON, GOTTHARD, Slussvakt, Trollhättan	1899	50
JOHANSSON, GUNNAR, Maskinmästare, Göteborg	1883	47
JOHANSSON, HARRY, Frisörmästare, Vänersborg	1899	30
JOHANSSON, HILMER, Bryggeriarbetare, Vänersborg..	1891	42
*JOHANSON, HUGO, Konditor, Norrköping	1892	20
JOHANSSON, HUGO, Riksbanksvaktmästare, Vänersborg	1900	30
JOHANSSON, HUGO, Inspektör, Stockholm	1908	44
JOHANSSON, JOHN, Förman, Vänersborg	1891	50
JOHANSSON, KARL, Skofabriksarbetare, Vänersborg ..	1899	35
JOHANSSON, KARL G., Snickare, Vänersborg	1897	28
JOHANSSON, KJELL, Sjukvårdare, Vänersborg	1910	42
JOHANSSON, LARS-OLOF, Lagerbiträde, Vänersborg ..	1917	49
JOHANSSON, OSCAR, Övermaskinist, Mölndal	1885	44
*JOHANSSON, OTTO, Hovmästare, Mellerud	1888	25
JOHANSSON, TRYGGVE, Sjukkasstjänsteman, Väners- borg	1900	48
JOHANSSON, VALFRID, Skofabriksarbetare, Vänersborg	1894	50
*JOHANSSON, VIKTOR, f. d. Stationskarl, Vänersborg †	1880	22
JOHANSSON, ÅKE, Fotograf, Vänersborg	1908	34
JONSSON, ANDERS, Handlande, Vänersborg	1915	35
*JONSSON, EMIL, Handlande, Vänersborg †	1877	06
JONSSON, ERIK, Studerande, Vänersborg	1924	46
JONSSON, HELGE, Handlande, Vänersborg	1912	45
JONSSON, JOHAN, Intendent, Örebro	1882	45
JOHNSON, CARL, f. d. Handlande, Vänersborg	1871(19)	51
JONSSON, OLOF, Handlande, Vänersborg	1923	45
*JONSSON, ROBERT, f. d. Sjökapten, Vänersborg	1877	12
*JONSSON, GUSTAF, Drätselkassör, Vänersborg	1898	19
KAHNBERG, KNUT, Åkeriägare, Vänersborg	1894	44
KALTOFEN, CHARLES, Jur. kand., Vänersborg	1911	39
CARLSSON, ALBERT, f. d. Handlande, Vänersborg ..	1878	35

CARLSSON, BENGT, Landskanslist, Vänersborg	1912	42
CARLSSON, BERTIL, Vänersborg, <i>ständig medlem</i> ..	1944	47
CARLSSON, EINAR, Åkeriägare, Vänersborg	1900	44
CARLSSON, ELOF, Disponent, Vänersborg, <i>ständig medlem</i>	1904	30
CARLSSON, ERIC, Hantverksföreståndare, Vänersborg	1897	48
*CARLSSON, GUNNAR, Fabrikör, Vänersborg	1876	19
CARLSSON, GUNNAR, Kontorist, Vänersborg	1905	38
KARLSSON, HERMAN, Ingeniör, Hollywood (U. S. A.)	1896	49
KARLSSON, HILDING, Bagaremästare, Vänersborg....	1911	51
CARLSSON, JOHN V., f. d. Bokbindaremästare, Vänersborg	1867(06)	43
CARLSSON, CARL, f. d. Trafikchef, Norrköping †	1873	29
*CARLSSON, CARL, f. d. Sanatorievaktmästare, Vänersborg	1878	19
CARLSSON, CARL ANDERS, Disponent, Vänersborg <i>ständig medlem</i>	1897	32
*CARLSSON, CARL-ERIK, f. d. Boktryckare, Vänersborg	1885	08
CARLSSON, CARL-GUSTAF, Fabrikör, Vänersborg	1909	30
CARLSSON, CARL-OTTO, Studerande, Vänersborg, <i>ständig medlem</i>	1939	47
CARLSSON, LENNART, Vänersborg, <i>ständig medlem</i> ..	1946	47
KARLSON, VALTER, Handlande, Vänersborg, <i>bisittare i gillels styrelse, gillevärd</i>	1905	30
*CARLSTRÖM, NILS, Kamrer, Hälsingborg	1893	16
KIHLSTRÖM, LARS, Lagerförman, Vänersborg	1907	49
KLINGBERG, EMIL, Reparatör, Vänersborg	1877	42
KORP, AXEL, Fabrikör, Vänersborg	1907	51
KORP, HELGE, Fabrikör, Vänersborg	1910	51
KORP, HERBERT, Fabrikör, Vänersborg	1917	51
KORP, OLOF, Fabrikör, Vänersborg	1915	51
KORP, TORSTEN, Fabrikör, Vänersborg	1908	51
KRAFFT, FELIX, Smedmästare, Trollhättan	1902	30
CHRISTENSSON, CARL-OTTO, Inköpschef, Göteborg..	1912	33
CHRISTENSSON, PER, Servitör, Vänersborg	1917	39
LAGERGREN, SVEN, Ingeniör, Vänersborg	1914	34
*LARSON, AXEL, Handlande, Vänersborg	1890	19
LARSSON, BO, Verkmästare, Mälsryd	1902	46
*LARSSON, ERNFRID, f. d. 1:e Postiljon, Vänersborg..	1881	07
LARSSON, GUSTAF, Landskanslist, Vänersborg	1892	30
LARSON, HILMER, Försäljningschef, Vänersborg	1892	42
LARSSON, HJALMAR, Civilingeniör, Vänersborg	1903	30
LARSSON, RAGNAR, Kontorist, Vänersborg	1905	30
LAURELL, JOHNNY, Handlande, Vänersborg	1908	46

LEWERTH, HARALD, Advokat, Göteborg	1894	50
*LIND, ERIK, Boktryckare, Vänersborg	1881	23
LIND, LARS, Vänersborg	1944	50
LIND, OLOV, Civilingenjör, Gävle	1920	45
LIND, SVEN, Försäljningschef, Vänersborg	1913	40
LINDBERG, AXEL, Handelsbiträde, Vänersborg	1912	42
LINDBERG, GEORG, Distriktschef, Malmö	1899	47
LINDEDAL, LUDWIG, f. d. Kamrerare, Storängen	1869	31
LINDEDAL, SIGURD, f. d. Bankkamrerare, Göteborg ..	1882	06
*LINDGREN, JOHAN, Byggmästare, Vänersborg †	1877	14
*LINDGREN, KNUT, Byggmästare, Vänersborg	1877	14
LINDQVIST, HAKAN, Kyrkoherde, Långared	1914	37
LINDQVIST, ROLF, Länsassessor, Karlstad	1911	35
LINDQVIST, SVEN, Drätselkontorist, Vänersborg	1910	35
LINDSTRÖM, ALLAN, Lektor, Göteborg	1908	30
LINDSTRÖM, BROR OSKAR, Handlande, Vänersborg ..	1900	51
LINDSTRÖM, HARALD, Boktryckare, Stockholm	1873	39
LJUNGGREN, ERIK, Handlande, Vänersborg	1898	35
LUNDBERG, ERNST, f. d. Rektor, Vänersborg	1882	51
*LUNDBERG, ERNST, f. d. Kontorschef, Vänersborg ..	1884	19
LUNDBLAD, OLOF, Godsägare, Bernshammar	1907	28
LUNDBORG, ERIC, Handlande, Vänersborg, <i>ersättare</i> <i>i gillet's styrelse</i>	1888	07
LUNDBORG, EVERT, Handlande, Vänersborg	1921	42
LUNDBORG, STEN, Handlande, Vänersborg	1925	42
LUNDGREN, ANTON, f. d. Poliskonstapel, Vänersborg	1880	51
LUNDGREN, ARVID, Sekreterare, Enskede	1912	49
*LUNDGREN, NILS, Överpostmästare, Stockholm	1889	19
*LUNDGREN, THOR, f. d. Postkontrollör, Västerås	1883	19
*LUNDIN, GUSTAF, Byråingenjör, Stockholm	1892	19
LUNDIN, IVAR, Frisörmästare, Vänersborg	1894	30
LUNDIN, JOHN, Reparatör, Jönköping	1899	30
*LUNDIN, KNUT, Apotekare, Göteborg	1898	26
LUNDIN, OTTO, Frisörmästare, Åmål	1901	39
*LUNDIN, WÄRNER, Byrådirektör, Stockholm	1890	19
MAGNI, GÖTE, Handlande, Vänersborg	1905	46
MAGNUSSON, ARNE, Sekreterare, Enskede	1913	49
MAGNUSSON, CARL EDGAR, Direktör, Vänersborg ..	1892	44
MAGNUSSON, MAGNUS, Kapten, Stockholm	1892	42
MAGNUSSON, ÅKE, Typograf, Vänersborg	1919	51
MALMSTRÖM, WILHELM, Köpman, Vänersborg	1901	44
*MILLING, AXEL, Banktjänsteman, Lilla Edet	1896	19
MILLING, GUSTAF, Handelsresande, Vänersborg	1902	33
MOGREN, FRITZ, Byggnadssnickare, Vänersborg	1901	46

*NILSSON, DAVID, Lektor, Skara	1885	19
NILSSON, GUSTAV, Lantbrukare, Vänersborg	1924	50
NILSSON, KNUT, Korrespondent, Göteborg	1890	37
NILSSON, RAGNAR, Handlande, Vänersborg	1908	41
*von NOLTING, OLOF, f. d. Disponent, Trollhättan ..	1877	19
*NORDEN, ELOV, Stadskamrer, Uddevalla	1901	16
NORDFELDT, JAN ERIK, Falun	1949	50
NORDFELDT, JOHN, Ingeniör, Falun	1921	43
NORDFELDT, PER-OLOV, Köpman, Stockholm	1925	43
*NYSTRÖM, GEORG, f. d. Järnhandlare, Vänersborg ..	1874	07
*NYSTRÖM, JOHN, Köpman, Göteborg	1870	19
*NYSTRÖM, RICHARD, Handlande, Vänersborg	1872	07
*OLLEN, ERIC, f. d. Sparbanksdirektör, Vänersborg ..	1885	19
OLSSON, FOLKE, Lagerbiträde, Vänersborg	1929	48
OLSSON, GUSTAF ADOLF, Frisörmästare, Finspång..	1897	44
OLSSON, CARL, Kontorist, Vänersborg	1902	34
OLSSON, SVEN, Maskinist, Vänersborg	1919	51
*OLSSON, VERNER, f. d. Bankkamrer, Vänersborg	1886	20
OSCAR, ALGOT, Köpman, Örebro	1891	31
*PETRE, ERNST, Redaktör, Vänersborg	1897	24
*PETERSON, ALGOT, Chaufför, Vänersborg	1889	09
PETTERSSON, AXEL, Skofabriksarbetare, Vänersborg	1898	49
*PETERSON, HARRY, Handelsföreståndare, Vänersborg,		
<i>ersättare i Gillets styrelse</i>	1901	16
POUSETTE, CARL ERIC, Godsägare, Vinninga	1914	51
*PRÆSTO, OLE, Kapten, Halmstad	1875	23
*RAHM, HJALMAR, Bankdirektör, Alingsås	1900	20
RAHNE, KARL, f. d. Folkskollärare, Trollhättan	1883	35
RHAPP, NILS, Frisörmästare, Vänersborg	1913	51
REHMAN, MAX, Stadssekreterare, Vänersborg †	1891	46
REYNOLDS, ALDOR, Handlande, Vänersborg	1888	31
ROLANDER, GUNNAR, Typograf, Vänersborg	1909	46
ROLANDER, CARL-HENRIC, Handlande, Vänersborg..	1921	46
ROSLIN, HENRY, Handlande, Borås	1906	31
ROSLIND, GUSTAF, Materialförvaltare, Vänersborg ..	1907	41
RUTGERSSON, CHARLES, Förman, Vänersborg	1903	43
RÖTTLE, HJALMAR C:SON, Direktör, Askersund, stän-		
<i>dig medlem</i>	1877	30
SAHLIN, ANDERS, Bokbindaremästare, Vänersborg ..	1881	36
SAHLIN, ERIK, Bitr. landsfogde, Karlstad	1909	34
SAHLIN, PER-ANDERS, Vänersborg	1945	50
SAHLIN, STEN, Bokbindare, Vänersborg	1913	36
SANDBERG, AXEL, Målaremästare, Vänersborg	1886	30
SANDBERG, NILS, Fil. lic., Göteborg	1911	34

*SANDBERG, WILHELM, f. d. Brevbärare, Vänersborg	1881	18
*af SANDEBERG, FREDRIK, Kammarherre, Moholm ..	1884	06
SANDH, LARS-GUNNAR, Ingeniör, Uddevalla	1924	45
SCHRÖDER, KARL GUSTAF, Provinsialläkare, Tanums- hede	1897	28
SELLSTRÖM, IVAR, Hotellägare, Lödöse	1872	28
*SIVBÄCK, KNUT, f. d. Kontorschef, Dals-Rostock	1889	26
SJÖGREN, JOSEF, f. d. Läroverksadjunkt, Vänersborg	1880	49
SJÖSTAD, RAGNAR, Installatör, Vänersborg	1896	30
SJÖSTRÖM, GUSTAF, Bokhandelsmedhjälpare, Väners- borg	1900	30
SJÖÖ, ANDERS (SVENSSON), Brevbärare, Vänersborg	1914	42
SKAGSTEDT, MELKER, Bokhållare, Stockholm	1914	45
SKOGH, PER, Målare, Vänersborg	1908	44
*SKÄRBERG, OSKAR, Korrespondent, Trollhättan	1896	24
SOHLBERG, ALLAN, Handlande, Vänersborg	1918	50
STENSTRÖM, LARS, Landskanslist, Vänersborg	1905	30
*STERNER, BRUNO, Frisörmästare, Vänersborg, <i>bi- sittare i Gillets styrelse</i>	1887	08
STERNER, NILS, Apotekare, Ånge	1922	41
STERNER, SVEN-AXEL, Landskontorist, Vänersborg..	1923	47
STIGFELDT, WILHELM, f. d. Underinspektör, Göteborg	1885	47
STRÖM, HILDING, Direktör, Vänersborg	1897	47
SUNDBORG, OLOF, Direktör, Stockholm	1894	43
*SUNDELIUS, GOTTFRID, Handlande, Vänersborg ..	1890	19
SUNDELIUS, KJELL, Ombudsman, Vänersborg	1908	30
SUNDELIUS, OSKAR, Poliskonstapel, Vänersborg	1901	30
SUNNERDAHL, OLOF, Fastighetsskötare, Vänersborg ..	1909	51
SUNNERDAHL, VILGOT, 1:e Mätare, Vänersborg	1908	51
*SWEDBERG, CARL AUGUST, Direktör, Göteborg ..	1873	19
SVENSSON, ALF, Kontorist, Vänersborg	1923	48
SVENSSON, ARNE, Montör, Vänersborg	1916	43
*SVENSSON, AXEL, Järnhandlare, Vänersborg	1883	15
SVENSSON, GUSTAF ADOLF, Handlande, Trollhättan	1881	42
SVENSSON, GÖSTA, Ingeniör, Vänersborg	1912	42
SVENSSON, KNUT, Stadsförman, Vänersborg	1896	36
SVENSSON, LARS, Dövstummlärare, Vänersborg	1910	36
*SVENSSON, WERNER, f. d. Bankrevisor, Vänersborg	1887	07
SVÄRD, AXEL, Skofabriksarbetare, Vänersborg	1896	44
SVÄRD, GUSTAF, Verkmästare, Stockholm	1895	37
SVÄRD, TAGE, Avdelningschef, Linköping	1910	35
SVÄRD, YNGVE, Eldare, Vänersborg	1916	42
von SYDOW, DANIEL, Kapten, Visby	1909	30
*von SYDOW, FREDRIK, Advokat, Göteborg	1896	20

* von SYDOW, GERHARD, Landsfogde, Göteborg	1899	26
von SYDOW, CHRISTIAN, Direktör, Norrköping	1899	45
SYLWAN, GUNNAR, Lektor, Hälsingborg	1902	49
SAFSTRÖM, PER-OLOF, Ingeniör, Vänersborg	1924	42
SÖDERLUND, GUSTAV, Charkuterist, Vänersborg	1901	51
SÖDERSTRÖM, BERTIL, Fastighetsförvaltare, Väners- borg	1902	49
TAUBE, EDVARD, Greve, Förvaltare, Vänersborg	1916	46
TAUBE, FREDRIK, Greve, Kommendörkapten, Karls- krona	1909	35
*THERNQUIST, ANTON, f. d. Handelsträdgårdsmästare, Vänersborg †	1874	08
THERNQUIST, KJELL, Studerande, Vänersborg	1939	50
THERNQUIST, OLE, Handelsträdgårdsmästare, Väners- borg	1911	30
*THERNQUIST, TUVE, Textilingeniör, Borås	1899	19
TIBBLIN, ARNE, Brevbärare, Vänersborg	1925	51
TIBBLIN, HUGO, Konditor, Vänersborg	1897	34
THIMGREN, HUGO, Apotekare, Sunne	1901	28
THOMSON, YNGVE, Banktjänsteman, Vänersborg	1898	28
TRÄDEGÅRD, ERIC, Handelsträdgårdsmästare, Väners- borg	1899	43
*TULLBERG, INGE, Tjänsteman, Stockholm, <i>ständig</i> <i>medlem</i>	1905	18
THUNBERG, HJALMAR, Skofabriksarbetare, Vänersborg	1906	42
TUNQVIST, TORSTEN, Gymnastikdirektör, Stockholm	1907	29
THÖRNQUIST, KARL, f. d. Handlande, Öxnered	1884(19)	43
TÖSSBERG, ERIK, f. d. Slöjdlärare, Vänersborg	1880	29
WAHLIN, CARL-VIKING, Studerande, Vänersborg	1932	51
WAHLQVIST, ÅKE, Polisöverkonstapel, Vänersborg ..	1904	41
*WALLIN, GUNNAR, Ingeniör, Ängelholm, <i>ständig</i> <i>medlem</i>	1889	08
*WALLSTRÖM, ERNST, Posttjänsteman, Göteborg	1892	16
WALLSTRÖM, HJALMAR, Smörjare, Vänersborg	1888	44
WALLSTRÖM, JOHNNY, Bruksbokhållare, Vargön	1894	44
WALLSTRÖM, WIKTOR, f. d. Posttjänsteman, Kil	1882	44
WEINSTOCK, ERLING, Kassör, Göteborg	1916	42
WEINSTOCK, WILLIAM, Redaktör, Strängnäs	1908	42
*WELANDER, GUSTAF, Banktjänsteman, Vänersborg ..	1891	26
WENNERBERG, LARS, Studerande, Vänersborg	1931	46
*WENNERGREN, ANDERS, f. d. Boktryckare, Väners- borg †	1875	08
WERNER, ERIK, f. d. Boktryckare, Vänersborg	1881	34
WERNER, CARL RUDOLF, f. d. Kontorist, Grästorps ..	1883(08)	48

WERNER, OLOV, Handelsföreståndare, Vänersborg ..	1909	32
WEST, JOHN, Läroverksadjunkt, Göteborg	1892	30
WESTERBERG, BERNHARD, f. d. Verkmästare, Väners- borg	1879	37
WESTERLUND, EINAR, Exekutor, Vänersborg	1913	46
WESTERLUND, KARL-ERIK, Stabsredaktör, Djursholm	1910	40
WESTERLUND, SVEN, Landskontorist, Vänersborg ..	1912	38
WESTHALL, BO, Rådman, Vänersborg	1905	34
WESTHALL, CURT, Länsassessor, Halmstad	1908	36
WETTERLUNDH, SUNE, Landssekreterare, Malmö	1904	28
*WIBOM, TOR, Major, Stockholm	1885	06
WIJKSTRÖM, ERNST, Tygförvaltare, Karlsborg	1889	37
*WIKSTRÖM, FOLKE, Dövstumlärare, Vänersborg	1889	26
WIKSTRÖM, HELGE, Kapten, Stockholm	1894	28
WIKSTRÖM, CARL-HELGE, Civilekonom, Göteborg ..	1923	46
VICTORIN, OLOF, Kontrollör, Vänersborg	1908	35
WILHELMSSON, BERTIL, Radiomontör, Enskede	1924	51
WILHELMSSON, CARL, Gasverksarbetare, Vänersborg	1889	35
*WOLGAST, KURT, Direktör, Hälsingborg	1893	19
WREDBERG, BIRGER, Frisörmästare, Vänersborg	1896	43
WARNE, ALBIN, Folkskollärare, Vänersborg	1890	49
ZETTERBERG, FOLKE, Handlande, Vänersborg	1922	51
*AKERSTRÖM, GUNNAR, Boktryckare, Skövde	1892	26
ÅKESSON, NILS ERIK, Löjtnant, Borås	1922	46
ÅSTRÖM, FJALAR, Ombudsman, Vänersborg	1893	33
ÅSTRÖM, HELGE, Poliskommissarie, Vänersborg	1902	42

* = innehavare av gillet 25-årstecken.

Antal medlemmar under året: 426.

Tillkomna under år 1952:

ANDERSSON, VIKTOR, Sjukvårdare, Vänersborg	1909
DIEDEROTH, ERNST, Typograf, Vänersborg	1893
FORSS, ERIC, Kammarsskrivare, Trelleborg	1910
HALL, KARL-ERIK, Förrådsarbetare, Vänersborg	1912
HANSSON, BRYNOLF, Avsynare, Vänersborg	1924
LIND, GUNNAR, Lagerchef, Vänersborg	1910
LUNDIN, IVAR, Frisör, Vänersborg	1919
LUNDIN, GUNNAR, Köpman, Vänersborg	1921
MILLING, THORE, Flygtekniker, Vänersborg	1924
NYSTRÖM, AKE, Handlande, Vänersborg	1916
OLLEN, BERTIL, Bryggmästare, Lidköping	1914

PALMSTRÖM, NILS, Fabrikör, Vänersborg	1910
POUNCETTE, ERIC, Kassör, Kumla	1904
SJÖLING, LARS-GÖSTA, Montör, Vänersborg	1926
SJÖSTAD, OLOF, Elektriker, Vänersborg	1933
TRÄDEGÅRD, JAN-ERIC, Studerande, Vänersborg	1937
VESSBY, ENAR, Studerande, Vänersborg	1939
VESSBY, SIGVARD, Linjearbetare, Vänersborg	1917

Styrelsen är tacksam för uppgift å personer, som böra kallas till medlemmar av gillet. Dylika uppgifter samt meddelanden om adressförändringar torde benäget insändas till gillets kassafogde, som tillhandahåller blanketter för inträdesanmälningar.

VÄNERSBORGS SÖNERS GILLE 1952.

Styrelse.

HALLBERG, BERTEL, Borgmästare, Förste älderman, 1942.
HJORTH, GUNNAR, Taxeringsintendent, Andre älderman,
1949 (1933).
ANDERSON, PRIMUS, Bankkassör, Gilleskrivare 1949
(1944).
HALLBERG, KURT, Drätselkontorist, Kassafogde 1949 (1944).
FOCK, BROR, Sparbankskassör, Bisittare 1936.
STERNER, BRUNO, Frisörmästare, Bisittare 1942.
KARLSON, VALTER, Handlande, Bisittare 1949.

PETERSON, HARRY, Handelsföreståndare, Ersättare 1944.
LUNDBORG, ERIC, Handlande, Ersättare 1949.

Beredskapsnämnd.

GILLESKRIVAREN.
SAHLIN, STEN, Bokbindare.
KARLSON, VALTER, Handlande, Gillevärd.
GULZ, THORSTEN, Avdelningschef, Arkivarie.
HEDEN, ALLAN, Drätselbokhållare.
THERNQUIST, OLE, Handelsträdgårdsmästare.
LIND, SVEN, Försäljningschef.

Årsskriftsnämnd.

HALLBERG, BERTEL, Borgmästare.
WIKSTRÖM, FOLKE, Dövstumlärare.
NORDEN, ELOV, Stadskamrerare.
HJORTH, GUNNAR, Taxeringsintendent.
HEDEN, ALLAN, Drätselbokhållare.

Räkenskapsgranskare.

ANDERSON, JOHN, Grosshandlare.
HEDEN, ALLAN, Drätselbokhållare.

LIND, SVEN, Försäljningschef, Ersättare.

— :- —

VÄNERSBORGS SÖNERS GILLES FASTIGHETSFÖRENING U. P. A. 1952.

Styrelse.

HALLBERG, BERTEL, Borgmästare, Ordförande 1942.
HJORTH, GUNNAR, Taxeringsintendent, Vice Ordförande
1949 (1933).
ANDERSON, PRIMUS, Bankkassör, Sekreterare 1949 (1944).
HALLBERG, KURT, Drätselkontorist, Kassör 1949 (1944).
KARLSON, VALTER, Handlande, Fastighetsförvaltare
1949.
FOCK, BROR, Sparbankskassör, Ledamot 1936.
STERNER, BRUNO, Frisörmästare, Ledamot 1942.

PETERSON, HARRY, Handelsföreståndare, Suppleant 1944.
LUNDBORG, ERIC, Handlande, Suppleant 1949.

Revisorer.

ANDERSON, JOHN, Grosshandlare.
HEDEN, ALLAN, Drätselbokhållare.

LIND, SVEN, Försäljningschef, Suppleant.

Vänerns Döttrars Gille 1952.

Styrelse.

ERIKSSON, ANNA, Fröken, Första åldermor.
HANSSON, ELLEN, Fru, Andra åldermor.
SELNERT, MAUD, Fru, Kassafogde.
SVÄRD, AGNES, Fru, Förste gilleskrivare.
PETRE, INGRID, Fröken, Andre gilleskrivare.
ENGQVIST, ELSA, Fru, Gillevärdinna.
LJUNGGREN, GRETA, Fru, Gillevärdinna.
GRANBERG, KARIN, Fru, Gillevärdinna.
DINNETZ, ANNA, Fröken, Gillevärdinna.

SVÄRD, MARGIT, Fröken, Ersättare.
PETRE, ASTRID, Fröken, Ersättare.

Beredningsnämnd.

HEDEN, ADA, Fru.
THERNQUIST, ANNA-STINA, Fru.
KARLSON, GERTRUD, Fru.
PETRE, CARIN, Fru.
GULZ, GRETA, Fru.

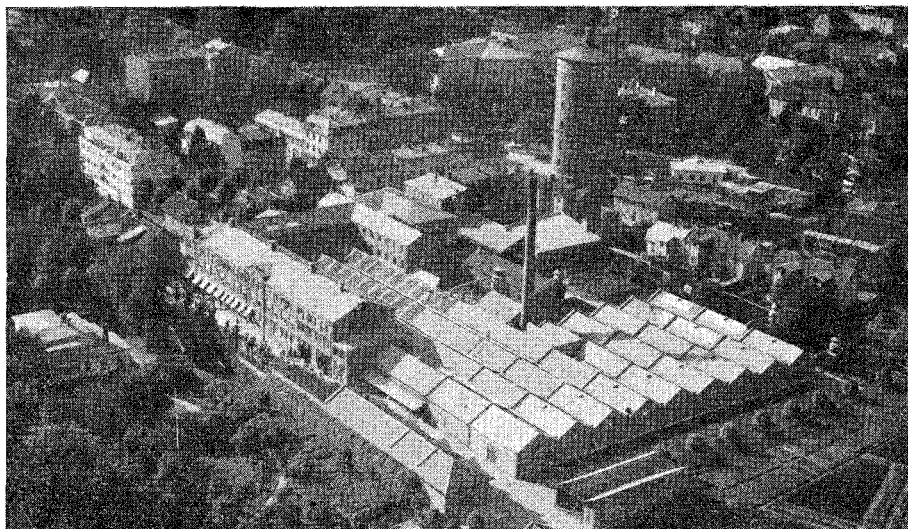
TIDSTRAND, ELIN, Fru, Ersättare.
JOHANSSON, GRETA, Fru, Ersättare.

Siffergranskare.

LAGERGREN, RUTH, Fröken.
SÄRNER, RUTH, Fru.

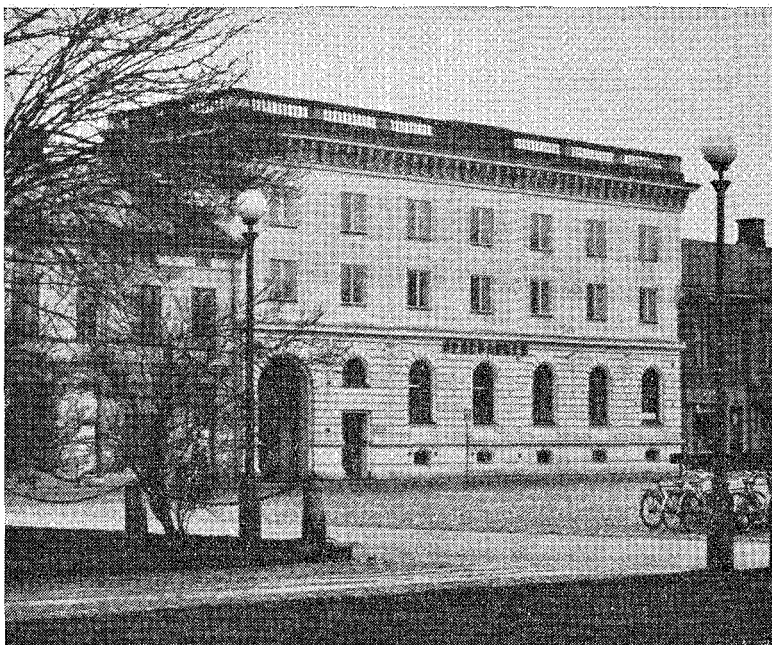
GULZ, GRETA, Fru, Ersättare.
ZACKRISSON, ELSA, Fru, Ersättare.

Gillet har c:a 300 medlemmar.

AKTIEBOLAGET
A. F. CARLSSONS SKOFABRIK
VÄNERSBORG

GRUNDLAGD
ÅR 1860

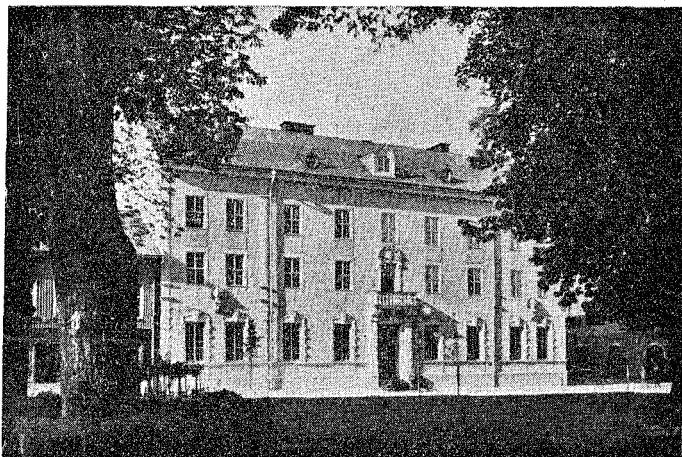

SPARBANKEN I VÄNERSBORG

GRUNDAD ÅR 1822

===== En av =====
landets äldsta sparbanker

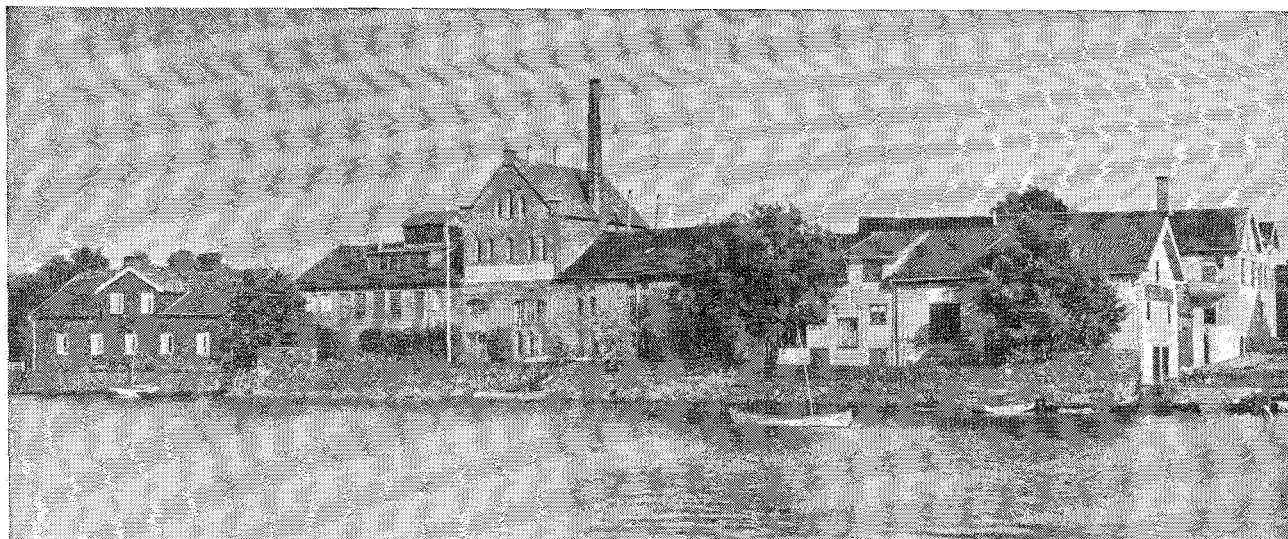
Insatta medel omkring.....	Kr. 43.000.000:—
Reserverade medel omkring	„ 1.600.000:—

SVENSKA HANDELSBANKEN

*En ortens bank för ortens behov
men genom sina 300 kontor
dessutom i värdefull kontakt
med hela landets näringsliv*

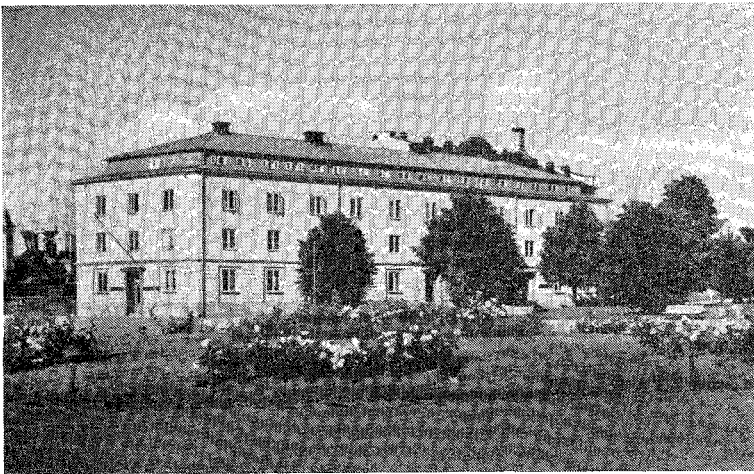

VÄNERSBORGS BRYGGERI

Grundlagt 1852

Ägare: AB. Pripp & Lyckholm, Göteborg

Tillverkning: Alla slags malt- och läskedrycker

KIRUDDS AKTIEBOLAG

ETABL. 1917

VÄNERSBORG

Tel. 129 82 el. 129 84

TILLVERKAR:

*Damkappor, Dräkter,
Blazer och Pälsar*

Kjolar

och

Byxor

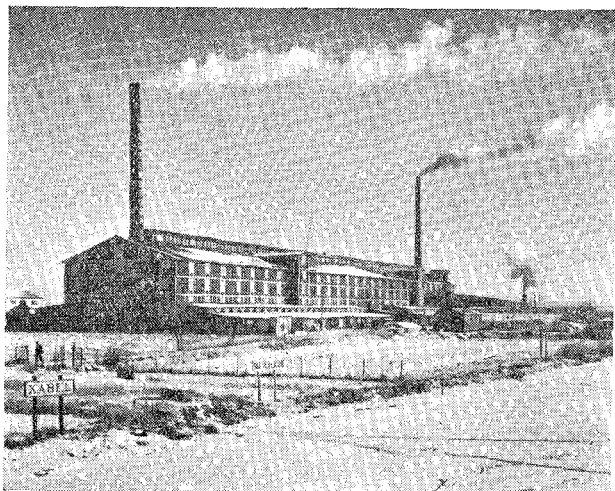
med förstklassig
stil och passform

*just så som Ni
önskar dem*

tillverkas av:

AB
Sven
KONFEKTION
VÄNERSBORG

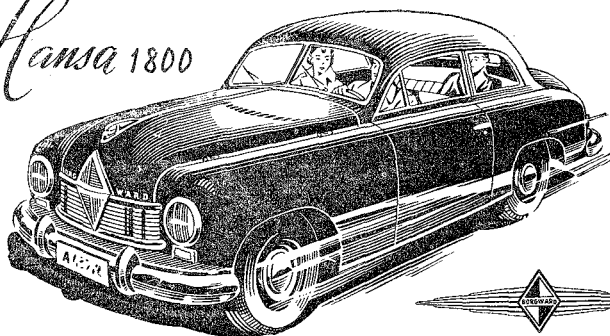
*Säljes i ledande Dam- och
Herrkonfektionsaffärer*

TAKTEGEL,
MURTEGEL.
MÅNGHÅLSTEGEL
och
DRÄNERINGSRÖR

TENGGRENSTORPS TEGELBRUK

Hansa 1800

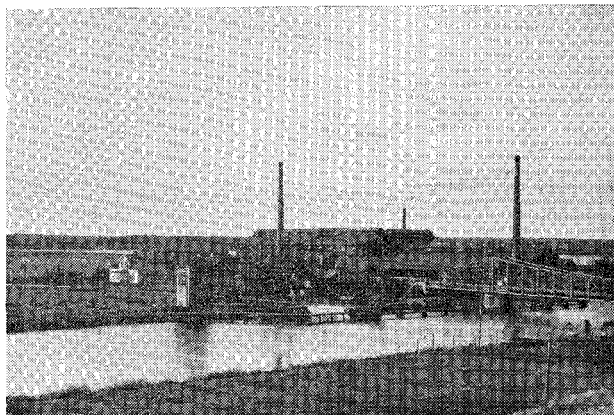

"en vagn med mervärde,

WULF & C:o AKTIEBOLAG

VÄNERSBORG

TEL. 120 50 VÄXEL

A.-B.
Nabbensbergs Tegelbruk

Vänersborg

Tel. 100 05

MÅNGHÅLSTEGEL

Volymvikter 1.0 — 1.2

Hög värmeisolering
Hög tryckhållfasthet

Vänerns Motorverkstad

Vänersborg

Tel. 105 33 och 113 25 (växel)

Tillverkning av

Motorvinschar

Båtmotorer

Ankarspel

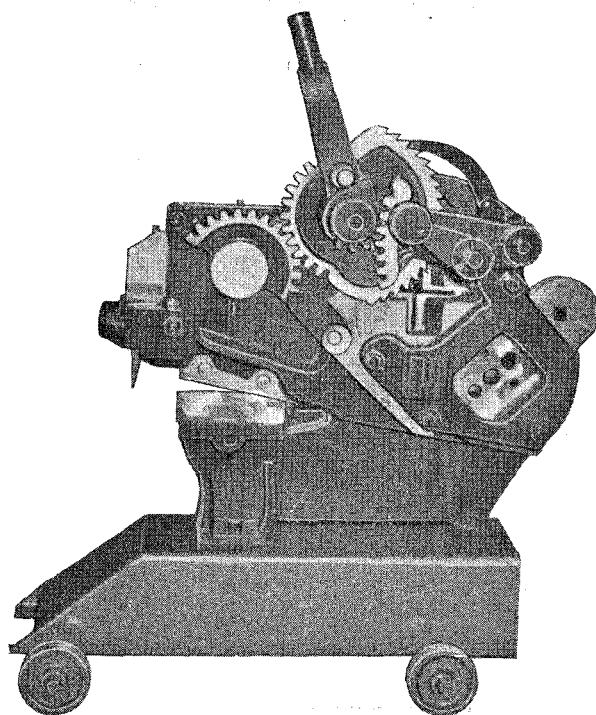
Stationära motorer

Gjutgoods

KORP & SÖNERS VERKSTÄDER

VÄNERSBORG

Telefon 139 20 växel

Tillverkar verktyg & maskiner för industri och hantverk.

Utför järnkonstruktioner, byggnadssmiden, grovplåtsarbeten m. m.

Svetsningar & reparationer.

Begär offert!